

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Barbora Fořtová

PROMĚNY SOCIÁLNÍ STRUKTURY PRAŽSKÝCH
SÍDLIŠŤ A JEJICH MĚNÍCÍ SE POSTAVENÍ
V RÁMCI MĚSTA

TRANSFORMATIONS IN SOCIAL STRUCTURE OF HOUSING ESTATES
IN PRAGUE AND THEIR CHANGING POSITION WITHIN THE CITY

Diplomová práce

Praha 2009

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou prací vypracovala samostatně pouze s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu literatury a zdrojů dat.

V Praze dne _____

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala především mému vedoucímu diplomové práce doc. RNDr. Lud'ku Sýkorovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a trpělivost, kterou se mnou měl, dále Mgr. Romanu Matouškovi a ostatním účastníkům diplomových setkání, rodině a přátelům.

OBSAH

OBSAH	4
SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ	5
ABSTRAKT	7
1. ÚVOD, CÍL PRÁCE	8
2. TEORETICKÉ ZARÁMOVÁNÍ.....	10
2.1 Socialistické – postsocialistické – kapitalistické město	10
2.1.1 Socialistické město	11
2.1.2 Postsocialistické město	13
2.1.3 Kapitalistické město	16
2.2 Sídliště a jejich role ve městě.....	18
2.2.1 Definice socialistického sídliště.....	18
2.2.2 Historie socialistických sídlišť	19
2.2.3 Současné proměny socialistických sídlišť	22
2.3 Mění se sociální struktura a její vliv na polarizaci městského prostoru.....	26
2.3.1 Proměny sociální struktury kapitalistických měst.....	26
2.3.2 Proměny sociální struktury postsocialistických měst.....	28
3. HYPOTÉZY	31
4. METODIKA	32
5. VYMEZENÍ SÍDLIŠŤ A REZIDENČNÍ TYPOLOGIE URBANISTICKÝCH OBVODŮ	34
5.1 Vymezení sídlišť – sídlištních urbanistických obvodů Prahy	34
5.2 Rezidenční typologie urbanistických obvodů Prahy	38
5.3 Závěr.....	40
6. PROMĚNY SOCIÁLNÍ STRUKTURY PRAŽSKÝCH SÍDLIŠŤ A POSTAVENÍ SÍDLIŠŤ V RÁMCI MĚSTA, POROVNÁNÍ S OSTATNÍMI REZIDENČNÍMI TYPY VE MĚSTĚ.....	42
6.1 Vzdělanostní struktura.....	43
6.1.1 Vzdělanostní struktura na sídlištích.....	43
6.1.2 Vzdělanostní struktura podle jednotlivých rezidenčních typů	49
6.2 Profesní struktura	63
6.2.1 Profesní struktura na sídlištích	65
6.2.2 Profesní struktura podle jednotlivých rezidenčních typů	71
6.3 Národnostní struktura	79
6.4 Věková struktura	84
6.5 Závěr.....	91
7. ZÁVĚR.....	93
8. SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ DAT	95
9. PŘÍLOHA.....	99
9.1 Tabulková příloha	99

SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ

Tab. 5.1.1: Základní charakteristiky souboru sídlištních urbanistických obvodů	36
Tab. 5.1.2: Sídlištní urbanistické obvody podle generací	37
Tab. 5.2.1: Charakteristika převzatých rezidenčních typů	39
Tab. 5.2.2: Základní charakteristika rezidenčních typů	39
Tab. 6.1.1.2: Reálné a očekávané absolutní počty vysokoškolsky vzdělaných, sídliště podle generací, 1991, 2001	49
Tab. 6.1.1.3: Reálné a očekávané relativní počty vysokoškolsky vzdělaných, sídliště podle generací, 1991, 2001	49
Tab. 6.1.2.1: Maximální a minimální hodnoty podílů vysokoškolsky vzdělaných, 1991, 2001	57
Tab. 6.1.2.2: Relativní pokles/nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných vzhledem k průměrné změně Prahy celkem, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991 – 2001	60
Tab. 6.2.1: Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru národního hospodářství (bez podlimitních ekonomických subjektů) podle odvětví, 2001	64
Tab. 6.3.1: Podíl obyvatel vybraných národností, lokalizační kvocient, rezidenční typy, 1991, 2001	80
Tab. 9.1.1: Přehled urbanistických obvodů řazených podle typu zástavby vč. počtu obyvatel v roce 1991 a 2001	99
Obr. 2.2.3.1: Panelový dům na sídlišti Chmelnice po regeneraci, ulice Pod Lipami	24
Obr. 2.2.3.2: Dostavba dvou pater a vnějších výtahů, sídliště Rybníčky, ulice Sečská	25
Obr. 2.2.3.3: Zdařilé provedení barevné fasády panelového domu, sídliště Rybníčky, ulice V Olšínách	25
Obr. 2.2.3.4: Zasazení nové výstavby do prostředí socialistického sídliště, sídliště Jižní Město – Háje, ulice Tatarská	25
Obr. 5.1.1: Vymezení sídlištních urbanistických obvodů, urbanistické obvody Prahy	36
Obr. 5.1.2: Vymezení sídlištních urbanistických obvodů podle generací, urbanistické obvody Prahy	37
Obr. 5.2.1: Typologické členění hl.m. Prahy podle převažující formy zástavby	39
Obr. 5.2.2: Vymezení rezidenčních typů, urbanistické obvody Prahy	40
Obr. 6.1.1.1: Vzdělanostní struktura, sídliště, 1991	44
Obr. 6.1.1.2a - c: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 1991	45
Obr. 6.1.1.3: Vzdělanostní struktura, sídliště, 2001	46
Obr. 6.1.1.4: Srovnání změny podle kategorií vzdělanostní struktury mezi lety 1991 a 2001, sídliště	47
Obr. 6.1.1.5a - c: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 2001	47
Obr. 6.1.2.1: Vzdělanostní struktura, rezidenční typy, 1991	50
Obr. 6.1.2.2: Vzdělanostní struktura, rezidenční typy, 2001	51
Obr. 6.1.2.3a - b: Podíl vysokoškolsky vzdělaných v rezidenčních urbanistických obvodech Prahy, 1991, 2001	52
Obr. 6.1.2.4a - h: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, rezidenční typy Prahy, 1991, 2001	52
Obr. 6.1.2.5: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991	55

Obr. 6.1.2.6a - d: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 1991	56
Obr. 6.1.2.7: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 2001.....	57
Obr. 6.1.2.8a - d: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 2001	58
Obr. 6.1.2.9: Srovnání změny podle kategorií vzdělanostní struktury mezi lety 1991 a 2001, rezidenční typy Prahy	59
Obr. 6.1.2.10: Relativní srovnání změny podle kategorií vzdělanostní struktury mezi lety 1991 a 2001 vzhledem k celkové změně v Praze, rezidenční typy Prahy	60
Obr. 6.1.2.11: Absolutní a relativní pokles/nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných vzhledem k průměrné změně v Praze, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991 – 2001	61
Obr. 6.1.2.12a - d: Absolutní a relativní pokles/nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných vzhledem k průměrné změně v Praze, rezidenční typy Prahy, 1991 – 2001	62
Obr. 6.2.1.1: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, sídliště, 1991	65
Obr. 6.2.1.2: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, sídliště, 2001	65
Obr. 6.2.1.3: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, sídliště, 1991.....	67
Obr. 6.2.1.4: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, sídliště, 2001.....	67
Obr. 6.2.1.5a - c: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 1991	68
Obr. 6.2.1.6a - c: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 2001	70
Obr. 6.2.2.1: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, rezidenční typy, 1991 .	71
Obr. 6.2.2.2: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, rezidenční typy, 2001 .	71
Obr. 6.2.2.3: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, rezidenční typy, 1991	72
Obr. 6.2.2.4: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, rezidenční typy, 2001	73
Obr. 6.2.2.5: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991	74
Obr. 6.2.2.6a - d: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 1991	75
Obr. 6.2.2.7: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 2001	76
Obr. 6.2.2.8a - d: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 2001	77
Obr. 6.3.1: Národnostní struktura, vybrané národnosti, rezidenční typy, 1991	80
Obr. 6.3.2: Podíl obyvatel romské národnosti, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody, Prahy, 1991.....	81
Obr. 6.3.3: Národnostní struktura, vybrané národnosti, rezidenční typy, 2001	82
Obr. 6.3.4a - d: Podíl obyvatel vybraných národností, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody, Prahy, 2001	83
Obr. 6.4.1a - f: Věková struktura, sídliště 1., 2. a 3. generace, 1991, 2001	85
Obr. 6.4.2a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 let, rezidenční typy Prahy, 1991	86
Obr. 6.4.3a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 65+, rezidenční typy Prahy, 1991	87
Obr. 6.4.4a – b: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65+, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991	88
Obr. 6.4.5a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 let, rezidenční typy Prahy, 2001	89
Obr. 6.4.6a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 65+, rezidenční typy Prahy, 2001	90
Obr. 6.4.7a – b: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65+, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 2001	91

ABSTRAKT

Key words: social structure, housing estates, post-socialist city, Prague

The thesis analyses transformations in social structure of housing estates in Prague and their changing position within the city in comparison with other residential types. The aim is to investigate whether a socio-spatial differentiation is growing in contemporary Prague and investigate a formation of spots with concentration of specific groups with different socio-economic status. Post-communist transformation brought many social changes which influenced socio-spatial pattern. Localities of new construction either within the city or at the edge of the city attract people with higher social status. The result of this selective migration is potential formation of pockets of poverty. Socialist housing estates assumes to be a place where social status decline the most. The thesis begins with a brief introduction about patterns of social inequalities in post-socialist city comparing to capitalist and socialist cities. Theoretical part also focuses on history and current changes of housing estates not only in cities of former socialist bloc but also in cities of Western Europe. It also discusses recent concepts investigating changes in social structure and the impact to socio-spatial polarization within current city. Analysis of transformation in social structure of housing estates in Prague is based on data from census in 1991 and 2001 which enables the smallest territorial detail. Social status is represented by characteristics of education and profession. Changes in social structure of housing estates in comparison with social structure of other residential types within the city brings insight into the position of housing estates in contemporary Prague.

1. ÚVOD, CÍL PRÁCE

Na sídliště bývá často pohlíženo jako na problematické části dnešního postsocialistického města. V některých městech, především díky nevhodné politice místní samosprávy, dochází na sídlištích k sociálním problémům a nepokojům. Obrázku soudobého sídliště určitě také nepřispívají výroky mnoha veřejně činných osob o šedi a životě v „králíkárnách“. Tato stigmatizace je mnohdy zjednodušující a nepřesná. Málokdo si uvědomuje, že na sídlištích žije bezmála jedna třetina obyvatel Česka. Jak vypadají současná sídliště, kdo v nich žije a jak se mění jejich sociální struktura, to jsou otázky, které si kladu v diplomové práci.

Za socialismu byla sídliště hlavní formou nové bytové výstavby. Stala se bydlištěm pro širokou skupinu obyvatel s poměrně vysokým sociálním statutem. V období transformace prošla sídliště významnou změnou především socioekonomického statusu jejich obyvatel. Změny v rámci přechodu od socialistické ke kapitalistické společnosti zásadně proměnily obraz města jako takového. Části města, které v období socialismu byly brány jako růstové se stávají stagnujícími až úpadkovými a naopak. Postavení sídlišť se rychle měnilo. Žádoucím bydlením se stávají nové formy rezidenční zástavby, především rodinné a bytové domy na okraji a v zázemí měst. Praha díky své výjimečné poloze a postavení v rámci střední a východní Evropy těží ze své atraktivnosti. Poptávka po finančně únosném bydlení v dobré dopravní dostupnosti a s kvalitním bytovým fondem je často uspokojována právě na sídlištích. Otázkou je budoucnost sídlišť. Stanou se z nich nestabilní oblasti jako pouhé zastávky pro mladé hledající bydlení na přechodnou dobu nebo čtvrti pro ekonomicky slabší vrstvu populace? Jsou prostředky vynaložené na regeneraci sídlišť efektivní? A má se snad časem přemýšlet o částečné likvidaci sídlišť, jaká proběhla v některých městech západní Evropy?

Problematice sídlišť byla v socialistickém období věnována velká pozornost. V 90. letech se pohled odborníků a široké veřejnosti obrátil spíše na oblasti nové výstavby, ve kterých dochází k viditelným změnám (gentrifikované oblasti, suburbia) a sídliště stála v pozadí zájmu. Sídliště rozdělují i širokou veřejnost, pro část obyvatel jsou to pouze nevzhledné „králíkárný“, zatímco jejich obyvatelé na život na sídlišti většinou nedají dopustit (například Maier 2003, Boška 2001). Tak jako tak budoucnost sídlišť se týká téměř poloviny obyvatel Prahy a třetiny celého Česka. I z tohoto pohledu jsou sídliště exponovaným místem

současného města. Proto si myslím, že je důležité znát současný stav sídlišť a jejich obyvatel a změny, které se s dnešními sídlišti za období transformace udály.

Cílem diplomové práce je postížení změn sociální struktury pražských sídlišť a zhodnocení jejich postavení v rámci celého prostoru města. Na základě získaných poznatků odpovím na otázku, zda dochází ke snižování sociálního statusu na pražských sídlištích a zda je tento proces homogenní nebo prostorově diferencovaný.

V úvodu diplomové práce se věnuji teoretickému zarámování a rešerši literatury. Diskutuji problematiku definování socialistického a kapitalistického města a mezi nimi stojícímu postsocialistickému městu. Tento pojem je v literatuře velmi hojně diskutován a sami autoři mají často problémy k němu přiřadit jasné charakteristiky. Jelikož se má práce zabývat sídlištní zástavbou, budu se v této kapitole zabývat také definicí sídliště, historií výstavby sídlišť, rolí sídlišť v současném a socialistickém městě a proměnami, kterými tento typ zástavby prošel nejen v bývalém socialistickém bloku, ale i v západní Evropě. Teoretické koncepty hodnotící mění se sociální strukturu ve městě vychází z několika přístupů polarizace městského prostoru v současném kapitalistickém a postsocialistickém městě. Z cíle práce a teoretického zarámování vychází stanovené hypotézy (kapitola 3).

V kapitole 4., zabývající se metodikou, objasňuji způsoby vymezení sídlištních celků a dalších typů městských rezidenčních oblastí, se kterými dále pracuji v analýze. Shrnuji použitá data, výběr charakteristik a metody a postupy k jejich hodnocení.

Samotná empirická část je představena ve dvou kapitolách (kapitoly 5, 6). Nejprve si pro potřeby analýzy vymezuji sídlištní urbanistické obvody a pro potřeby srovnání s dalšími typy městských rezidenčních oblastí vytvářím rezidenční typologii urbanistických obvodů v Praze. V kapitole 6 pak hodnotím vývoj a současný stav sociální struktury pražských sídlišť na základě dat ze Sčítání lidu, domů a bytů v letech 1991 a 2001. Dále se věnuji porovnání sídliště jako jednoho typu rezidenční zástavby na území města s ostatními rezidenčními typy a změnám jejich postavení v rámci města.

2. TEORETICKÉ ZARÁMOVÁNÍ

V kapitole 2., zabývající se teoretickým zarámováním, se věnuji hodnocení modelů socialistického, postsocialistického a kapitalistického města, dále definicím, historiím a současnými proměnami sídlišť a přístupům k polarizaci městského prostoru v současném kapitalistickém a postsocialistickém. Tyto koncepty mi pomohou k osvětlení celé problematiky a zodpovězení otázek, které si v diplomové práci kladu.

Hlavním cílem diplomové práce je podchytit změny sociální struktury sídlišť v Praze a zároveň porovnat tento typ městské zástavby z hlediska sociálního statusu s ostatními residenčními zónami ve městě. Sociální status obyvatel je významným indikátorem i funkčního a fyzického stavu lokality (Sýkora 2001). Jelikož sídliště vznikla v rámci socialistické výstavby, pokládám za důležité představit model socialistického města z hlediska fyzické, funkční a především sociální struktury. V porovnání s modelem kapitalistického a postsocialistického města nastíním odlišné mechanismy fungování a vzniku sociálních nerovností za socialismu. Především mě zajímá, zda dochází k sociální polarizaci v prostoru města a ke zvyšování koncentrace určité sociální skupiny obyvatel v určitých částech města.

V teoretické části se dále věnuji definici sídliště a historii sídlištní výstavby v západní i východní Evropě. Blíže přibližuji také proměny, které sídliště prodělala v západní Evropě a pokouším se zhodnotit, zda podobné změny můžeme čekat i na sídlištích postsocialistických měst.

2.1 Socialistické – postsocialistické – kapitalistické město

Prostorové organizaci socialistického, postsocialistického a kapitalistického města se ve svých pracích věnovalo několik autorů. Každý model je do určité míry zjednodušující. Geografický model města na jedné straně odráží prostorovou strukturu a na druhé straně principy a mechanismy, které tuto strukturu utvářejí (Sýkora 2000b, 2001). Socialistické a kapitalistické město se liší především v principech fungování společnosti – plánované a tržní hospodářství a od těchto dvou zcela odlišných systémů se odvíjí celá řada rozdílů v mechanismech utváření a proměn měst.

2.1.1 Socialistické město

V odborné literatuře můžeme nalézt dva základní přístupy k pohledu na socialistické město. Szelenyi (1983) zastává názor, že pro utváření města je rozhodující nastavený politický systém. Z tohoto názoru můžeme odvozovat, že staví do přímého protikladu socialistické a kapitalistické město. Druhý přístup je podle mého názoru o mnoho realističtější. Autoři (např. Pahl 1977) poukazují na to, že socialistické a kapitalistické město má více společných než rozdílných znaků. Procesem urbanizace, průmyslové revoluce a dalšími milníky ve vývoji měst prošla všechna města. Dokonce socialistická bytová výstavba byla podpořena stejnými principy jako poválečná výstavba ve městech západní Evropy, tedy principy architektonické avantgardy v čele s francouzským architektem Le Corbusierem. I přes to existuje mnoho rozdílných znaků socialistického města oproti kapitalistickému. Nastavení odlišných principů fungování společnosti se výrazně promítlo do změn v prostorové struktuře města, a to jak fyzické, funkční tak sociální.

Jedním ze základních principů fungování socialistických měst bylo kolektivní vlastnictví, tedy státní a družstevní vlastnictví bytového fondu. V menší míře se vyskytovalo i vlastnictví osobní, a to u takových bytových jednotek, které dále nemohly být využity jako výrobní prostředek, tedy především rodinné domy. Ceny nájmu byly určeny administrativně. Diferenciace nájmu byla dána pouze podle kategorie bytu, naprosto chyběla prostorová diferenciace cen. Navíc z počátku docházelo k přerozdělování i dělení bytů ve prospěch privilegovaných skupin obyvatelstva. O nové bytové výstavbě bylo rozhodováno centrálně v rámci programu komplexní bytové výstavby. Investice byly směřovány především tam, kde byla akutní potřeba pracovní síly. Vlastnictví nově postavených bytových komplexů bylo státní, avšak spravováním byly pověřeny buď obce nebo podniky. Další výstavbou, která byla realizována, byla výstavba družstevních bytů a rodinných domů. V případě družstevních bytů stát financoval část nákladů a na zbytek poskytl výhodné půjčky, které pak obyvatelé spláceli v měsíčních splátkách. V případě domků stát investoval základní infrastrukturu a opět poskytl zvýhodněné půjčky.

Prostorová struktura města vykazuje vysokou míru stability a setrvačnosti. Fyzický obraz socialistického města není univerzální, ale pochopitelně má jisté podobné znaky. Je třeba rozlišovat různou míru změn ve fyzické prostorové struktuře města. Některá města byla

socialistickou výstavbou zasažena velmi výrazně, na tomto místě můžeme jmenovat například Havířov, který byl v podstatě vystavěn až za socialismu, nebo polskou Varšavu. Pro většinu měst jsou ovšem typickým znakem socialistické výstavby uniformní bytové komplexy na okrajích vnitřního města a ve vnějším městě. Takto rozsáhlá investiční aktivita v okrajových částech měst se projevila zanedbáváním bytového fondu ve vnitřním městě a v centrech měst. Socialistické město je také často charakterizováno funkčně homogenními oblastmi (Sailer-Fliege 1999, Kovács 1999). V socialistickém městě najdeme oddělené zóny bydlení, práce a rekreace. Toto funkční řešení prostoru města sebou nese obrovské finanční nároky na vybudování sítě veřejné hromadné dopravy.

Sociálně prostorová struktura socialistického města se do značné míry lišila od obecně proklamované myšlenky společenské rovnosti. V první řadě socialistické město zdědilo již vzniklé sociální nerovnosti z minulosti. Podle některých autorů (Szelenyi 1983) mechanismy fungování socialistického města produkovaly nové sociální rozdíly. Szelenyi (1983) popisuje specifické mechanismy působící za socialismu, které vedly k novým nerovnostem. Bylo to protěžování některých profesí, především dělnických, dále výstavba státního bydlení a zároveň financování bydlení družstevního, které vedlo k odlišným typům vlastnictví a tím k odlišným možnostem dalšího nakládání s bytem. Zmiňuje také systém alokace nově postavených bytů především vyšším socioekonomickým vrstvám, což podpořil svým výzkumem a hodnocením, že mechanismus tržního působení na trhu s byty nahradil administrativní – přidělový (Szelenyi 1983, s. 9). Ve výzkumu dále dokazuje, že mezi lety 1950 a 1968 si zlepšilo ve vybraných maďarských městech bytové poměry 65 % domácností, z nichž největší podíl tvořily domácnosti vyšších úředníků, intelektuálů a kvalifikovaných pracovníků (Szelenyi 1983, s. 67). I přes tyto závěry je pochopitelné, že sociální rozdíly byly v socialistickém městě nižší (Sýkora 1999b, s. 679). Proti výše popsaným mechanismům, které vedly k vzniku nových rozdílů, totiž působily mechanismy, které sociální rozdíly snižovaly. Byla to především regulace nájmu, které byly dány nákladově podle kategorie bytů bez jakékoliv prostorové diference, dále tzv. standardy na velikost bytu, které vedly k přerozdělování či dělení větších bytů. Především v české literatuře (Musil 1985) se hovoří o nízké míře socioekonomické diference a naopak vysoké míře z hlediska demografické struktury. Výrazná demografická diference souvisí také s nízkou rezidenční mobilitou obyvatel v socialistických městech, kteří obývali své nově nabyté byty po dlouhou dobu (Ruoppila a Kährik 2003). Sailer-Fliege (1999, s. 11) poukazuje na to, že i v socialistickém

městě byla výrazná rezidenční diferenciacie, která byla především zastoupena vyšším podílem středních a vyšších středních tříd na sídlišťích a nižším podílem této socioekonomické skupiny v rodinných domech.

2.1.2 Postsocialistické město

Téma transformace od socialistické ke kapitalistické společnosti se v odborné literatuře objevovalo v 90. letech velmi často, šlo ovšem spíše o ekonomické a politologické práce. Studium prostorových změn a struktur v postsocialistickém městě se zabývají například Enyedi 1998, Andrusz, Harloe, Szelenyi 1996. V geografických periodikách se objevují příspěvky hodnotící dílčí procesy probíhající v postsocialistickém městě (např. suburbanizace, gentrifikace). S ucelenou knihou snažící se pojmout všechny aspekty postsocialistického města přišel v roce 2007 Kiril Stanilov jako editor publikace *The Post-Socialist City* (Stanilov 2007).

V české i zahraniční literatuře můžeme nalézt jako označení pro město v procesu transformace od socialistického uspořádání společnosti ke kapitalistickému dva názvy. Dá se říci, že použití obou termínů postsocialistické (v angličtině *post-socialist*) a postkomunistické (v angličtině *post-communist*) město je na místě a navzájem se překrývají. Já se budu ve své práci držet termínu postsocialistické město, který je podle mého názoru více rozšířený.

Postsocialistické město není v nejšířším pojetí charakterizováno prostorovým vzorcem, ale procesem změn, které v něm probíhají (Sýkora 2000b). Proto o postsocialistickém městě můžeme hovořit pouze jako o jisté přechodné formě prostorového upořádání. Je ovšem otázkou, zda-li je to pouze přechodný stav v transformaci od socialistického ke kapitalistickému městu. Tato nová historická zkušenost nemá totiž v historii období a 20 let, které uplynuly od pádu komunistického režimu ve střední a východní Evropě, je příliš krátká doba na hodnocení. Ačkoliv politické a ekonomické principy a mechanismy fungování společnosti, které byly nastaveny po pádu železné opony, byly promítnuty do reálného života poměrně rychle a jsou shodné s principy, které fungují obdobně i v kapitalistickém městě, prostorová struktura má větší stabilitu a setrvačnost a její proměna bude trvat desetiletí (Sýkora 1999a, s. 79). A nedá se bezpečně říci, že postsocialistická města opravdu dojdou

k modelu kapitalistického města. Město je organismus, který se neustále mění a každá doba v něm zanechává stopy.

Postsocialistická města prošla po revoluci významnými změnami nejen v rámci svého vnitřního politického a ekonomického systému, ale musela čelit i náhlému otevření se v rámci globalizujícího se světa. Tato dvojí transformace je klíčovým znakem postsocialistických měst (Sýkora 2000b, s. 4). Zároveň se nastavení základních principů „místní“ transformace v jednotlivých zemích postsocialistické Evropy lišilo. Konkrétní kroky vlád, spolu s historickým vývojem a lokálními podmínkami, pak nastavily vývoj každého postsocialistického města. Důkazem globální transformace může být vstup světových hráčů do národních ekonomik a zapojení postsocialistických měst do globálních sítí měst, i když samozřejmě do řádově nižších než nejvýznamnější města vyspělého světa. Jako nejúspěšnějšími z postsocialistických měst v tomto „boji“ o mezinárodní kapitál byla Praha a Budapešť. Klíčovým podle Stanilova byl nejen dostatek kvalifikované pracovní síly, ale také výrazná popularita těchto měst, jako míst s vysokou úrovní kvality života (Stanilov 2007, s. 5).

Základním cílem politických vlád pro transformaci bylo nastavení tržních principů a pravidel pro fungování společnosti. Vedle těchto řízených transformačních procesů probíhají i spontánní transformační procesy. Velmi podstatným procesem, o kterém můžeme v této souvislosti hovořit, je sociální polarizace. V podstatě všechny dílčí kroky politické a ekonomické transformace měly dopad na městský prostor. Za nejvýznamnější můžeme pokládat **deregulaci vlivu státu**, tedy odstátnění, především na poli rozhodovacích pravomocí, **privatizační procesy**, které proběhly v několika vlnách a na různých úrovních a **liberalizaci cen a nájmu** (Sýkora 1994, 1996). Privatizace vedla od většinového vlastnictví státu k pluralitě vlastnictví. Touha po rychlé změně systému, co nejvíce se odlišující od minulého, znamenala, že privatizace v postsocialistických zemích byla velice masivní, na rozdíl od privatizace státního majetku na západě, která probíhala pozvolna. Průměrný podíl bytů v osobním vlastnictví v zemích bývalého socialistického bloku počátkem nového tisíciletí vzrostl na 60 % a překonal průměr pro západní Evropu (40 %). Podobný posun můžeme sledovat opačným směrem u obecního bydlení, které plní v západní Evropě funkci bydlení sociálního (Stanilov 2007, s. 178). Jako nejvýznamnější privatizační proces můžeme označit restituce. Je ovšem potřeba zdůraznit, že neprobíhaly ve všech postsocialistických

zemích, například v Maďarsku k restitucím vůbec nedošlo. V Česku se restituce týkala majetku, který neprávem získal stát po roce 1948. Pro další vývoj prostorové struktury města měla zásadní dopad především restituce bytového fondu, která se v centru Prahy týkala až 70 % domů. Probíhala také privatizace družstevního a části komunálního bydlení. K liberalizaci cen došlo poměrně rychle a jasně se projevil vliv polohy a atraktivity lokality. Liberalizace nájmu se netýkala všech bytových prostor, stále ještě je část nájemních bytů regulována, ale dochází k postupné deregulaci, jejíž ukončení je ovšem stále oddalováno. V současné době je proto čistě tržní nájemné v novostavbách, nebytových prostorech, v rodinných domech, a dále pro cizince a obyvatele s nájemní smlouvou nově uzavřenou (Sýkora 2008).

Fyzická struktura postsocialistického města doznala významných změn. Po dlouhých letech nedostatku finančních prostředků a zanedbávání především starších částí měst došlo nejprve k obrovskému útlumu výstavby. Lux (2001) například uvádí, že zatímco v 80. letech dosahovala výstavba v Československu průměrně ročně přes 50 tisíc bytových jednotek, v roce 1991 klesl počet pod 10 tisíc a v roce 1993 byl dokonce okolo 7 500. To mělo především za následky časté sdílení bytů domácnostmi několika generací. Po vyřešení všech majetkoprávních problémů se naplno rozběhla rekonstrukce, revitalizace a nová výstavba podpořena řadou zahraničních i českých investorů a developerů, a také rozšířením finančních nástrojů podpory bytové výstavby – hypoték. Na hypotéky ovšem dosáhla jen určitá část obyvatelstva. Sýkora (1999a) uvádí, že například v Praze v 90. letech byl podmínkou pro získání hypotéky plat trojnásobně vyšší než průměrný. Nejexponovanějšími částmi města z hlediska nové výstavby se stalo širší centrum a příměstská zóna.

V postsocialistickém městě došlo také k významným změnám ve funkční struktuře. Významným posunem bylo opuštění monofunkčních zón socialistického města a vytváření polyfunkčních oblastí, jako například městské centrum, ale i z mikro pohledu vytváření polyfunkčních okrsků nové výstavby. V rámci nových projektů často najdeme spojení funkcí bydlení, služeb a kanceláří. Mění se způsob využívání objektů, pozemků a i celých území, jako například revitalizace starých průmyslových areálů tzv. brownfields nebo rozvoj rezidenční a komerční suburbanizace v příměstských zónách měst.

Obecným důsledkem ekonomické transformace byl dopad na socioekonomický status obyvatel především ve smyslu prohlubování sociálně prostorové diferenciaci ve městě. Na

jedné straně dochází k příjmové diferenciaci a na straně druhé k diferenciaci na trhu s byty. Na rozdíl od socialistického města, kde byly výrazná především demografická diferenciaci, se v postsocialistických městech stále častěji do prostorového vzorce ve městě promítá sociální diferenciaci. Stanilov (2007, s. 188) dokonce hovoří o převrácení existujícího sociálně prostorového vzorce socialistického města, který byl charakteristický klesajícím socioekonomickým statusem směrem od centra, k opačnému trendu v postsocialistickém městě. Mění se sociální struktura postkomunistických měst se budu dále věnovat i v další podkapitole 2.3.2.

Fyzická, funkční i sociálně prostorová struktura postsocialistického města je vzájemně provázaná. Funkční využití i sociální skladba obyvatel se většinou projeví i ve fyzickém obraze lokality (Sýkora 2001a). Stejně tak, když mluvíme o postsocialistickém městě nemůžeme opomenout jeho dosavadní vývoj. Velice výstižným příměrem je tzv. geologická metafora, když se socialistické a postsocialistické město přirovnává ke dvěma vrstvám položených na sobě (Massey 1984, např. i Stanilov 2007, s. 8).

2.1.3 Kapitalistické město

Kapitalistické město by se dalo charakterizovat jednoduše jako město v kapitalistickém společenském systému, ve kterém poválečně nastavené tržní principy společnosti neprošly žádnou významnou změnou. Z tohoto hlediska je ovšem třeba rozlišovat mezi městy západní Evropy a americkými městy.

Stejné procesy, které probíhaly v kapitalistickém městě, známe i ze současného postsocialistického města. Ve městech západoevropských byl ovšem vývoj daleko pozvolnější a víceméně bez nežádoucích jevů, díky adekvátní odpovědi v podobě regulace ze stran samospráv, především ve vztahu k udržitelnému rozvoji měst. Živelnější vývoj prodělala americká města. Proto není překvapivé, že postsocialistická města se ve svém vývoji podobají spíše městům americkým (Stanilov 2007, s. 7) například v masivním rozvoji v zázemí měst.

I pro západoevropská města byla odpovědí na poválečnou bytovou krizi výstavba vysoko podlažních komplexů na okrajích měst v duchu architektonické moderny Le Corbusiera. Od

70. let se ovšem od výstavby upouštělo především z důvodů nízké kvality bytového fondu, z pohledu technických parametrů a estetických vlastností. Nová výstavba se začala přesouvat na okraje měst a s růstem životní úrovně si obyvatelé začali naplňovat své sny o vlastním domě se zahrádkou. Proces suburbanizace měl ovšem kontrolovatelnou míru. Až pozvolné opouštění od principů sociálního státu, ukázalo postupující sociální stratifikaci společnosti, která ovšem nikdy nedosáhla nepřiměřených nerovností. Americká města se vydala cestou masivního rozprodávání půdy a výrazné dekoncentrace lidských aktiv vedoucí až k nekontrolovatelnému růstu měst. Z hlediska sociálně prostorové struktury můžeme hovořit o vysoké míře rezidenční diferenciaci z hlediska sociálního i etnického statusu (Stanilov 2007, s. 13).

V posledních několika desetiletích se do popředí zájmů výzkumu měst dostaly vnější vztahy města včetně globální úrovně. Mnoho autorů hovoří o nové formě urbanizace (Soja 1991) nebo o nové prostorové organizaci měst (Marcuse 1993, Marcuse a van Kempen 2000). Určujícím faktorem pro města je, jakou pozici zaujímají v globálním systému. Marcuse a van Kempen (2000) rozlišují města jako řídicí centra na různých řádovostních úrovních. Nejvýše v hierarchii stojí globální města, kde se globální rozhodnutí utváří, a dále globalizující se města, která jsou globalizací ovlivněná, ale nerozhodují. Základními trendy ovlivňujícími současná města je **internacionalizace**, ekonomické propojování světa nejen formou mezinárodního kapitálu, ale také migrací pracovní síly a to na jedné straně té nejkvalifikovanější a na straně druhé té nejméně kvalifikované, **ekonomická restrukturalizace** ve smyslu deindustrializace a terciarizace ekonomik, **sociální polarizace** projevující se smršťováním příjmové střední vrstvy obyvatelstva na úkor růstu nejvyšší a nejnižší. Odlišná vysvětlení vzniku sociální polarizace podává Sassen (1991), která jako důvod vidí právě ekonomickou restrukturalizaci a polarizující se trh práce a tím i příjmy. Naopak Hammet (1996) za důvod vzniku sociální polarizace považuje snižující se roli sociálního státu. Mezi další trendy ovlivňující současná města můžeme ještě zařadit pokračující **politickou deregulaci, prolínání místních a nadnárodních vlivů** ve městě a také **postmoderní způsob městského života**. Ten je spojen s širokým výběrem možností, jak trávit čas ve městě na jedné straně, ale omezenou skupinou obyvatelstva, která si tento život může dovolit (Sýkora 1994, 2001b).

2.2 Sídliště a jejich role ve městě

2.2.1 Definice socialistického sídliště

Ve starších a historických pramenech se pod pojmem sídliště rozumí místo, na kterém sídlí určitá skupina osob. V moderním českém jazyce si pod pojmem sídliště představujeme část města, kde vznikala bytová výstavba realizovaná za socialismu většinou panelovou technologií. Navíc je potřeba zmínit, že tento pojem má v dnešním jazyce do jisté míry pejorativní zabarvení spojované s šedostí a monotónností.

V české ani zahraniční literatuře neexistuje ustálená definice socialistického sídliště. Hruza (1977, s. 243) definuje sídliště jako „nový obytný celek na okrajích měst a obcí, složený obvykle z vícepodlažních domů při použití zprůmyslněných technologií“. V dnešní době je ovšem třeba odlišit socialistickou sídlištní zástavbu od nově vznikajících bytových komplexů, které se často také nacházejí v okrajových lokalitách větších měst, které ovšem za sídliště široká veřejnost nepovažuje, i když podle zmíněné definice by se nová zástavba za sídliště označit dala. Obecně je totiž termín sídliště používán jen pro výstavbu realizovanou za socialismu. Votrubec (1980, s. 254) do své definice částečně zahrnul i fyzické vlastnosti těchto celků, definuje sídliště jako „moderní čtvrti, sestávající zpravidla z velkých mnohapatrových, většinou panelových budov, stavebně často jednotvárných, obklopených však zelenými plochami“. S touto definicí by se opět dalo v současné době úspěšně polemizovat v souvislosti s nově vznikajícími okrsky kondominií, které jako sídliště nenazýváme. Poměrně vyčerpávající a jednoznačnou definici sídliště poskytl Musil (1985, s. 49). Za sídliště považuje „poměrně velké nové obytné celky postavené podle určité jednotné koncepce a s použitím převážně jedné stavební technologie, případně s použitím převážně jednoho stavebně typizovaného objektu. Způsobem zastavění se liší od staršího ulicového typu městských čtvrtí. Většinou, avšak ne vždy, jsou sídliště na okraji měst nebo obcí.“ Problematickým místem každé ze zmíněných definic je požadovaná velikost obytného celku, aby se již jednalo o sídliště, dále použitý materiál, který u nejstarších sídlišť z 50. let 20. století nebyl panel. Z dnešního pohledu samozřejmě nemůžeme o těchto částech hovořit jako o nových nebo moderních. Proto pro potřeby mé diplomové práce si sídliště vymezím jako **urbanistický celek plnící převážně obytnou funkci, skládající se z bytových domů**

s totožnými fyzickými znaky a postavený v rámci socialistické výstavby. Podrobnější vymezení sídlišť pro potřeby výzkumu diplomové práce dále upřesňuji v kapitole 5.

2.2.2 Historie socialistických sídlišť

I když bývají v současné době sídliště výhradně spojována se socialistickou minulostí, ideový model pochází z daleko dřívější doby. Na požadavku věcnosti, funkčnosti a účelnosti byla postavena celá škola tzv. architektonické moderny rozvíjející se na přelomu 19. a 20. století (Musil a kol. 1985, s. 26), mezi její představitele na našem území patřili například J. Pechar, J. Kotěra a P. Urlich. Zásady tohoto hlavního programového směru meziválečné architektury byly vyhlášeny na I. kongresu mezinárodního hnutí moderních architektů (Congrès International d'Architecture Moderne - CIAM) v roce 1928 v La Sarraz. Vůdčí osobností se stal francouzský architekt Le Corbusier, který byl také u zrodu tzv. athénské charty, která byla výsledkem IV. kongresu CIAM. Musil a kol. (1985, s. 32-34) poskytuje základní teze a zásady tohoto dokumentu. Mezi ty nejdůležitější patří funkční oddělení lidských aktivit v prostoru (bydlení, práce, rekreace, doprava), budování tzv. zelených měst, jejichž součástí je nový typ obytných budov, vysokých, volně stojících v zeleni, bez rozlišení přední a zadní části domu s dostatečným osluněním a zrušením některých tradičních městských prostorů jako například ulic. Nejčastěji skloňovaným slovem se stal standard. Spojení architektury a průmyslové výroby vedlo k sériové výstavbě bytů a domů.

I když si představitelé architektonické avantgardy uvědomovali společenské překážky a finanční náročnost svých plánů, nedošlo k odklonu od tohoto směru a zároveň nedostali ani možnost k jeho praktickému užití. Situace se změnila po 2. světové válce. Prosazení idejí architektonické moderny do praxe nahrálo několik faktorů, které shrnuje Lux a kol. (2005, s. 114). Základním impulsem bylo řešení poválečné bytové krize, která byla mimo jiné způsobena poškozením, zanedbáváním, nebo úplným zničením značné části bytového fondu (Hamburk, Varšava, Rotterdam). A dále zvýšení poptávky po bytech, způsobené poválečným baby-boomem. Levicově orientované vlády podpořené poválečným úspěšným ekonomickým vývojem viděly v masové výstavbě ideální řešení, jak uspokojit potřeby relativně velkého počtu lidí. Nejvíce se začalo stavět v Německu a Francii, kde byla v absolutních číslech výstavba největší (Lux a kol. 2005, s. 114). Významná výstavba probíhala i ve Skandinávii a

zemích jižní Evropy. Ovšem je třeba poznamenat, že výstavba nikdy nedosáhla takového měřítko jako v zemích východní Evropy. Ve starých členských zemích Evropské unie dosahuje podíl bytů ve vysoko podlažních domech necelých 15 % (Lux a kol. 2005, s. 115).

Typické západoevropské sídliště např. ve Francii se od těch, které najdeme v postkomunistických městech výrazně liší. Maier a Gebert (1998, s. 2) vidí dva hlavní aspekty těchto odlišností. Prvním aspektem je daleko větší rozsah sídlištní výstavby u nás a v dalších postsocialistických zemích. Zatímco v západní Evropě se s výstavbou začalo krátce po válce, v 60. letech vrcholila a v 70. letech byla ukončena ekonomickou recesí a také silnou kritikou ze strany odborníků i široké veřejnosti, v bývalém socialistickém bloku byla výstavba ukončena až rozpadem systému komplexní bytové výstavby v roce 1989. Jako druhý aspekt autoři jmenují fakt, že sídliště u nás nevznikala jako sociální bydlení a vždy si udržela poměrně vysokou míru heterogenity z hlediska sociálního statusu. Musil a kol. (1985, s. 60) dokonce potvrdil svým výzkumem, že sídliště byla sociálně smíšenější než starší části měst. Velkou výhodou československých sídlišť vidí především v heterogenitě forem vlastnictví od komunálních bytů přes podnikové až po družstevní, a to i v jednom obytném souboru. Naopak obyvatelé na sídlištích v západní Evropě jsou často stigmatizováni a ohroženi vznikem ghatt; takové případy byly popsány například ve Švédsku, Francii a Německu.

Zásady prostorového uspořádání a architektura jednotlivých objektů spolu s principy socialistické bytové politiky přispěly rozhodujícím způsobem ke specifickým rysům našich sídlišť (Musil a kol. 1985, s. 36). Hlavní zásadou socialistické bytové politiky bylo zajištění stejného přístupu k bydlení pro všechny a to především pro ty, kteří bydleli nejhůře, tedy pro sociální vrstvy s nízkými příjmy a nižší kvalifikací. Mezi další zásady, které významně ovlivňovali bytovou situaci byla proklamace, že byt není zboží a je nežádoucí počítat se ziskem, uspokojování potřeb bydlení patří mezi společenské úkoly státu (Musil a kol. 1985, s. 37).

Sídlištní výstavba na našem území probíhala nepřetržitě v období od roku 1945 až do 90. let 20. století. Sídlíště postavená v tomto období se nejčastěji rozdělují do tří skupin podle období výstavby (Musil a kol. 1985). Stejně rozlišení je použito i v mé analýze, ve které se věnuji sídlištní výstavbě v Praze. Metodiku vymezení dále popisují v 4. kapitole. První období sídlištní výstavby zhruba do roku 1970 je charakterizováno menšími obytnými celky většinou

v prolukách stávající zástavby nebo v přímé návaznosti na kompaktní městskou zástavbu a fungující infrastrukturu. U prvních projektů jako například sídliště Solidarita v Praze, které vzniklo v roce 1948, nebyl ještě stavebním materiálem panel. Mezi sídliště, která patří do této skupiny můžeme v Praze ještě jmenovat sídliště Chmelnice, Invalidovna, Rybníčky, Červený vrch, Jarov a Petřiny. Druhá etapa, kterou můžeme časově ohraničit zhruba 70. léty minulého století, se od té předchozí výrazně liší. Stálý nedostatek bytů vedl ke vzniku velkých obytných souborů často stavěných tzv. na zelené louce za hranicemi kompaktního města už za použití výhradně panelové technologie. Jako vhodné k zastavění se jevily výše položené plochy vltavské terasy, kde realizovaná výstavba zásadně změnila panorama celého města. Striktně se dodržoval princip ucelených souborů, ve kterých byla plánována veškerá občanská vybavenost. Největším problémem těchto velkých celků ovšem byla časová opožděnost výstavby této infrastruktury, stejně jako zanedbání úpravy okolí domů. Prvním novým pražským „městem“ se stalo Severní Město s částmi Prosek, Kobylisy, Ďáblice a Bohnice. Od roku 1972 bylo budováno Jižní Město, na které bylo vyčleněno území po obou stranách dálnice D1. Třetí skupina je charakterizována sídlišti, které byly vystavěny po roce 1980. Jedná se opět spíše o velké obytné soubory na okraji města (například Jihozápadní Město, Černý Most, Modřany, Řepy, Barrandov) a také dostavby již stávajících sídlišť.

Po určité době se začalo ukazovat, že masová výstavba sídlišť sebou nese mnoho problémů. Jejich kritika se samozřejmě poprvé objevila v západní Evropě a to již v 70. letech. Zmiňované nedostatky platí stejně v západní i východní Evropě, jedná se především o nízkou kvalitu na úkor kvantity, vzhled a technické parametry, především špatnou tepelnou a zvukovou izolaci, periferní polohu, špatnou dopravní infrastrukturu (Lux a kol. 2005, s. 115).

Socialistická výstavba sídlišť měla i nepopíratelné klady oproti starší zástavbě. V době výstavby se jednalo o nejkvalitnější bydlení, byty nepatřící do I. kategorie byly výjimkou (Musil a kol. 1985, s. 84). Byty na sídlištích měly větší počet obytných místností, vyšší standard technického vybavení. Domy byly většinou vybaveny skladovacími prostory a společným zázemí sloužícím jako prádelny, sušárny, kočárkárny apod. Další pozitiva pojmenovali sami obyvatelé nových obytných celků ve výzkumu Výzkumného ústavu výstavby a architektury (Musil a kol. 1985, s. 123-124). Vyzdvihovali především obytnou funkci a přehlednost jejich nového bydlení. Rozpory mezi hodnocením odborné veřejnosti, která sídliště často hodnotí negativně, a názory jejich obyvatel může být ovšem částečně

spojen s tím, že obyvatelé se obecně na své bydlení dívají méně kriticky, jak poukazuje i Musil (tamtéž). Data sebraná v rámci stejného výzkumu ukázala i to, že spokojenost na sídlišti cítí dvě třetiny obyvatel (s. 269), sídliště dopadají mnohem lépe v očích jejich obyvatel, než obyvatel „zvenčí“ (s. 270). Autoři jednoznačně potvrzují, že rozdíly ve spokojenosti mezi sídlišti a staršími městskými čtvrtěmi jsou v rozdílech vlastností jejich obytného prostředí (s. 280).

Rámeček 1

Dosavadní nejvýznamnější monografie vznikla v roce 1985 pod názvem **Lidé a sídliště** jejímž autorem je Jiří Musil a kolektiv (1985). I když toto dílo vzniklo před více než 20 lety poskytuje komplexní pohled na československá sídliště v nebývalém rozsahu. Jsou zde shrnuty poznatky a výzkumy, které provedl kolektiv Výzkumného ústavu výstavby a architektury, který se opíral především o výzkum, který byl organizován v letech 1976 – 1980 (Musil a kol. 1985, s. 8). Byly zkoumány nejen nově vzniklé obytné soubory sídlišť z hlediska objektivních dat (statistické údaje ze sčítání lidu, domů a bytů, pasportizace občanského vybavení), ale i z hlediska hmotného a sociálního prostředí. Těžiště bylo především v analýze kvality života, vzájemných lidských vztahů a společenského života na nových sídlištích a to také ve srovnání se situací ve starších městských čtvrtích. V předmluvě autoři poznamenávají, že by byli rádi kdyby tato kniha přispěla i k odstranění předsudků o životě na sídlištích (Musil a kol. 1985, s. 8). Na závěr autoři shrnující kapitolou nabízejí i náměty na zlepšení urbanistických koncepcí bytové výstavby do budoucnosti. I když tato publikace vznikla za minulého režimu a mohla by proto být mírně tímto faktem ovlivněna, myslím si, že tomu tak není a je to výborný studijní materiál pro seznámení se s problematikou sídlišť.

2.2.3 Současné proměny socialistických sídlišť

Proměny sídlišť západoevropských měst spustily již problémy v 70. letech. Růst životní úrovně obyvatel znamenal u části populace i zvyšující se nároky na bydlení a postupnou realizaci snu o rodinném domku se zahrádkou. Na sídlištích začalo docházet ke koncentraci sociálně problémových rodin, nezaměstnaných a růstu kriminality. Příliv imigrantů vedl k další sociální marginalizaci (Lux a kol. 2005, s. 116). Země západní Evropy byly proto nuceny čelit problému upadajících sídlišť. Do regeneračních programů byla zahrnuta

především regenerace fyzického stavu budov, bohužel menší pozornost byla věnována řešení problémů sociálních. V některých zemích se v regeneračních programech objevila i nutnost demolice části sídlišť. Projekty demolice se uskutečnily například v Německu nebo Nizozemsku. Vždy byl ovšem problém s umístěním dosavadních nájemníků a diskutovali se i finanční náklady na demolici v porovnání s finančními náklady na možnou rekonstrukci. Ze zkušeností měst západní Evropy se jako nejúčinnější zdá být zvýšení heterogenity bytového fondu podle vlastnictví, a tím zvýšení sociální heterogenity. Počítá se ovšem s nákladnou rekonstrukcí bytového fondu, včetně přestavby některých bytů na luxusní nájemní byty vyšších kategorií. Vysokopodlažní domy prošly v některých případech i změnou funkce například na domy s pečovatelskou službou nebo studentské koleje. Kde to fyzický stav lokality dovolí je možná i příprava pozemků pro následné zastavění soukromými rodinnými domy a tím zlepšení image lokality (Lux a kol. 2005). Ne všude se samozřejmě revitalizace sídlišť lokalit úspěšně povedla a stále je na ně ve městech pohlíženo negativně, a to se rozsah výstavby zdaleka nedá srovnávat s postsocialistickými městy.

V zemích bývalého komunistického bloku se proměny sídlišť dají pozorovat ve všech třech rovinách prostorové struktury, a to od proměny fyzického stavu domů, proměn sociální struktury až po jisté posuny ve funkční struktuře. Ve velkých postsocialistických městech žije na sídlišťích 30 – 50 % jejich obyvatel, což určitě nemohou být jen nejnižší sociální vrstvy (Lux a kol. 2005, s. 119). I když ke změnám v sociální struktuře určitě dochází, skutečná sociálně-prostorová segregace na sídlišťích zatím není. Lux (Lux a kol. 2005, s. 120) za tím vidí především vliv bytových politik (například stále neukončená deregulace nájmu) a také obecnou nechuť ke stěhování. Tento relativně bezproblémový stav ovšem nevylučuje rychlé zhoršení a možnou sociální degradaci. Na druhou stranu příklady sociálně marginalizovaných sídlišť a malých lokalit uvnitř sídlišť najdeme i v Česku (sídliště Chánov v Mostě, Máj v Českých Budějovicích nebo Janov v Litvínově). K budoucnosti sídlišť z hlediska sociální struktury se vyjadřuje mnoho odborníků. Někteří odhadují poměrně rychlou sociální degradaci, vystěhování příjmově silnějších skupin a nahrazení socioekonomicky slabšími (např. Szelenyi 1996, Sailer 2001, převzato z Ruopilla a Kährrik 2003). Jiní namítají, že rychlé změny se nedají očekávat (např. Berey 1997, Maier 1997, převzato z Ruopilla a Kährrik 2003). Častý je také názor, že bude docházet ke zvyšování diferenciací mezi sídlišti samotnými, spíše než sociální degradaci všech (např. Sailer-Fliege 1999, Sýkora a kol. 2000, Egedy 2000,

převzato z Ruopilla a Kährrik 2003). Do této diskuse, doufám, přispějí analýzou změn sociální struktury pražských sídlišť.

„Jestliže je velký rozsah sídlištní výstavby určitou výhodou ve smyslu prevence sociální marginalizace, je naopak obrovskou nevýhodou, pokud jde o potenciální rozsah fyzické regenerace sídlišť“ (Lux a kol. 2005, s. 120). Důležitým faktorem při regeneraci sídlištního bytového fondu je jeho vlastnictví. Podle Sčítání lidu domů a bytů z roku 2001 je nejčastějším vlastníkem panelového domu bytové družstvo (34 %) a obec (26,5 %). Obecně se dá říci, že bytový fond vlastněný družstvem je většinou v lepším fyzickém stavu, naopak obecní bytové domy byly zanedbávány často i z nedostatku finančních prostředků, a proto jsou opravy nyní nákladnější. Proto obce řeší tento problém privatizací části bytového fondu. Regenerace panelových sídlišť se zaměřila především na čistě fyzickou stránku a také na odstranění zásadních stavebně technických nedostatků. Dále byla rozšířena rekonstrukce bytových jader, společných prostor, vchodů a oken. Příklady zdařile provedených regenerací a úprav panelových domů dokumentují obrázky 2.2.3.1 – 2.2.3.4 v závěru této podkapitoly.

Určitý posun můžeme sledovat i ve funkční složce. Především soukromé subjekty si uvědomily obrovský tržní potenciál na sídlištích a zaměřili svoje aktivity právě do blízkosti těchto lokalit, čímž částečně vyřešili problém, který byl již od počátku výstavby velkých sídlištních komplexů, a to nedostatečnou občanskou vybavenost. Nová regionální nákupní a zábavní centra vznikla na okrajích téměř všech větších měst. Lokalizována byla právě do blízkosti velkých sídlišť. V Praze jmenujme například Centrum Černý Most, Galerie Butovice, Obchodní centrum Chodov nebo Arkády Pankrác.

Obr. 2.2.3.1: Panelový dům na sídlišti Chmelnice po regenerace, ulice Pod Lipami

Obr. 2.2.3.2: Dostavba dvou pater a vnějších výtahů, sídliště Rybníčky, ulice Sečská

Obr. 2.2.3.3: Zdařilé provedení barevné fasády panelového domu, sídliště Rybníčky, ulice V Olšínách

Obr. 2.2.3.4: Zasazení nové výstavby do prostředí socialistického sídliště, sídliště Jižní Město – Háje, ulice Tatarkova

2.3 Měnící se sociální struktura a její vliv na polarizaci městského prostoru

Sociálně prostorová struktura města je odrazem rozrůznění společnosti z hlediska demografického, sociálně-ekonomického a etnického statusu a prostorovým projevem rozdílů mezi lidmi. Určitá míra sociálních rozdílů je nevyhnutelná a funkční. Z příjmového hlediska hovoříme o sociálních nerovnostech a pokud překročí míru únosnosti ve společnosti o sociálních nespravedlnostech. Sociální rozdíly se do prostoru promítají v podobě rezidenční diferenciace, která odráží různé preference a možnosti obyvatel. O segregaci mluvíme v případě sociální nerovnosti (Sýkora 2008). Ve městech západní Evropy a amerických se často jedná o segregaci z hlediska etnického statusu. Za nový trend ve městech Marcuse a van Kempen (2000) považují vznik sociálně vyloučených lokalit z důvodu čistě ekonomických nerovností.

Sociální polarizace ve městě existovala vždy. V preindustriálním městě nebylo prostorové míšení různých sociálních skupin neobvyklé. Sociální diferenciace byla jasně daná, ale k prostorové segregaci nedocházelo. V industriálním městě byla sociální diferenciace podmíněna existující nabídkou bydlení. Prostorový vzorec ve městě byl dobře popsán chicagskou školou. Postindustriální město s celým svým metropolitním prostorem vymezuje čtvrti pro různé sociální skupiny. Především pro americká města platí, že proces fragmentace městského prostoru je ilustrován těsně souvisejícími procesy dekoncentrace a suburbanizace na jedné straně a sociálním a fyzickým úpadkem center měst (Mollenkopf a Castells 1991, s. 406).

2.3.1 Proměny sociální struktury kapitalistických měst

Od 70. let minulého století se začaly projevovat významné společenské změny posilující sociální polarizaci ve společnosti. Do diskuze nového sociálně prostorového vzorce ve městě významně přispěli i koncepty Dual City (Mollenkopf a Castells 1991), Quartered City (Marcuse 1993) a Globalizing Cities (Marcuse a van Kempen 2000), které přinášejí pohled na změny, které se v současných městech odehrávají.

Změny v sociální struktuře byly způsobeny a navzájem znásobeny několika procesy probíhajícími na národní i globální úrovni. Proto se dá říci, že tyto změny postihly všechna města vyspělého světa. Proces globalizace, změny ve výrobním procesu a ekonomická restrukturalizace, snižující se sociální zabezpečení ze strany státu, změny v mocenských vztazích a výrazný rozvoj technologií jsou hlavní procesy spojené s touto změnou (Marcuse a van Kempen 2000, s. 2). Všechny tyto procesy ve svém důsledku mají vliv na městský prostor.

Jako nejvýznamnější proces formující města v posledních desetiletích je bezpochyby proces globalizace (Marcuse a van Kempen 2000). Marcuse a van Kempen (2000, s. 5) vidí jako definující znaky globalizace kombinaci nových technologií, zvyšující se mobilit kapítálu, rostoucí koncentrace ekonomické moci spolu s omezením pro-sociální orientace národních států. V geografickém měřítku je proces globalizace definován jako proces integrace společnosti na vyšší hierarchické úrovni (Sýkora 2000a). Sýkora (tamtéž) jako jeden z makrogeografických dopadů globalizace zmiňuje vytváření nové hierarchie světových měst. Většina měst jsou pouhým příjemcem vlivů globalizace, jen v největších světových metropolích dochází k určování charakteru globalizace (tamtéž, s. 73). Významná pro města je také změna charakteru ekonomických aktivit směrem k postindustriálnímu městu a s tím spojené zvyšující se rozdíly v poptávce po pracovní síle vysoce kvalifikovaných pracovníků na úkor nekvalifikovaných. Na druhou stranu někteří autoři (Sassen 1991) spíše zastávají názor, že dochází k polarizaci pracovního trhu na řídicí segment a segment nekvalifikované pracovní síly vyloučený z možnosti cokoliv ovlivňovat. Zdůrazňují ovšem, že ani jeden z těchto segmentů nemůže existovat bez druhého.

„Vítězové“ a „poražení“ promítají svou pozici ve společnosti do prostorového vzorce svého chování ve městě. Nerovnosti ve městě nejsou ničím novým, ale kvůli globalizačním procesům se rozdíly mezi bohatými a chudými zvyšují. Sociálně prostorový obraz těchto změn ve společnosti je nejčastěji spojován se vzrůstající rezidenční diferenciací spojenou i s faktickým ohraničením uvnitř městského prostoru ať již chtěným (gated communities) nebo nuceným (vznik ghett) (Marcuse 1993). Koncepty Dual City (Mollenkopf a Castells 1991) a Quartered City (Marcuse 1993) reagují na tyto skutečnosti. Koncept města jako duálního je na jednu stranu velice zjednodušující, ale každá strukturální charakteristika, která se postaví do duality může něco o městě vypovídat. Můžeme hovořit o městě chudých a bohatých, městě

mužů a žen, městě starých a mladých, majoritních a minoritních skupiny. Mollenkopf a Castells (1991) především poukazují na dvě protichůdné síly, které působí ve městě. Jedna z nich je vedena úzkou skupinou těch, co řídí a rozhodují a druhá těmi ostatními, kteří jsou sice mnohem početnější, ale diverzifikovaní, což je oslabuje (Mollenkopf a Castells 1991, s. 403). Marcuse (1993) popsal jako modelový příklad město čtvrtí. Ve čtvrtích žije specifické obyvatelstvo odlišné z hlediska sociálního, ekonomického, etnického i demografického statusu. To reflektuje jejich postavení ve společnosti a posiluje sebeidentifikaci s určitou sociální skupinou na společném prostoru. Některé čtvrti mají i vymezené hranice vytvářející fyzické bariéry v prostoru. Specifickým rysem současných měst je také dynamika, s jakou dochází k nahrazení a expanzi určitých čtvrtí na úkor jiných. Toto je často umožněno i kvůli měnící se roli samospráv, které často podřizují zájmy veřejné nad soukromé.

Můžeme tedy mluvit o přímém dopadu globalizačních procesů na města ve smyslu nového prostorového vzorce a vzrůstající sociální a prostorovou fragmentaci a polarizaci prostoru? Marcuse a van Kempen (2000, s. 270-1) odmítají nový prostorový vzorec, spíše upřesňují, že dochází k významným změnám, které se dají shrnout jako posilování rozdílností ve městě a nerovností mezi nimi. Můžeme dopad globalizace na města zobecnit na všechna města? Jedním z významných důsledků globalizace je vytvoření nové hierarchie světových měst. Hlavní globální města koncentrující ekonomickou moc by měla dopady globalizačních procesů na polarizující se prostor ve městě pociťovat nejvíce. Velkou roli hrají ovšem i místní podmínky a vliv samospráv. Sám Marcuse (1993, s. 356) upozorňuje, že koncept města s pevně oddělenými čtvrtěmi je pouze model, jehož prostorové vzorce nejsou neměnné a liší se město od města, země od země. Prostorové chování obyvatel se neodehrává pouze v „jejich“ čtvrti. Silným trendem současných měst je nejen vydělování čtvrtí z hlediska rezidenčního, ale i pracovního, komerčního a rekreačního (Marcuse a van Kempen 2000, s. 271).

2.3.2 Proměny sociální struktury postsocialistických měst

Proces sociální polarizace způsobené především příjmovou diferenciací se v postsocialistických zemích rozběhl až na počátku 90. let minulého století. Pomyslné rozevírání nůžek mezi bohatými a chudými bylo jedním ze spontánních procesů vyvolaných

ekonomickou a politickou transformací od socialistické ke kapitalistické společnosti (Sýkora 1999b, Kovács 1999). Prostorový obraz těchto změn již není jednoznačný. Obecně se předpokládalo, že transformace v postsocialistických městech bude charakterizována rostoucí sociálně prostorovou diferenciací (Sýkora 1999b). Zatímco nastavení tržních mechanismů bylo rychlé, změny v sociálně prostorové struktuře města jsou pozvolnější limitované historickou inercií, sociální a bytovou politikou státu a subjektivními preferencemi obyvatel (Sýkora 1999b, s. 680).

Sýkora (1999b, s. 680) identifikuje tři nejdůležitější mechanismy působící ve městě a významně přispívající k sociálně prostorové diferenciaci. Prvním z procesů je sociální mobilita jednotlivců nebo domácností ve stávajících rezidenčních lokalitách. Tento proces sám o sobě neznamená fyzickou změnu způsobenou migrací do jiné lokality. Zvyšující se příjmová nerovnoměrnost může znamenat zvyšující se sociálně prostorovou polarizaci lokalit, ve kterých je nadprůměrná koncentrace vysokopříjmových (vysoce kvalifikovaných pracovníků, většinou zaměstnaných ve výrobních službách) a nízkopříjmových (nekvalifikovaných, většinou manuálních pracovníků) sociálních skupin. Ke zvyšování sociální diferenciace v prostoru může docházet i migrací, a to jak v rámci stávajícího trhu s nemovitostmi, tak i do oblastí nové výstavby. V rámci stávajícího bytového trhu může migrací docházet k posilování sociálně prostorového vzorce již zakořeněného v prostoru. Bohatší se stěhují do „dobrých“ lokalit, a tím vytlačují chudší z nich. Významným trendem v postsocialistických městech je i proces, kdy ke změnám v sociální struktuře v rámci stávajícího bytového fondu dochází především kvůli významným změnám ve fyzickém stavu budov sice v atraktivních lokalitách poblíž centra města, kde ovšem žijí obyvatelé s nižším sociálním statutem. Ti jsou poté nuceni tyto lokality opouštět a jsou nahrazováni obyvatelstvem s vyšším sociálním statutem. Obyvatelé s nižším sociálním statutem nacházejí bydlení v méně atraktivních lokalitách, většinou socialistických sídlištích (Wiesner 1999). Může také docházet k úplné změně funkce na komerční využití. Sociálně prostorový vzorec města mění také obyvatelstvo přicházející do oblastí nové výstavby. Z tohoto pohledu můžeme hovořit o dvou hlavních typech lokalit – suburbánní výstavbě rodinných domů na okrajích měst a výstavbě bytových domů (kondominií) uvnitř kompaktní městské zástavby. I když je obyvatelstvo přicházející do těchto lokalit z hlediska demografické struktury odlišné, z pohledu sociálního statusu se jedná o vyšší příjmové skupiny obyvatelstva, které si mohou dovolit hypotéky nebo vysoké nájmy. Navíc kondominia bývají často lokalizována do

„dobrých“ čtvrtí s vyšším sociálním statusem, takže dochází k jeho posilování. Na druhé straně můžeme v postsocialistickém městě identifikovat i části, ve kterých dochází spíše ke snižování sociálního statusu až sociálnímu vyloučení. Kovács (1999, s. 4) identifikuje jako lokality nejohroženější sociálním vyloučením staré dělnické čtvrti a sídliště. Sýkora (2009, s. 13) mezi hlavní typy segregovaných lokalit v současné době v Česku řadí úpadkové části vnitřních měst, některá sídliště a sociálně vyloučené romské lokality. Nově se také ve městech objevují oblasti, ve kterých dochází nejen ke koncentraci určité sociální vrstvy obyvatel, ale i k fyzickému oddělení lokalit (tzv. gated communities), a tím větší fragmentaci městského prostoru.

3. HYPOTÉZY

V úvodu mé práce jsem si stanovila hlavní cíl, kterým je hodnocení změn sociální struktury obyvatelstva žijícího na sídlištích v Praze, a to především v porovnání s ostatními rezidenčními typy ve městě. Různé druhy bydlení ve městě jsou obývány odlišným obyvatelstvem s jiným socioekonomickým statutem. V teoriích zabývajících se současným městem se často zmiňuje sociální polarizace ve společnosti a zejména v prostoru města. V diplomové práci hodnotím sociální strukturu obyvatel žijících ve čtyřech různých typech městských rezidenčních lokalit. Předpokládám vyšší míru koncentrace obyvatelstva s podobným socioekonomickým statutem v jednotlivých typech zástavby. Prostorový obraz města doznal v období transformace mnoha změn. Došlo k oživení a regeneraci centra a vnitřního města, kde se objevila i nová rezidenční výstavba. Velice exponovaným místem ve městě se staly okrajové zóny. Změny se odehrály také na sídlištích. Zatímco sociální struktura sídlišť byla za socialismu velice heterogenní a v rámci města byla z tohoto pohledu nadprůměrná, v současné době jsou sídliště rezidenční zónou, která čelí odchodu obyvatel s vyšším sociálním statutem do nově vznikajících rezidenčních okrsků ve vnitřním městě i na okraji měst. Proto jsou sídliště místem, kde se pokles sociálního statusu dá očekávat nejvíce. Na základě těchto souvislostí, jsem si stanovila první hypotézu.

Hypotéza č. 1:

Pražská sídliště se z hlediska sociálního statusu jejich obyvatel relativně propadají v porovnání s ostatními částmi města. Výrazně se mění jejich pozice v rámci města v porovnání se stavem za socialismu.

Druhá hypotéza předpokládá, že soubor sídlišť, se kterým pracuji není vnitřně homogenní. Každý sídlištní soubor má odlišnou historii, danou nejen dobou výstavby. Některá sídliště byla přímo budována například pro zaměstnance určitého podniku. Také samosprávy městských částí přistupovaly k sídlištím v transformačním období často odlišně, především v otázce privatizace sídlištního bytového fondu. To jsou jen některé faktory, které mohou ovlivnit sociální skladbu na sídlištích.

Hypotéza č. 2:

V rámci Prahy dochází k diferenciaci mezi sídlišti z hlediska sociálního statusu jejich obyvatel.

4. METODIKA

Empirická část diplomové práce se skládá ze dvou hlavních částí. V první části vymezují typy městských rezidenčních oblastí Prahy. Druhá, hlavní část, hodnotí sociální strukturu v těchto typech se zaměřením na sídliště.

Prvotním krokem bylo vymezení sídlišť a rezidenčních typů ve městě, které je blíže popsáno v kapitole 5. Z hlediska metodologického jsem zvolila formu generalizace, a to ve dvou úrovních vymezení sídlišť a určení nesídlištních rezidenčních zón ve městě. Nástrojem mi byla typologie rezidenční zástavby, rozdělující urbanistické obvody Prahy s převážně rezidenční funkcí do čtyř typů. To umožňuje porovnávat sociální strukturu obyvatel těchto typů a především poukázat na pozici sídlišť v rámci města. Nejprve jsem si stanovila kritéria charakterizující sídlištní urbanistický obvod. Ty urbanistické obvody, které tato kritéria splnily, byly dále rozděleny do 3 skupin (generací) podle doby výstavby, což v další analýze bylo využito na srovnání sídlišť mezi sebou podle generací. K zařazení nesídlištních urbanistických obvodů byla využita typologie členění Prahy podle převažující formy zástavby (ČSÚ 2003).

Stěžejní částí celé diplomové práce je kvantitativní analýza hodnocení socioekonomického statusu obyvatel na sídlištích a porovnání s ostatními rezidenčními typy ve městě. Kvantitativní přístup umožňuje postihnout v rámci vymezených rezidenčních typů celé území Prahy. Analýza vychází z dat za urbanistické obvody Prahy, které jsou dostupné ze Sčítání lidu, domů a bytů, které se uskutečnilo v roce 1991 a 2001. Soubor dat z tohoto zdroje vždy postihuje stavové hledisko k danému datu provedení sčítání. Vývojové hledisko zkoumaných charakteristik sociální struktury je v některých případech omezeno srovnatelností dat mezi roky 1991 a 2001.

Pro postižení sociálního statusu obyvatel jednotlivých rezidenčních typů byl klíčový výběr charakteristik. Sociální nebo socioekonomický status je velice komplexní, zahrnující několik různých rovin. Asi nejčastěji je socioekonomický status spojován s příjmem. Data týkající se příjmu osob pro větší statistický vzorek, navíc v potřebném územním detailu, nejsou dostupná. Proto jsem použila charakteristiky vzdělanostní a profesní struktury. Podrobnější

hodnocení výběru charakteristik pro potřeby analýzy sociální struktury sídlišť a ostatních rezidenčních typů ve městě obsahuje kapitola 6.

V analýze jsem používala především relativní statistické ukazatele umožňující porovnání v čase, a to především podílové zastoupení např. obyvatel s nejvyšším dosaženým vysokoškolským vzděláním nebo obyvatel zaměstnaných v určitém odvětví. Pro porovnání sídlišť a ostatních rezidenčních typů jsem především pracovala s ukazateli vztaženými k průměrným hodnotám Prahy jako celku, které umožní odhalit změny v postavení jednotlivých typů v rámci města. Zvolila jsem lokalizační kvocient, který určuje kolikrát je hodnota dané charakteristiky (většinou podílu) v urbanistickém obvodu menší (nabývající hodnot menší než 1) či větší (nabývající hodnot větší než 1) od průměrné hodnoty Prahy (hodnota 1). Pro jiný pohled jsem analýzu vzdělanostní struktury doplnila o metodu nepřímé standardizace, díky níž bylo také možno porovnat jednotlivé generace sídlišť. Použila jsem nepřímo standardizovaný index, který porovnává reálné hodnoty počtu vysokoškolsky vzdělaných v dané populaci urbanistického obvodu s teoretickými hodnotami získanými násobením věkově specifických měr vzdělanosti populace standardu a věkové struktury reálné populace urbanistického obvodu (Pavlík a kol. 1986). Jako standard byly zvoleny míry vysokoškolské vzdělanosti podle věku obyvatel Prahy. Tento index porovnává očekávaný počet vysokoškoláků při stávající věkové struktuře a úrovni vzdělanosti standardu a reálný počet vysokoškolsky vzdělaných ve zkoumané populaci.

5. VYMEZENÍ SÍDLIŠŤ A REZIDENČNÍ TYPOLOGIE URBANISTICKÝCH OBVODŮ

Prvotním krokem v empirické části diplomové práce je vymezení územních jednotek, se kterými budu dále pracovat. Jako územní detail byly zvoleny základní sídelní jednotky, ve městě označované jako urbanistické obvody. Jedná se o jednotky, které představují nejpodrobnější územní členění ve městě, za které jsou standardně zpracovávány výsledky Sčítání lidu, domů a bytů. Jsou také vhodné z toho důvodu, že jsou vymezeny jako kompaktní jednotky s převládajícím jedním druhem zástavby, jsou tedy vnitřně relativně homogenní. Celkový počet urbanistických obvodů k roku 2001 byl 905 jednotek. Pro potřeby detailní analýzy není možné ani účelné pracovat s celým souborem základních sídelních jednotek. Téměř polovina z 905 urbanistických obvodů byla totiž podle dat ze Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 neobydlena, nebo zde žilo méně než 50 obyvatel. Proto došlo pro potřeby analýzy k vytvoření typologie relevantních jednotek na základě rezidenční funkce.

Cílem typologie nebylo pokrytí celého území Prahy a zařazení všech jednotek do předem vytvořených typů, ale postihnout pouze typů, které mají rezidenční funkci ve městě. Byla využita typologie členění Prahy podle převažující formy zástavby, která vznikla v roce 2001 ve spolupráci Českého statistického úřadu a Útvaru rozvoje hlavního města Prahy a byla publikována v Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – hl.m.Praha (ČSÚ 2003) (Obr. 5.2.1). Tato typologie byla rozpracována a doplněna o vymezení sídlišť (viz kapitola 5.1).

5.1 Vymezení sídlišť – sídlištních urbanistických obvodů Prahy

Prvním krokem k vymezení sídlištních obvodů bylo stanovení kritérií pro jejich výběr. Jako základní kritéria byly zvoleny dvě charakteristiky dostupné ze Sčítání lidu, domů a bytů za urbanistické obvody, a to podíl bytových domů na celkovém domovním fondu a podíl panelových domů na bytových domech.

Do výsledného souboru sídlištních urbanistických obvodů, byly zahrnuty obvody, které k roku 2001 měly podíl bytových domů na celkovém domovním fondu vyšší než 75 % a zároveň podíl panelových domů byl alespoň 65 %. Hranice byly zvoleny záměrně vedoucí spíše k užšímu pojetí sídlištních urbanistických obvodů, aby bylo dosaženo vymezení

opravdu vykrytalizovaných jednotek zahrnující pouze tento typ rezidenční zástavby. Z hlediska metodiky výběru je vždy obtížným krokem stanovení kritérií. Vždy se bude jednat o zjednodušení reality. Dané charakteristiky jsou dostatečně validní k označení urbanistického obvodu na sídlištní resp. nesídlištní. Pro srovnání, v již zmíněné typologii urbanistických obvodů podle převažující formy zástavby (ČSÚ 2003) byla sídliště rozdělena do 2 typů: do roku 1970 a sídliště po roce 1970 a celkem bylo jako sídlištní označeno 145 urbanistických obvodů. Bohužel po konzultaci jak na Českém statistickém úřadě, tak i na Útvaru rozvoje hlavního města Prahy se mi nepodařilo zjistit konkrétní kritéria zvolená pro tuto typologii. Šustrová (2008) ve své typologii do typu sídliště zařazuje urbanistické obvody, ve kterých je podíl osob bydlících v panelových domech alespoň 65 % a kde typ zástavby většinou odpovídá bytovým domům.

Dále byly urbanistické obvody zařazovány do tří skupin (generací) podle převládajícího období výstavby. Sídlíště 1. generace je z období 1946 – 1970, jako sídliště 2. generace označuji výstavbu z let 1971 – 1980 a sídliště 3. generace po roce 1980. Vymezení období nebylo možno měnit vzhledem k dostupnosti dat týkajících se bytové výstavby ze Sčítání lidu, domů a bytů. Do kategorie sídlišť 3. generace spadají i urbanistické obvody s klasickou sídlištní výstavbou, která ovšem proběhla až počátkem 90. let, ale stále podle plánů z předchozích let. Jednalo se o dostavby již stávajících socialistických sídlišť, konkrétně o 3 urbanistické obvody Barrandov V, Nové Butovice – východ a Černý Most II – východ.

Při posuzování, zda se jedná o urbanistický obvod sídlištní či ne podle již zmíněných kritérií, jsem se musela vypořádat s několika dílčími problémy. U urbanistického obvodu Strašnice – Na Skalce jsem se při rovnosti podílu výstavby z let 1946 – 1970 a 1971 – 1980 přiklonila k zařazení do první jmenované kategorie (1946 – 1970) z důvodu stejného stáří sousedních sídlištních urbanistických obvodů. Po úvaze a vlastní znalosti prostředí jsem do výběru zařadila i 8 urbanistických obvodů, které kritérium podílu panelových domů nespĺnily z důvodu toho, že v počátku socialistické výstavby se technologie panelu ještě téměř nevyskytovala, i když se o nich jako sídlištích hovoří. Všechna tato sídliště vznikala na počátku první etapy výstavby. Jedná se o obvody Michelská, Pankrác II, Spořilov II, Chmelnice, Jarov, Petřiny I, Nový Veleslavín a Kladenská.

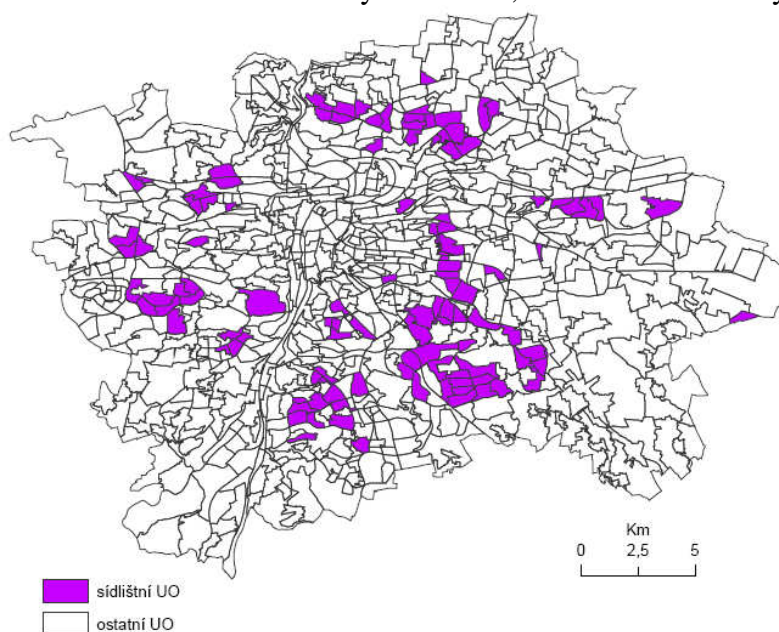
Celkem bylo tedy jako sídlištní urbanistické obvody označeno 116 urbanistických obvodů (Obr. 5.1.1), ve kterých podle Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 žilo 483 472 obyvatel, což tvoří 41,7 % obyvatelstva Prahy. Nejlidnatějším sídlištním urbanistickým obvodem byl v roce 2001 urbanistický obvod Nové Letňany s počtem 10 379 obyvatel. Základní charakteristiky souboru sídlištních urbanistických obvodů ukazuje tabulka 5.1.1. Přehled urbanistických obvodů zařazených do rezidenčního typu sídliště obsahuje příloha diplomové práce.

Tab. 5.1.1: Základní charakteristiky souboru sídlištních urbanistických obvodů

Počet urbanistických obvodů	116
Počet obyvatel celkem (2001)	483 472
Průměr počtu obyvatel pro daný soubor	4 168
Medián počtu obyvatel pro daný soubor	4 078
UO s nejvyšším počtem obyvatel	Nové Letňany (10 379 obyv.)
UO s nejnižším počtem obyvatel	Strašnice – východ (46 obyv.)

Zdroj: SLDB 2001, ČSÚ. Vlastní výpočet.

Obr. 5.1.1: Vymezení sídlištních urbanistických obvodů, urbanistické obvody Prahy

Zpracování: Autorka

Sídlištní urbanistické obvody podle doby výstavby a tedy generací znázorňuje obrázek 5.1.2. Prostorové rozmístění sídlištních urbanistických obvodů podle generací dobře dokumentuje postupující socialistickou výstavbu od centra směrem k okraji Prahy. Nejstarší sídliště 1. generace se nacházejí na vnějším okraji vnitřního města. Jedná se o soubor 33 urbanistických obvodů (Tab. 5.1.2). Počet obyvatel žijících na nejstarších sídlištích 1. generace je v porovnání s mladšími sídlišti nejnižší. Tato sídliště jsou tvořena většinou menšími obytnými

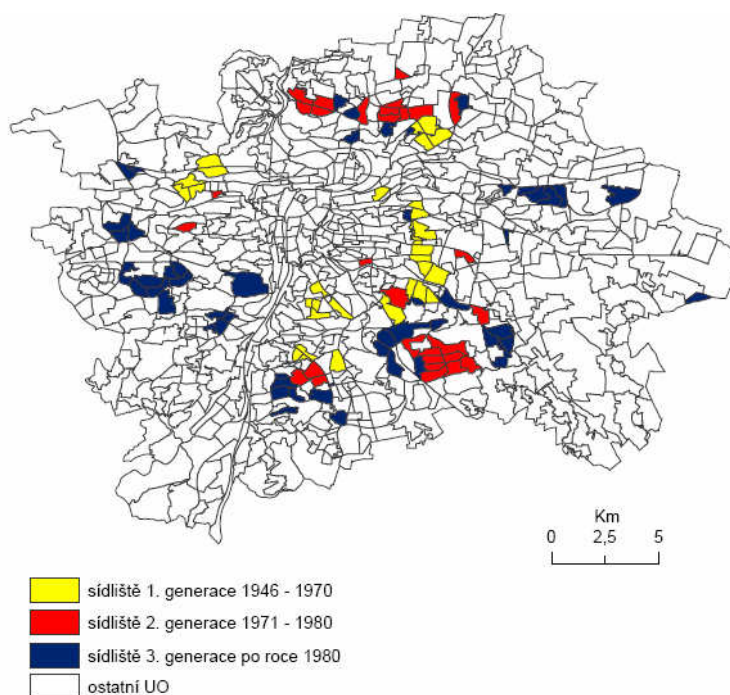
celky. Klesající trend počtu obyvatel na sídlištích 1. generace mezi lety 1991 a 2001, který dokumentuje tabulka 5.1.2, nebude pravděpodobně již pokračovat. Tato nejstarší sídliště se právě nacházejí v období výměny původního obyvatelstva, které stárne a odchází a je nahrazováno novou generací. Mezi sídliště 2. generace postavené v letech 1971 – 1980 řadíme 30 urbanistických obvodů. Patří do nich nejen urbanistické obvody prvních velkých „sídlištních měst“ na severu a jihu Prahy, ale také počtem obyvatel i rozlohou malé celky v kompaktním městě vystavěné v prolukách stávající zástavby. Počet obyvatel se mezi lety 1991 a 2001 snížil o téměř 20 tisíc. Nejmladší sídliště 3. generace jsou jak do počtu obyvatel, tak do počtu zařazených urbanistických obvodů největší. Jejich prostorové rozmístění tvoří téměř souvislý prstenec na okraji městské zástavby Prahy s větší koncentrací na východě a západě města (Černý Most, Severozápadní Město). Sídliště 3. generace jsou tvořena 53 urbanistickými obvody s více než 200 tisíci obyvateli (2001).

Tab. 5.1.2: Sídlíštní urbanistické obvody podle generací

	Počet urbanistických obvodů	Počet obyvatel	
		1991	2001
Sídliště celkem	116	487 665	483 472
Sídliště 1. generace	33	148 029	129 946
Sídliště 2. generace	30	165 123	145 872
Sídliště 3. generace	53	174 513	207 654

Zdroj: SLDB 1991, 2001, ČSÚ.

Obr. 5.1.2: Vymezení sídlíštních urbanistických obvodů podle generací, urbanistické obvody Prahy

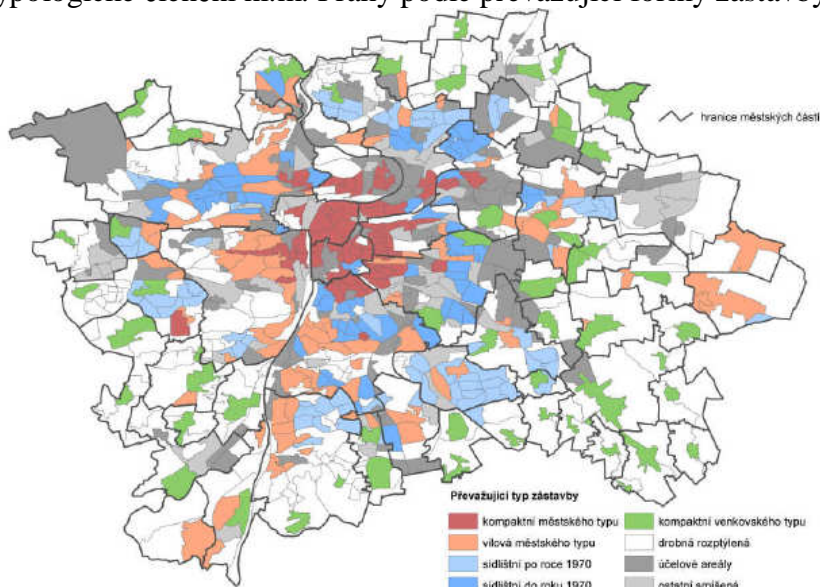

Zpracování: Autorka

5.2 Rezidenční typologie urbanistických obvodů Prahy

Vymezení sídlištních urbanistických obvodů, které jsou pro mou práci stěžejní, bylo provedeno na základě kritérií vybraných autorkou a je popsáno výše. Pro vymezení ostatních rezidenčních zón ve městě jsem použila typologie urbanistických obvodů, kterou zpracoval Český statistický úřad ve spolupráci s oddělením urbanistické koncepce Útvaru rozvoje hlavního města Prahy a byla uveřejněná v publikaci Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – hl.m. Praha rok 2001 (ČSÚ 2003) (Obr. 5.2.1). Tato typologie byla vytvořena posouzením charakteru zástavby v jednotlivých urbanistických obvodech. Podle metodiky této typologie se jednalo především o posouzení hustoty zástavby, podlažnosti, kompaktnosti, podílu zeleně atd. Vzniklo celkem 9 kategorií s převládající zástavbou. Použitá typologie má tedy charakter morfologický a nesleduje primárně prostorové či vývojové hledisko - jednotlivé typy nevytvářejí souvislé zóny, jak je zřejmé z obrázku 5.2.1. Pro potřeby srovnání sociální struktury sídlišť z hlediska jejich postavení v rámci města byla tato úplná kategorizace nevyhovující. Jelikož předmětem mého zájmu bylo obyvatelstvo a jeho socioekonomický status, byly vybrány pouze ty kategorie, které zahrnují především rezidenční funkci ve městě. Z dané typologie byly tedy použity 3 typy rezidenčních zón ve městě – kompaktní městského typu, vilová městského typu a kompaktní venkovského typu. Jejich stručnou charakteristiku představuje tabulka 5.2.1. Společně s již vymezeným rezidenčním typem sídlišť vznikla tedy rezidenční typologie čítající 4 kategorie. Základní charakteristiky rezidenčních typů ukazuje tabulka 5.2.2. I když vymezené rezidenční typy dohromady zahrnují pouze 358 urbanistických obvodů z celkového počtu 905, v roce 2001 v nich žilo 85,3 % obyvatel Prahy (SLDB 2001). Nejčetnějším rezidenčním typem typologie jsou sídliště zahrnující 116 urbanistických obvodů, naopak nejméně je urbanistických obvodů spadajících do rezidenčního typu kompaktní venkovské zástavby. Nejlidnatějšími rezidenčními typy jsou sídliště a kompaktní zástavba městského typu. Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých typech byl odlišný. Zatímco v rezidenčních typech kompaktního městského prostoru, do kterých můžeme zařadit kompaktní městskou zástavbu, sídliště a vilovou zástavbu, počet obyvatel klesl, nejvýrazněji v kompaktním městském typu o téměř 40 tisíc, což představuje úbytek 10 % obyvatel, kompaktní zástavba venkovského typu obyvatelstvo mezi lety 1991 a 2001 získávala. Důvodem je nová výstavba především rodinných domů koncentrovaná do okrajových částí města, kde je tento typ nejvíce zastoupen.

Obr. 5.2.1: Typologické členění hl.m. Prahy podle převažující formy zástavby

Převzato z publikace Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – hl.m. Praha. ČSÚ, 2003.

Z analýzy byly vyřazeny urbanistické obvody s méně než 50 obyvateli, abych se vyvarovala možné chyby způsobené statistickým zkreslením příliš malou populační vahou těchto urbanistických obvodů. Počet urbanistických obvodů s populací menší než 50 obyvatel byl 26. Ve výsledné typologii bylo tedy pracováno s 332 urbanistickými obvody. Přehled všech urbanistických obvodů zařazených do jednotlivých rezidenčních typů obsahuje příloha diplomové práce.

Tab. 5.2.1: Charakteristika převzatých rezidenčních typů

Typ rezidenční zóny	Popis
<i>Kompaktní městského typu</i>	bydlení, administrativa a jiné nebytové funkce, v polootevřených a uzavřených blocích a objektech tvořících souvislou uliční frontu
<i>Vilová městského typu</i>	rodinná zástavba různého typu v zeleni do 3 nadzemních podlaží
<i>Kompaktní venkovského typu</i>	rozvíjející se původní venkovské osídlení, nízkopodlažní smíšená zástavba

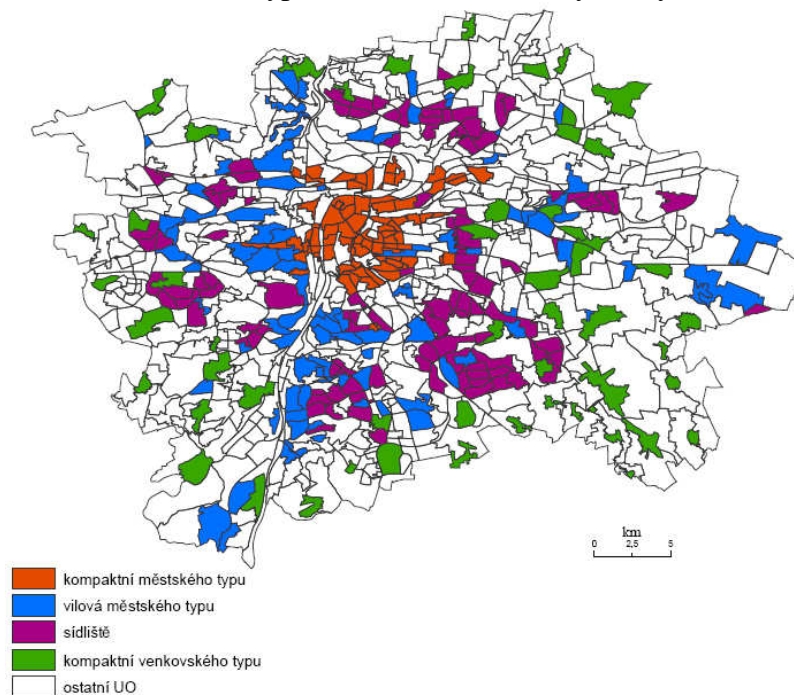
Zdroj: Vývoj lidských zdrojů v hl. m. Praze v letech 2000 až 2005, ČSÚ, 2006.

Tab. 5.2.2: Základní charakteristika rezidenčních typů

	Počet UO	Počet UO s více než 50 obyv. (2001)	Počet obyvatel (1991)	Počet obyvatel (2001)	Podíl obyvatel na Praze celkem v % (2001)
Kompak.měst. typu	91	77	344 050	307 090	26,3
Vilová městského typu	96	86	146 202	140 058	12,0
Sídlišťe	116	115	487 665	483 472	41,7
Kompakt.venkov. typu	55	54	58 758	62 019	5,3
Celkem v rezidenč. typech	358	332	1 036 675	992 639	85,3

Zdroj: SLDB 1991, 2001, ČSÚ.

Obr. 5.2.2: Vymezení rezidenčních typů, urbanistické obvody Prahy

Zpracování: Autorka

Výslednou typologii rezidenčních zón ve městě a jejich prostorové rozmístění ukazuje obrázek 5.2.2. Kompaktní zástavba městského typu, která jako jediný vymezený typ, neplní z větší části jen rezidenční funkci, zaujímá širší centrum města a jako jediný rezidenční typ tvoří více méně kompaktní zónu. Rezidenční typ vilové zástavby městského typu je ve větší míře koncentrován v severozápadní části Prahy, kde se nacházejí známé vilové čtvrti Ořechovka, Haunspalka a vilová zástavba Smíchova, vyšší koncentrace je také na jihu města (Bráník, Podolí, Kunratice) a na okrajích Prahy (Újezd nad Lesy, Klánovice, Lipence). Urbanistické obvody kompaktního venkovského typu se nachází výhradně v okrajových částech Prahy a jedná se především o jádra bývalých vesnic přičleněných k Praze. Některé z nich pochopitelně v současné době zahrnují i novou suburbánní výstavbu. Prostorový obraz sídlištního rezidenčního typu byl popsán již výše (kap. 5.1).

5.3 Závěr

V této kapitole byl popsán vznik a kritéria typologie rezidenčních zón ve městě, který je velice podstatný pro další analýzu. Slouží ke zhodnocení pozice sídlišť v rámci města. Prvním krokem bylo vymezení sídlištních urbanistických obvodů. Jelikož se mi nepodařilo zjistit konkrétní kritéria pro vymezení sídlištních urbanistických obvodů podle Českého

statistického úřadu a Útvaru rozvoje hlavního města Prahy, mohu své výsledky diskutovat pouze s již zmíněnou typologií Kláry Šustrové (2008), na které se podíleli i výzkumníci z Urbánní a regionální laboratoře pod katedrou sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Mohu konstatovat, že vzhledem ke kritériím je mé vymezení sídlištních urbanistických obvodů užší a zahrnuje méně jednotek. Tím jsem naplnila svůj cíl vymezit ucelené jednotky zahrnující opravdu jen sídlištní socialistickou výstavbu.

Vymezení zbylých tří rezidenčních typů bylo převzato z typologie podle převažující zástavby (ČSÚ 2003). Přesná kritéria, podle kterých byly jednotlivé urbanistické obvody zařazovány, mi ovšem bohužel opět nejsou známá. Dá se ovšem konstatovat, že na základě odbornosti subjektů, které ji vypracovávaly i na základě mé znalosti Prahy je daná typologie dostatečně věrohodná. V současné době Útvar rozvoje města žádnou novou typologii nepřipravuje, soustřeďuje se na vymezení účelových ploch v rámci územně analytických podkladů (Bradová a Štědrá 2009).

6. PROMĚNY SOCIÁLNÍ STRUKTURY PRAŽSKÝCH SÍDLIŠŤ A POSTAVENÍ SÍDLIŠŤ V RÁMCI MĚSTA, POROVNÁNÍ S OSTATNÍMI REZIDENČNÍMI TYPY VE MĚSTĚ

Během postsocialistické transformace došlo k mnoha společenským změnám, které měly nepochybně vliv na sociální strukturu obyvatelstva. Sociální a především příjmová diferenciaci se začala významněji promítat i do prostorového vzorce města. Sídliště se staly místem, kde se nejvíce očekával pokles sociálního statusu. I když během socialismu byla sociální skladba obyvatel na sídlištích heterogenní, nyní se mohou významně sociálně propadat a stát se místy s koncentrací sociálně slabého obyvatelstva. Tato práce se snaží odpovědět, zda je tato hrozba opravdu reálná a zda sídliště v postsocialistických městech budou kopírovat vývoj sídlišť ve městech západní Evropy.

Socioekonomický status obyvatel se výrazněji promítá do jejich prostorového chování ve městě. Zvýšení příjmové diferenciaci umožnilo vznik ekonomicky silnější vrstvy populace, která nenachází v bydlení na sídlištích uspokojení všech svých nároků. Došlo také k rozšíření nabídky o mnoho projektů nové výstavby nebo revitalizace stávajícího bydlení, ať již v centru, nebo na okrajích měst. Proto předpokládám, že právě tyto oblasti budou získávat sociálně silnější obyvatelstvo a bude zde docházet ke zvyšování sociálního statusu. Naopak selektivní migrací příjmově bohatších vrstev jsou sídliště ohrožena sociální degradací a snižováním socioekonomického statusu jejich obyvatel. Sociálně prostorová polarizace prostoru byla již popsána mnoha odborníky v kapitalistických městech (Mollenkopf a Castells 1991, Marcuse 1993). V Praze ovšem, i když prokazatelně dochází ke zvyšování rezidenční diferenciaci, se sociálně prostorové rozdíly celkově mezi lety 1991 a 2001 snížily (Sýkora 2007). Jedná se však pouze o dočasný jev, který je způsoben renesancí lokalit upadajících za socialismu (centrum, vnitřní město, okrajové části) a relativní degradací oblastí profitujících za minulého režimu (sídliště).

Sociální status jedince může být zachycen několika ukazateli. Ideální je pohled z hlediska příjmů. Taková data ovšem nejsou k dispozici. Proto pracuji s charakteristikami vzdělanosti a profesní struktury. Machonin a Tuček (1996, s. 39) potvrzují, že nejvyšší dosažené vzdělání významně podmiňuje příjem jednotlivce. Profesní zařazení podle struktury zaměstnanosti v odvětví je také charakteristikou, která může napovědět mnoho o socioekonomickém statusu

jedince. Je také potřeba zmínit, že sociální status může být vnímán v časovém hledisku odlišně. Za socialismu se vysoký sociální status pojil spíše s charakterem povolání, zatímco nyní existuje významnější vazba mezi příjmem a společenským postavením. Jako doplňková, k charakteristikám vzdělanostní a profesní struktury, byla zvolena národnostní struktura. Zkoumány byly především ty národnostní menšiny, u kterých se může očekávat odlišný socioekonomický status podmíněný právě národností. Doprovodnou analýzou bylo i nastínění změn ve věkové struktuře. Se specifickou věkovou strukturou je zvláště na sídlištních potřeba počítat a brát do úvahy i vliv věkové struktury na vzdělanostní a profesní charakteristiky.

Můj primární zájem je zaměřen na vývoj sociální struktury obyvatelstva žijícího v sídlištních urbanistických obvodech, velmi cenný je také pohled na sídliště v porovnání s ostatními rezidenčními typy ve městě. Až srovnání 4 rezidenčních typů (kompaktní městského typu, vilová městského typu, sídliště, kompaktní venkovského typu) může odhalit posuny v sociálním statusu obyvatel žijících v jednotlivých typech v období 1991 – 2001, a tedy i případnou vznikající sociální polarizaci ve městě.

6.1 Vzdělanostní struktura

Dosažený stupeň vzdělání je jedním z nejdůležitějších předpokladů získaného sociálního postavení a zároveň tedy charakteristikou určující sociální status. Pro potřeby analýzy z důvodů větší přehlednosti byla vzdělanostní struktura rozdělena do 4 základních kategorií podle nejvyššího dokončeného vzdělání: základní (společně s kategorií bez vzdělání, která je ovšem zastoupením zanedbatelná), střední bez maturity, střední s maturitou (společně s kategorií vyšší odborné vzdělání) a vysokoškolské. Při předpokladu rovnoměrného rozložení mezi ostatní kategorie byla vyloučena kategorie nezjištěno.

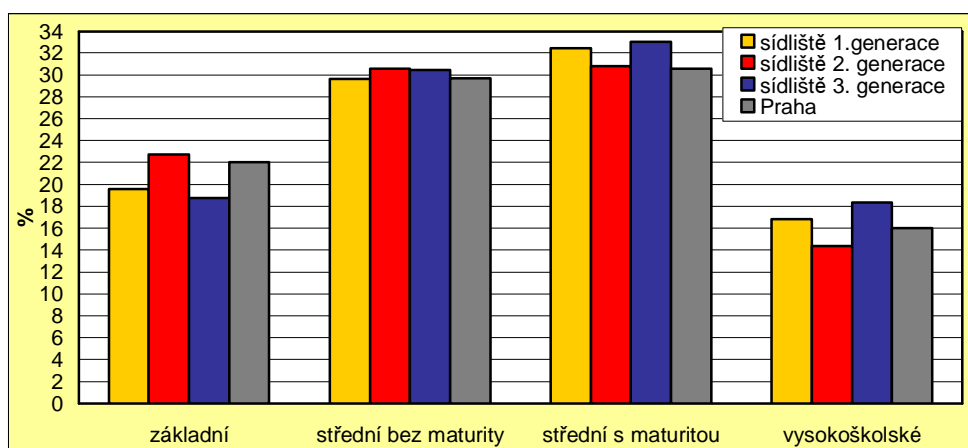
6.1.1 Vzdělanostní struktura na sídlištních

Obyvatelstvo, které se na sídliště v době jejich vzniku stěhovalo, bylo charakterizováno jako střední třída s vyšším podílem zaměstnanců a tedy i osob s vyšší pravděpodobností vyššího vzdělání (Musil a kol. 1985). Navíc svou roli hrála také mladší věková struktura na sídlištních

oproti ostatním rezidenčním typům ve městě. To se odrazilo ve vzdělanostní struktuře na sídlištích, která byla za socialismu příznivější než ve starších částech města.

Vzdělanostní struktura na sídlištích byla v roce 1991 nad průměrem vzdělanosti v Praze (Obr. 6.1.1.1), a to především u sídlišť 1. a 3. generace. To dokumentují také, v relativním srovnání vzhledem k Praze, obrázky 6.1.1.2a – c. Svou roli u sídlišť 3. generace mohla sehrát také výrazně mladší věková struktura¹. Naopak obyvatelé sídlišť 2. generace měli úroveň vzdělání nižší než zbylá sídliště a i než Praha jako celek.

Obr. 6.1.1.1: Vzdělanostní struktura, sídliště, 1991

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

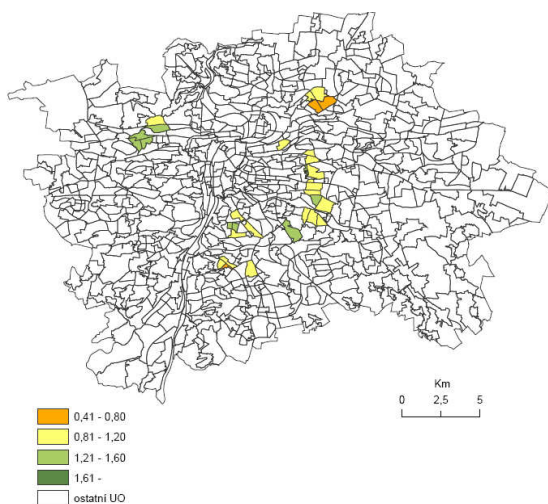
I v rámci jednotlivých generací sídlišť byly v roce 1991 v úrovni vzdělání rozdíly. Nadprůměrný podíl vysokoškoláků ze sídlišť 1. generace mají sídliště v exponovanějších částech Prahy (Petřiny, Pankrác, Spořilov, Rybníčky). Naopak jediným sídlištěm ze souboru nejstarších sídlišť, kde podíl vysokoškoláků dosahuje lokalizačního kvocientu nižšího než 0,8 je Prosek (urbanistické obvody Starý Prosek, Nový Prosek). Téměř všechny urbanistické obvody sídlišť 2. generace mají podíl vysokoškolsky vzdělaných průměrný či nižší vzhledem k Praze. Výjimkou tvoří jen 2 urbanistické obvody s nadprůměrnou úrovní vzdělanosti. Jedná se o malé sídlištní celky v katastrálním obvodu Břevnov (urbanistický obvod Pod nemocnicí) a Vršovice (urbanistický obvod U stadiónu). Nejheterogennější skupinu z hlediska úrovně vzdělanosti tvoří sídliště 3. generace. Lokalizační kvocient podílu vysokoškolsky vzdělaných se v tomto souboru pohybuje v rozmezí od 0,45 do 2,20. Nižších hodnot dosahují sídliště lokalizované dále od centra s horší dopravní dostupností (Střížkov, Petrovice). Výrazně

¹ Vývoji věkové struktury se věnuje kapitola 6.4.

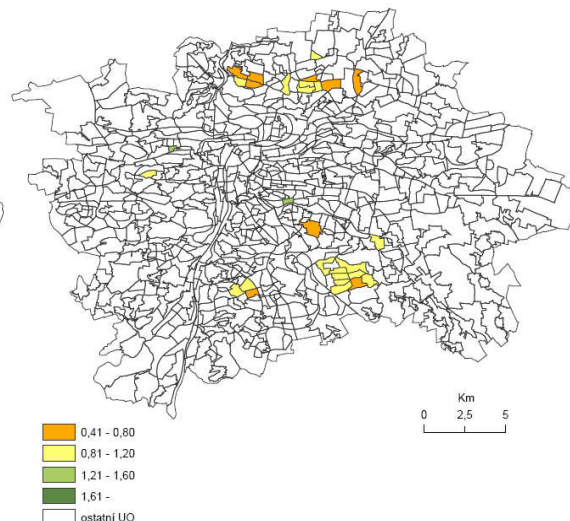
nadprůměrný podíl vysokoškoláků mají některé části větších sídlišť (Jižní Město II, Barrandov).

Obr. 6.1.1.2a - c: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 1991

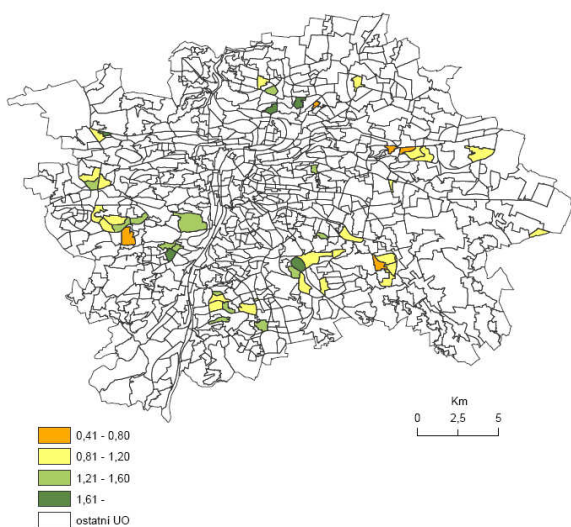
a sídliště 1. generace

b sídliště 2. generace

c sídliště 3. generace

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

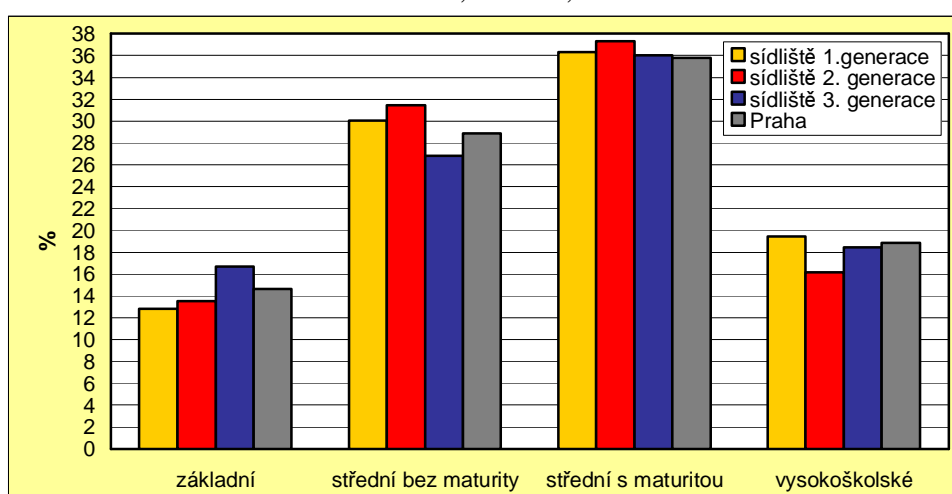
Zpracování: Autorka

Vývoj mezi lety 1991 a 2001 vedl obecně ke zvyšování vzdělanosti. Výrazný byl v Praze pokles podílu obyvatel se základním vzděláním o 7,4 %, z 21,9 % na 14,5 %. Podobný propad zaznamenala i sídliště 1. a 2. generace. Naopak u sídlišť 3. generace došlo k poklesu pouze o 2,1 % (Obr. 6.1.1.4). Vysvětlení můžeme hledat u vlivu věkové struktury. I když je do těchto statistik zahrnuto pouze obyvatelstvo starší 15 let, u sídlišť 3. generace budou výraznou

složku osob se základním vzděláním tvořit studenti středních a vysokých škol starších 15 let, kteří ještě svou školní docházku neukončili.

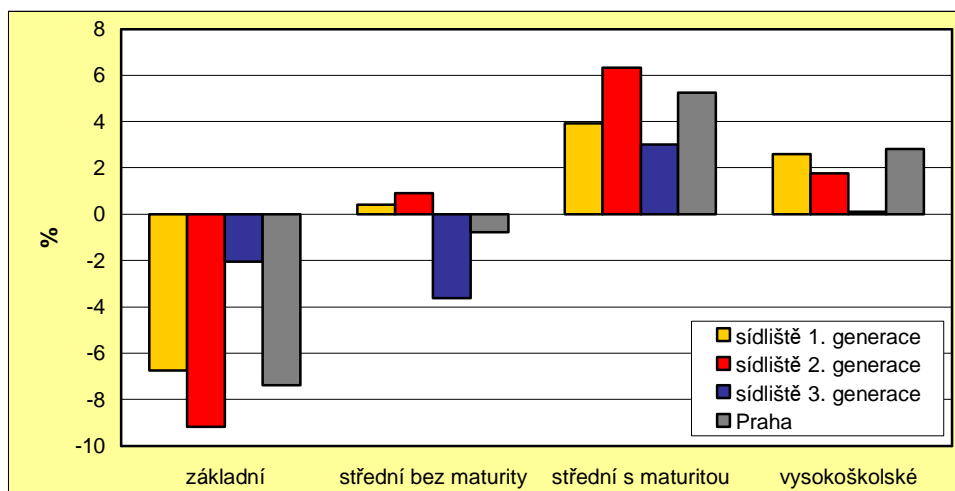
V celé Praze došlo k nárůstu podílu vysokoškoláků o 2,8 %, z 16 % na 18,8 %, výrazně se také zvýšil podíl osob s ukončeným středním vzděláním s maturitou a vyšším odborným vzděláním (souhrnně v jedné kategorii střední s maturitou). O výrazný propad vzdělanosti na sídlištích mluvit nemůžeme, došlo ovšem k vyrovnání podílu osob s vysokoškolským vzděláním v porovnání s Prahou jako celku (Obr. 6.1.1.3). Lepší pozici si udrželi jen obyvatelé sídlišť 1. generace, jako zástupce můžeme jmenovat sídliště Petřiny. Sídliště 2. generace jsou až na nepatrné výjimky výrazně pod pražským průměrem, co se podílu vysokoškolsky vzdělaných týká. Soubor sídlišť 3. generace je z hlediska úrovně vzdělanosti velmi vnitřně diferencován a zahrnuje sídlištní urbanistické obvody, které mají podíl vysokoškoláků, jak výrazně podprůměrný (část sídliště Černý Most, Libuš, Modřany, Horní Měcholupy), tak i ty, které v rámci Prahy dosahují jedněch z nejvyšších hodnot (více než 25 % vysokoškoláků). Jedná se především o sídliště, ve kterých probíhá stále nová výstavba (Barrandov, Nové Butovice, novější části Severního Města) (6.1.1.5a - c). Obecně se dá tedy říci, že sídliště své nadprůměrné postavení z hlediska vzdělanostní struktury ztratila, což je dále dokumentováno i v následující kapitole zabývající se postavením sídlišť v porovnání s ostatními rezidenčními typy ve městě (kapitola 6.1.2), ale pokles vzdělanosti na sídlištích byl diferencován.

Obr. 6.1.1.3: Vzdělanostní struktura, sídliště, 2001

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

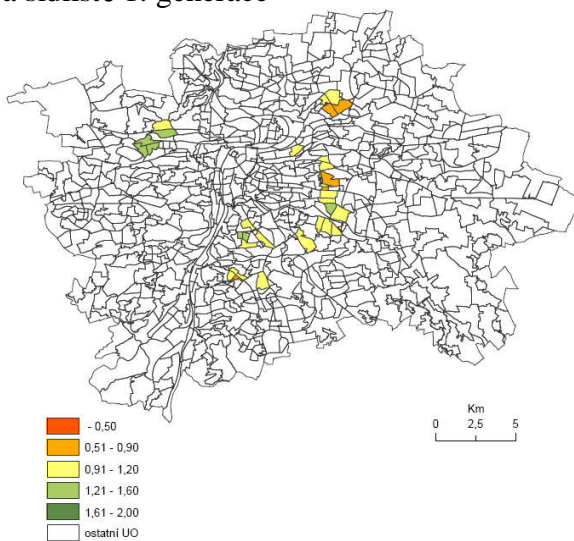
Obr. 6.1.1.4: Srovnání změny podle kategorií vzdělanostní struktury mezi lety 1991 a 2001, sídliště

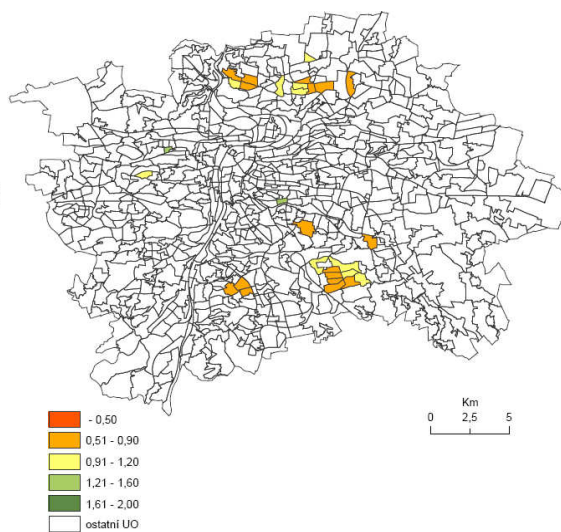
Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.

Obr. 6.1.1.5a - c: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 2001

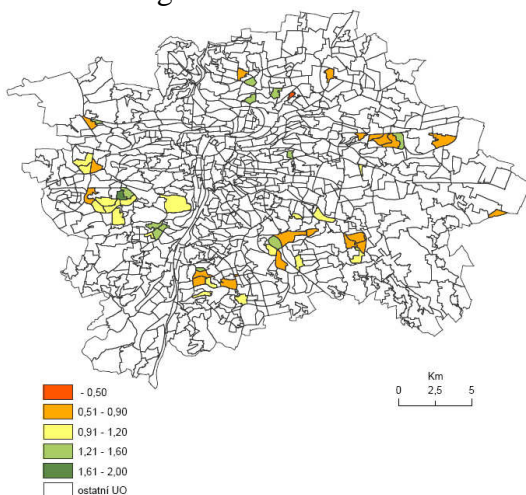
a sídliště 1. generace

b sídliště 2. generace

c sídliště 3. generace

Zdroj: SLDB 2001, ČSÚ.

Zpracování: Autorka

Vzdělanostní struktura je významně ovlivněna demografickými charakteristikami, významný je především vliv věkové struktury. Obecně platí, že nejvyšší úroveň vzdělanosti mají věkové skupiny mladšího středního věku (30 - 44 let) (Tab. 6.1.1.1). Zajímavý je proto pohled na vzdělanostní strukturu za použití metody nepřímé standardizace, který se příliš nepoužívá, ale poskytuje unikátní srovnání. Jako standard byla brána vzdělanostní struktura podle věku Prahy. Vypočítané hodnoty (Tab. 6.1.1.2, 6.1.1.3) ukazují porovnání skutečného absolutního počtu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel jednotlivých souborů sídlišť podle generací v porovnání s očekávaným počtem vysokoškoláků, který vznikl aplikováním vzdělanostní struktury Prahy na věkovou strukturu jednotlivých sídlišť. Porovnáním těchto dvou čísel si můžeme doplnit obrázek o tom, jaká generace sídlišť má úroveň vzdělanosti nad průměrem případně pod průměrem v porovnání s Prahou jako celkem.

Tab. 6.1.1.1: Věkové skupiny obyvatel podle vzdělanostních kategorií, Praha, 2001

	základní	střední bez maturity	střední s maturitou	vysokoškolské
15-19	83,4	6,1	8,8	0,0
20-24	6,6	23,2	59,5	5,4
25-29	4,7	29,5	40,3	18,4
30-34	4,5	26,9	38,2	23,6
35-39	4,8	24,7	37,0	26,6
40-44	5,7	27,8	32,4	27,0
45-49	7,8	31,1	30,6	23,1
50-54	7,9	33,7	32,1	19,2
55-59	9,0	31,5	32,2	19,3
60-64	11,6	31,1	32,2	17,6
65+	19,9	37,2	22,8	13,6

Zdroj: SLDB 2001, ČSÚ.

Nepřímý standardizovaný index dává do souvislosti vzdělanostní a věkovou strukturu obyvatelstva. Bylo potvrzeno, že obyvatelstvo žijící na sídlištních 1. generace má úroveň vzdělání průměrně vyšší. Reálný počet vysokoškoláků v obou sledovaných letech je vyšší než očekávaný při přepočtu vzdělanostních měř Prahy na věkovou strukturu sídlišť 1. generace. Naopak, sídliště 2. generace mají počty vysokoškoláků podprůměrné, a to v obou letech, což potvrzuje i předešlá analýza. Nejmladší sídliště relativně zlepšila svou pozici mezi lety 1991 a 2001, kdy je reálný počet vysokoškoláků vyšší než očekávaná hodnota. Můžeme tedy konstatovat, že v určitém věku je bydlení na sídlištních atraktivní i pro sociálně silnější obyvatelstvo. Posun u sídlišť 3. generace je pravděpodobně spojen s dostupností bytů, které na počátku 90. let byly jedinou formou nové výstavby v Praze. Reálný počet vysokoškoláků převažuje nad očekávaným u rezidenčního typu sídliště v roce 2001 a nikoliv v roce 1991, kdy podle předpokladů měla sídliště vyšší úroveň vzdělanosti.

Tab. 6.1.1.2: Reálné a očekávané absolutní počty vysokoškolsky vzdělaných, sídliště podle generací, 1991, 2001

	1991		2001	
	Reálný počet VŠ	Očekávaný počet VŠ	Reálný počet VŠ	Očekávaný počet VŠ
Sídliště 1. generace	21741	20242	22927	20110
Sídliště 2. generace	18882	20897	21385	22517
Sídliště 3. generace	21781	22055	31793	30391
Sídliště celkem	62404	63194	76105	73018

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ. Vlastní výpočet.

Tab. 6.1.1.3: Reálné a očekávané relativní počty vysokoškolsky vzdělaných, sídliště podle generací, 1991, 2001

	1991		2001	
	Reálný počet VŠ	Očekávaný počet VŠ	Reálný počet VŠ	Očekávaný počet VŠ
Sídliště 1. generace	1,074	1	1,140	1
Sídliště 2. generace	0,904	1	0,950	1
Sídliště 3. generace	0,988	1	1,046	1
Sídliště celkem	0,987	1	1,042	1

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ. Vlastní výpočet.

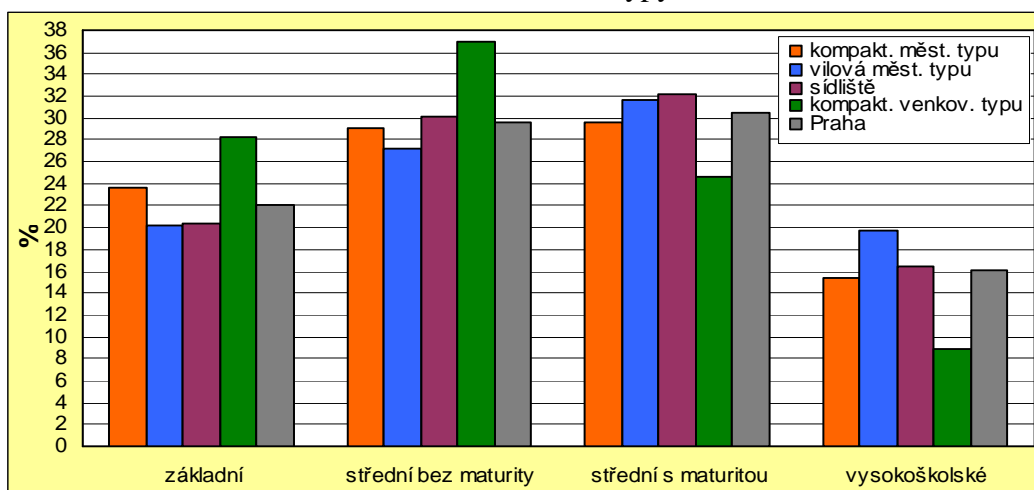
6.1.2 Vzdělanostní struktura podle jednotlivých rezidenčních typů

První pohled na strukturu úrovně vzdělanosti na sídlištních nenaznačuje výrazné propady sociálního statusu obyvatel žijících na sídlištních zastoupeného vzdělanostními charakteristikami mezi lety 1991 a 2001. Relativně ovšem sídliště svou příznivější vzdělanostní strukturu ztrácejí ve prospěch jiných částí města.

Trvale si nejlepší úroveň vzdělání udržují obyvatelé rezidenčního typu vilové městské zástavby, do kterého můžeme zařadit tzv. dobré adresy již z dob jejich výstavby (Obr. 6.1.2.1, 6.1.2.2). Tyto lokality vždy koncentrovaly obyvatelstvo s nejvyšším sociální statusem v Praze a tuto svoji pozici si udržují i do dnešní doby. Mluvíme především o tzv. severozápadním sektoru Prahy zahrnující známé vilové čtvrti Ořechovka a Haunspaulka, ale i vilovou zástavbu Podolí, Bráníku a Krče.

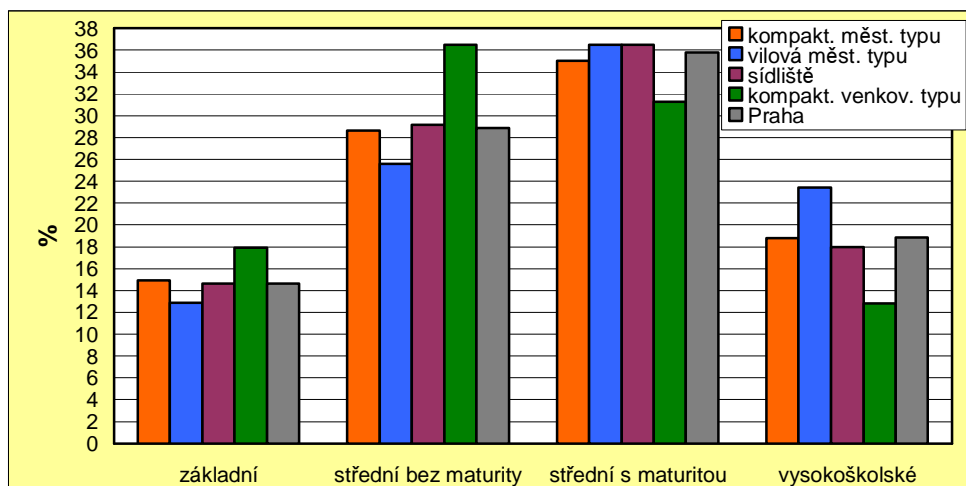
Naopak, jako rezidenční typ s obyvatelstvem nejnižšího sociálního statusu z pohledu vzdělanostních charakteristik by se dala označit zástavba kompaktního venkovského typu. Jedná se o původní venkovské osídlení připojené k Praze v relativně nedávné době. Vzdělanostní struktura těchto lokalit vykazuje výrazně nejvyšší podíly obyvatelstva se základním vzděláním a středním bez maturity.

Obr. 6.1.2.1: Vzdělanostní struktura, rezidenční typy, 1991

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

Obr. 6.1.2.2: Vzdělanostní struktura, rezidenční typy, 2001

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

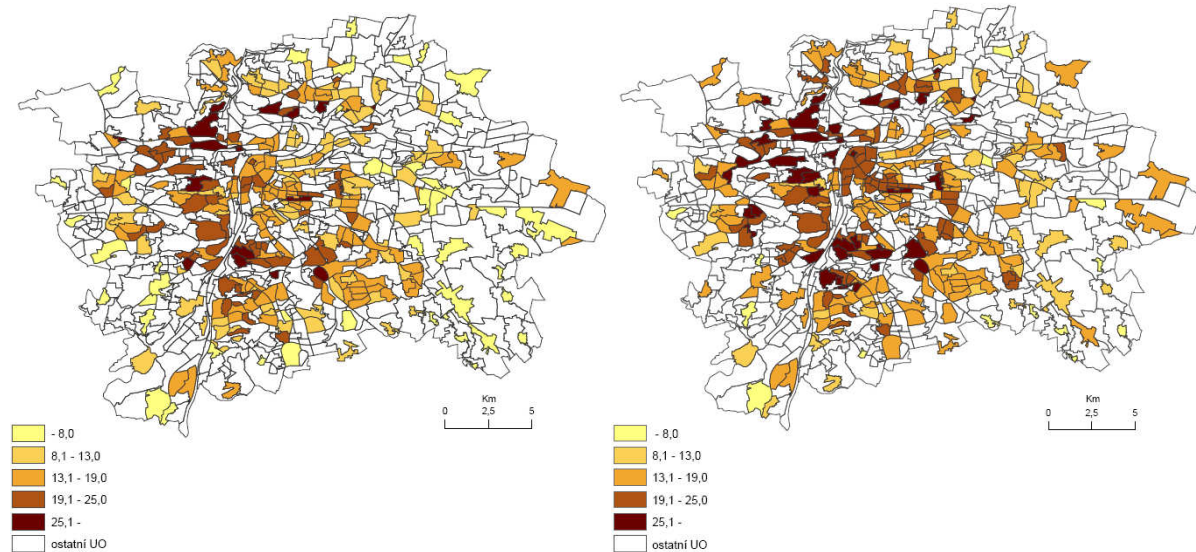
Prostorový vzorec sociálního statusu zastoupený ukazatelem vzdělanosti (podíl vysokoškolsky vzdělaných) v socialistickém městě byl charakterizován klesající tendencí od centra směrem na okraj. Okrajové části města mají vyšší podíl manuálně pracujících s nižším stupněm vzdělání (Sýkora 1999b). To koresponduje s již zmíněným faktem, že rezidenčním typem s nejnižší úrovní vzdělání stále zůstává kompaktní zástavba venkovského typu. Nejnižší hodnoty úrovně vzdělanosti nalezneme také v okrajových urbanistických obvodech zařazených do vilové zástavby městského typu. Nadprůměrnou úroveň vzdělání v roce 1991 měla i sídliště, především novější (Nové Butovice, Černý Most) s velmi mladou věkovou strukturou (Obr. 6.1.2.3a – b).

Absolutní nárůst vzdělanosti (podílu vysokoškolsky vzdělaných) ve všech rezidenčních typech je prokazatelný (6.1.2.4a - h). Výrazné „ztmavnutí“ můžeme pozorovat především u rezidenčního typu kompaktní městské zástavby zahrnující centrum města a také vilové zástavbě městského typu mimo urbanistických obvodů ležících při okraji Prahy. Nejnižší podíl vysokoškoláků vykazují urbanistické obvody kompaktní zástavby venkovského typu. Absolutní nárůst vysokoškolsky vzdělaných mezi lety 1991 a 2001 se v jednotlivých sídlištních urbanistických obvodech poměrně liší. Urbanistické obvody sídlišť 3. generace s dostavbami po roce 1990 se zařadily mezi ty s nejvyšší úrovní vzdělání.

Obr. 6.1.2.3a - b: Podíl vysokoškolsky vzdělaných v rezidenčních urbanistických obvodech Prahy, 1991, 2001

a 1991

b 2001

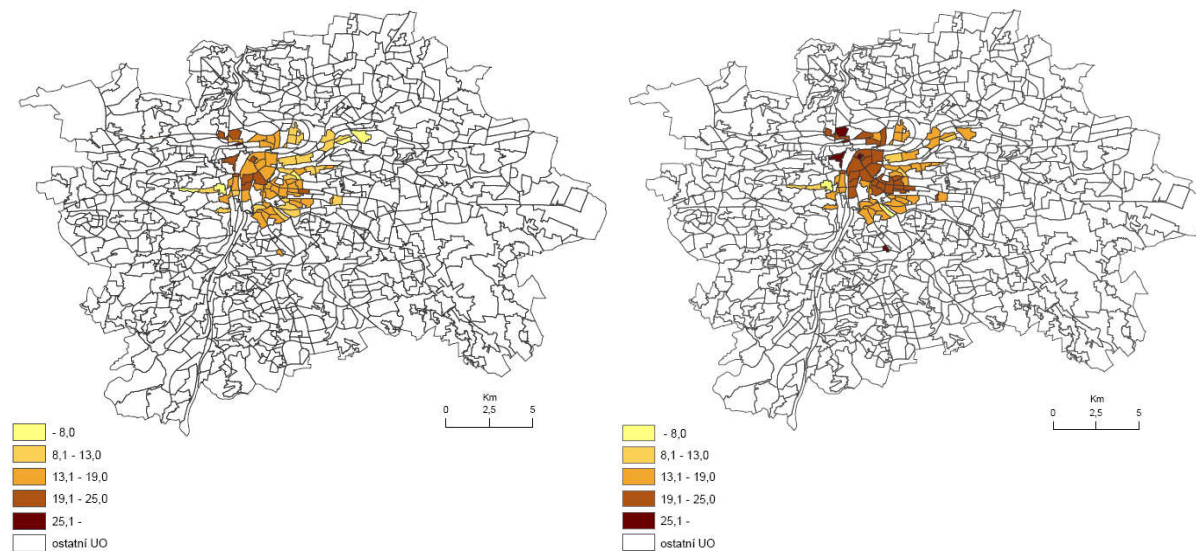

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

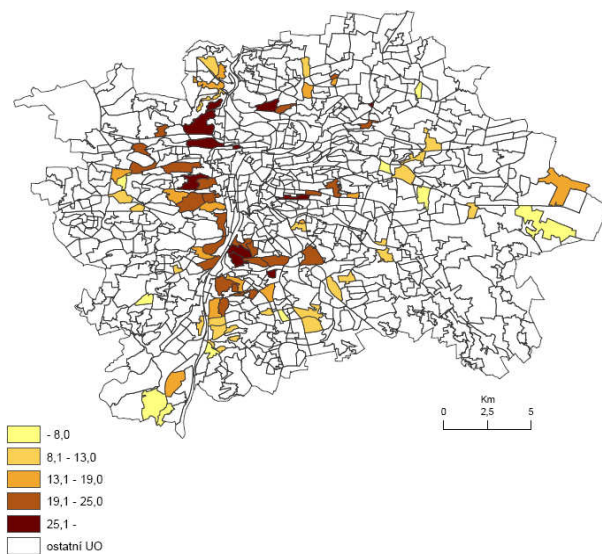
Obr. 6.1.2.4a - h: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, rezidenční typy Prahy, 1991, 2001

kompaktní městského typu
a 1991

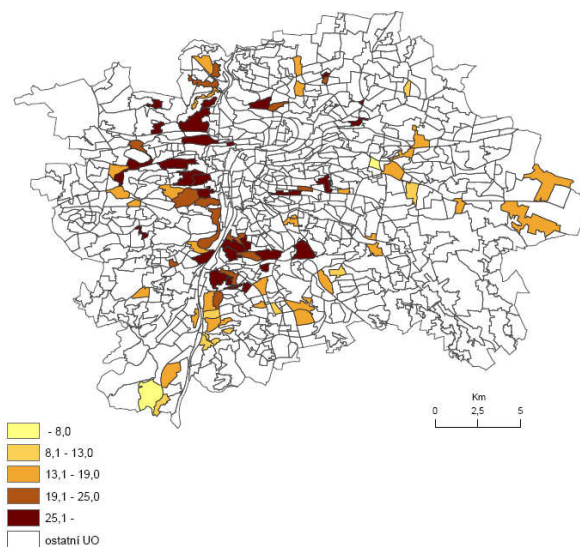
b 2001

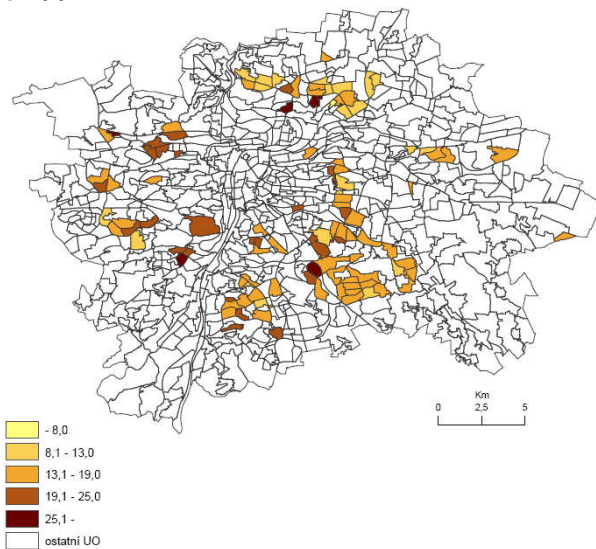
vilová městského typu
c 1991

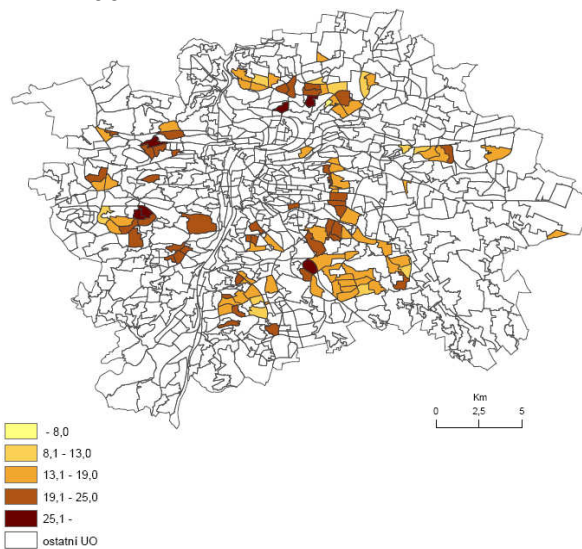
d 2001

sídliště
e 1991

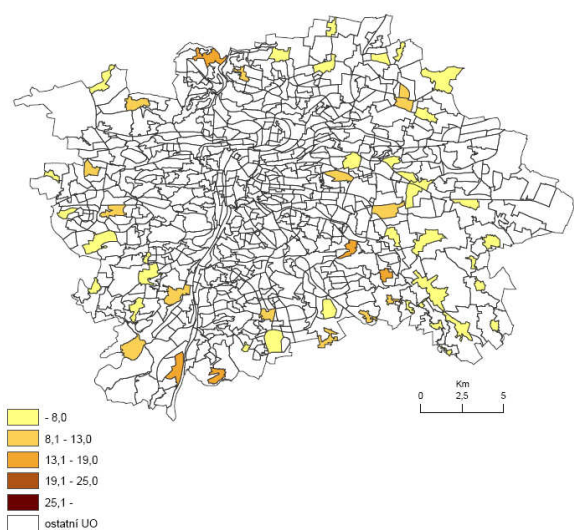

f 2001

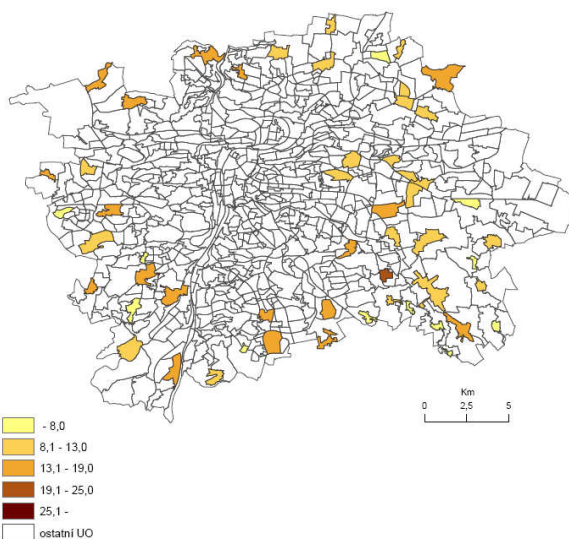

kompaktní venkovského typu

g 1991

h 2001

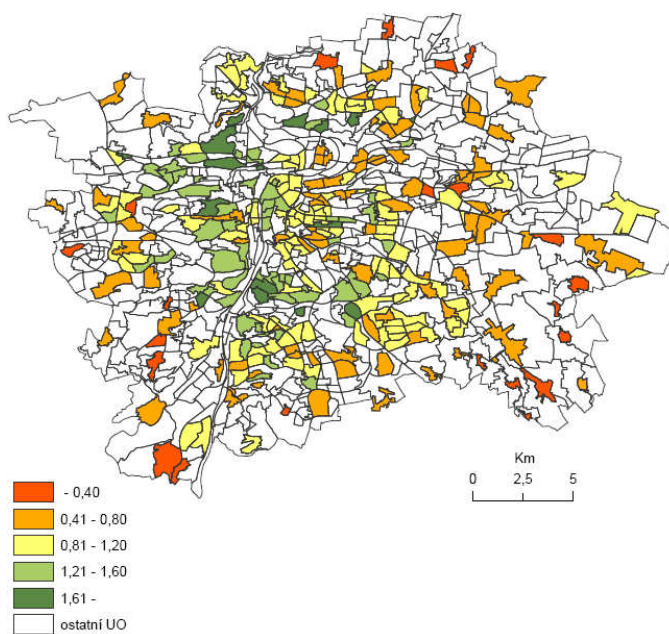
Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

Postavení jednotlivých rezidenčních typů z hlediska úrovně vzdělání dobře dokumentuje relativní podíl vysokoškolsky vzdělaných vzhledem k průměru Prahy (6.1.2.5, 6.1.2.6a – d, 6.1.2.7, 6.1.2.8a – d). Tento ukazatel nezachycuje vývojový aspekt, ale především prostorové rozložení vysokoškoláků. Zjednodušeně řečeno, který rezidenční typ měl v letech 1991 a 2001 nadprůměrný podíl vysokoškoláků vzhledem k průměru Prahy a kde byl naopak podíl vysokoškoláků podprůměrný. Podle očekávání bylo v obou sledovaných letech nejlepší postavení z hlediska vzdělání ve vilových čtvrtích, i když i tento rezidenční typ je vnitřně diferencován. Urbanistické obvody vilového městského typu ležící na okraji Prahy mají podíl vysokoškoláků téměř nejnižší v Praze (na úrovni kolem 20 % průměru Prahy). Význam má nejen rezidenční typ, ale také poloha konkrétního urbanistického obvodu. Nadprůměrné postavení měla v roce 1991 i většina sídlišť. Ty ovšem své postavení v roce 2001 obecně ztratily. Úroveň vzdělanosti nad průměrem Prahy si udržela jen některá sídliště (Petřiny, Nové Butovice, Barrandov). Kompaktní zástavba městského typu by se z hlediska úrovně vzdělanosti dala rozdělit do dvou částí. Urbanistické obvody, které leží v nejužším centru města v západní části vymezeného celku mají úroveň vzdělání nadprůměrnou. Části kompaktního městského typu vzdálenější od centra a na východě (Karlín, Vysočany, Žižkov, Smíchov) mají vzdělanost nižší po oba sledované roky. Předpokládané posuny sociálního statusu obyvatel okrajových částí (především kompaktní zástavby venkovského typu) spojené

s novou výstavbou a příchodem sociálně silnějších obyvatel nebyly z analýzy prokázány. V roce 2001 byla suburbánní výstavba ještě relativně málo významná respektive jen v některých lokalitách (Sýkora, Posová 2007). Kompaktní zástavba venkovského typu zůstává z hlediska vzdělanostní úrovně pod průměrem Prahy i v roce 2001. Vymezené urbanistické obvody spadající do tohoto typu totiž zahrnují především starou zástavbu a nově zastavěné území suburbií.

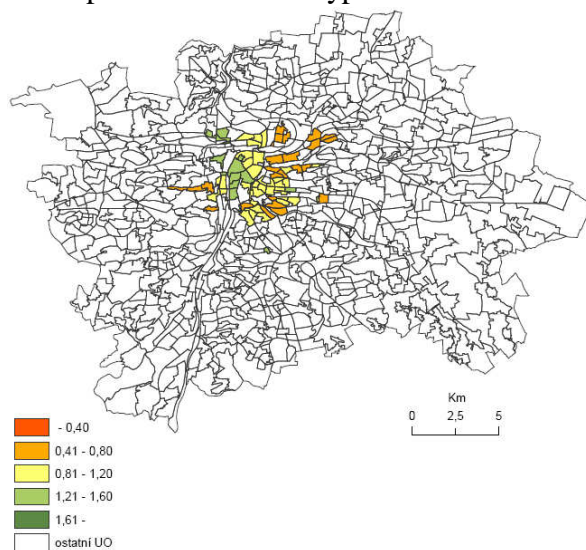
Obr. 6.1.2.5: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991

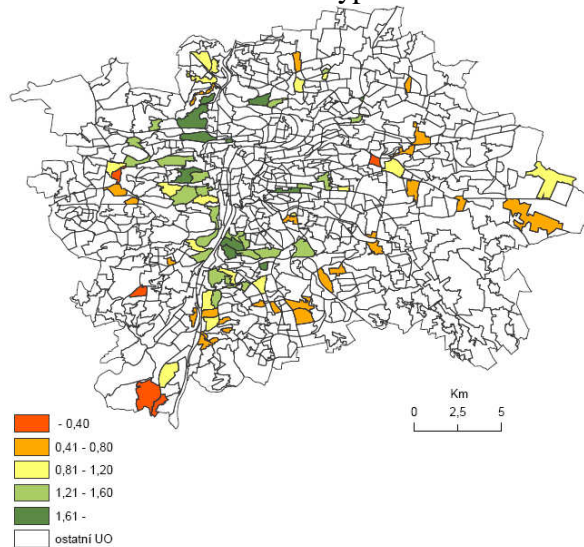
Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Obr. 6.1.2.6a - d: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 1991

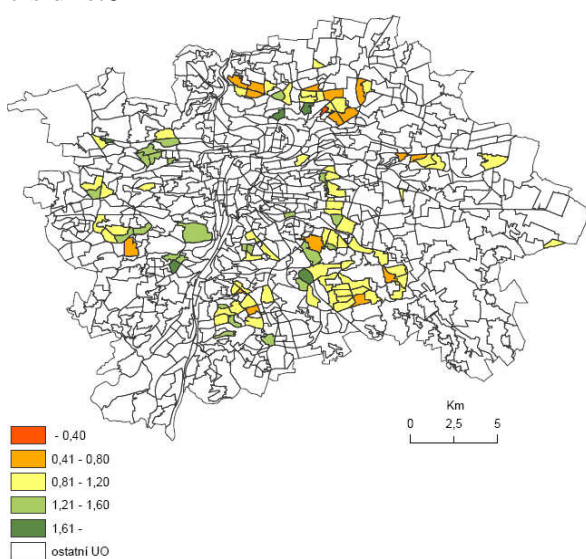
a kompaktní městského typu

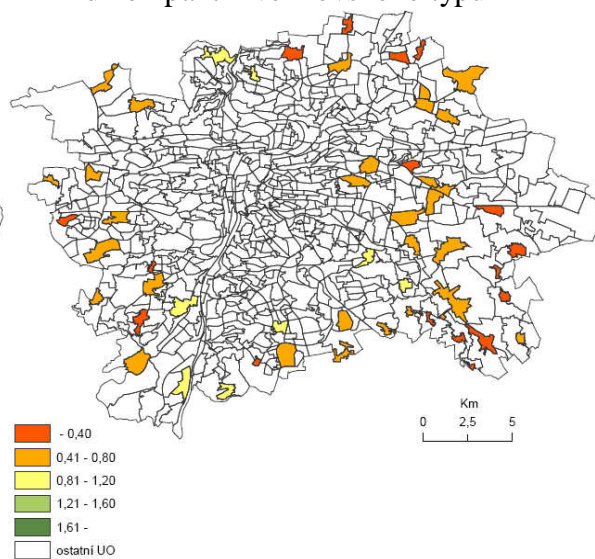
b vilová městského typu

c sídliště

d kompaktní venkovského typu

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Mezi lety 1991 a 2001 došlo k mírným posunům mezi jednotlivými rezidenčními typy Prahy. Sídlíšní urbanistické obvody se ve většině propadly pod úroveň průměru podílu vysokoškolsky vzdělaných Prahy. I přesto zůstal rezidenční typ kompaktní venkovské zástavby na pozici s nejnižší úrovní vzdělání. Zajímavým poznatkem je také zvýšení rozdílu maximálních a minimálních hodnot podílů vysokoškoláků mezi lety 1991 a 2001, a to jak u absolutních hodnot, tak i u relativních vztahených k průměru Prahy (Tab. 6.1.2.1). Tento

rozdíle je zvýšen především nárůstem maximální hodnoty. V roce 1991 bylo maximálních hodnot dosaženo v urbanistických obvodech vilového městského typu Ořechovka, Baba, Hradešínská, U Písecké brány a také sídliště Kuchyňka. V roce 2001 byly mezi urbanistickými obvody s nejvyšším podílem vysokoškoláků jen obvody vilového městského typu, a to především ty s novou rezidenční výstavbou (Nebušice-východ, Na Fialce, Prokopské údolí B), zůstaly obvody Baba a U Písecké brány.

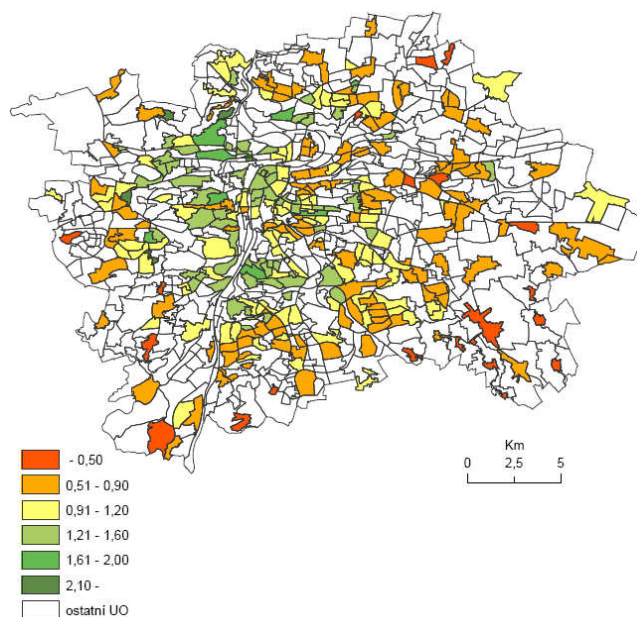
Tab. 6.1.2.1: Maximální a minimální hodnoty podílů vysokoškolsky vzdělaných, 1991, 2001

	Podíl vysokoškolsky vzdělaných (%)		Relativní podíl vysokoškolsky vzdělaných ¹	
	minimum	maximum	minimum	maximum
1991	0,75	41,90	0,05	2,62
2001	2,50	62,11	0,13	3,30

¹vzhledem k průměru Prahy

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ. Vlastní výpočet

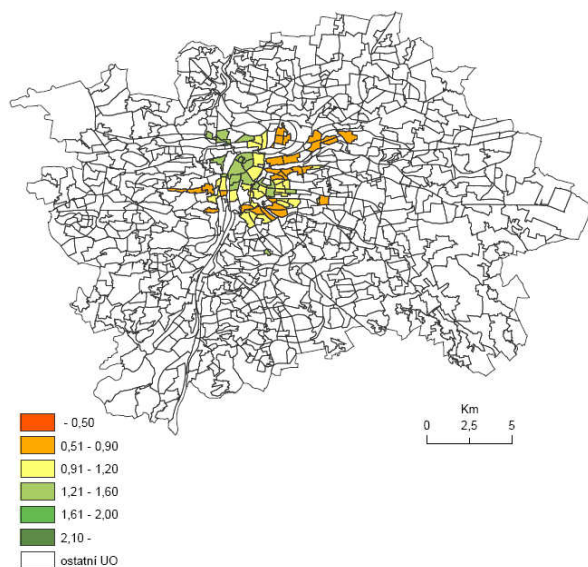
Obr. 6.1.2.7: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 2001

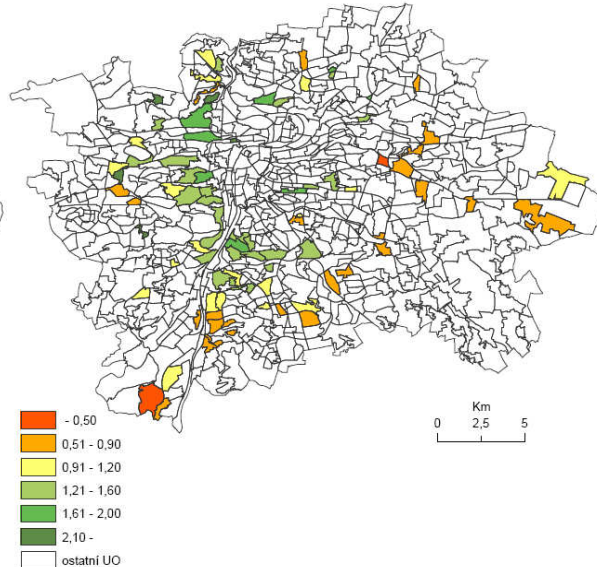
Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Obr. 6.1.2.8a - d: Podíl vysokoškolsky vzdělaných, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 2001

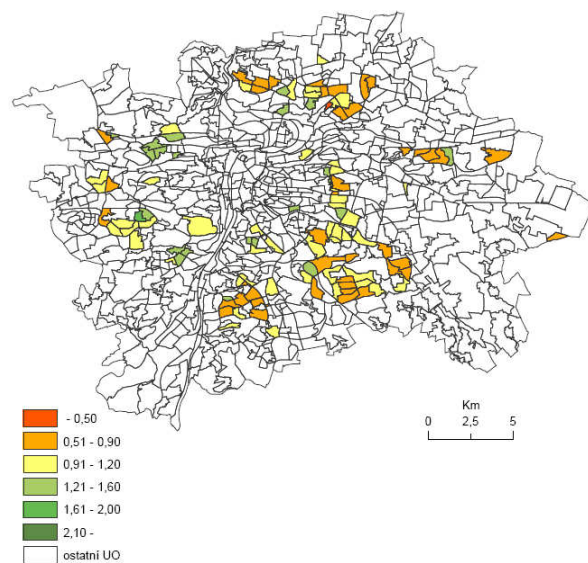
a kompaktní městského typu

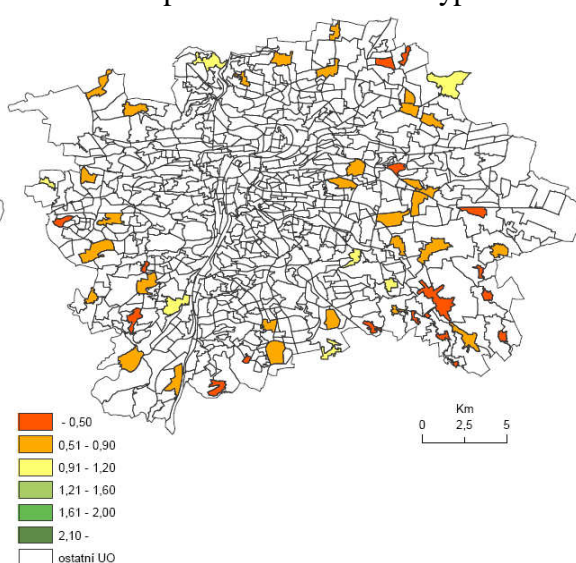
b vilová městského typu

c sídliště

d kompaktní venkovského typu

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

Relativní porovnání změn ve sledovaném období odhalí trendy budoucího vývoje (Obr. 6.1.2.9, 6.1.2.10) a nastíní změny v postavení jednotlivých rezidenčních typů zástavby v rámci města. Jsou to právě urbanistické obvody s nejméně příznivou vzdělanostní strukturou, tedy kompaktní venkovská zástavba, ve kterých se podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel zvýšil nejvíce, a to o 4 %, z 8,8 % na 12,8 %. Výrazněji se také zvýšil podíl osob se středním vzděláním s maturitou.

Naopak sídliště vysokoškolsky vzdělané obyvatelstvo relativně ztrácela a podíl vysokoškolsky vzdělaných se za 10 let mezi lety 1991 a 2001 zvýšil pouze o 1,5 %, z 16,5 % na 18 %, přičemž v Praze došlo k nárůstu o 2,8 %. Tento fakt dokumentuje i tabulka 6.1.2.2 a prostorové rozmístění urbanistických obvodů obrázků 6.1.2.11, na kterém jsou znázorněny relativní nárůsty a poklesy podílu vysokoškolsky vzdělaných mezi lety 1991 a 2001 vzhledem k nárůstu v Praze celkem. K relativnímu poklesu došlo u téměř 75 % sídlištních urbanistických obvodů, a to nejvíce u sídlišť 3. generace.

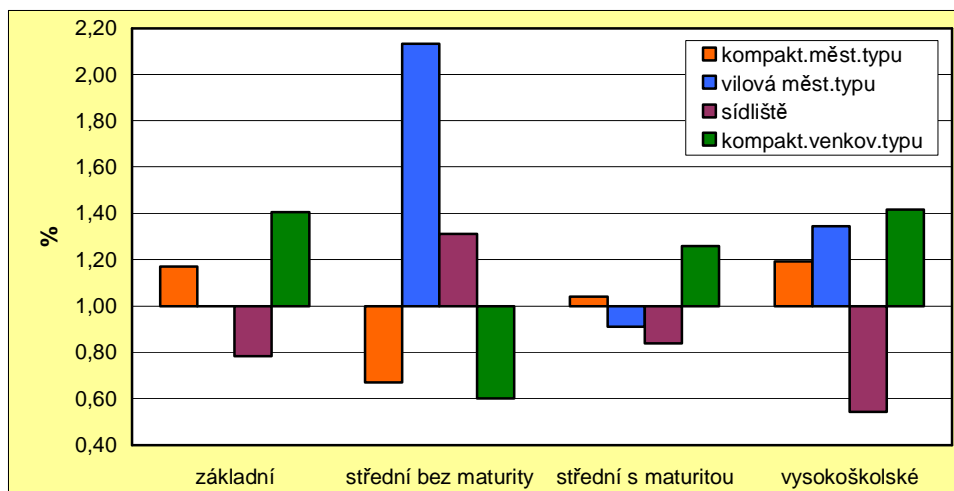
Lokality, ve kterých došlo ke změnám ve smyslu zvýšení úrovně vzdělanosti a tedy i sociálního statusu, jsou dvojího druhu. Jedná se o lokality nové výstavby uvnitř kompaktního města a také o některé okrajové části, ve kterých opět došlo k nové výstavbě především rodinných domů. K lokalitám uvnitř města můžeme zařadit dostavbu nejmladších sídlišť (Nové Butovice, Černý Most), které jsou v analýze dobře zachytitelné, protože většinou tvoří samostatný urbanistický obvod. Ovšem novou výstavbu na volných prostranstvích v relativní blízkosti centra v kompaktní městské zástavbě bohužel v této analýze neidentifikujeme. Nové obytné domy jsou v porovnání se stávající zástavbou populačně tak malé, že se změny příliš neprojeví. Druhým typem jsou okrajové oblasti většinou v rámci kompaktní zástavby venkovského typu nebo vilové městského typu. Jelikož byly jejich podíly vysokoškolsky vzdělaných v roce 1991 podprůměrné, není nárůst tak výrazný. Přesto některé lokality dosahují nadprůměrné úrovně vzdělanosti (Nebušice).

Obr. 6.1.2.9: Srovnání změny podle kategorií vzdělanostní struktury mezi lety 1991 a 2001, rezidenční typy Prahy

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.

Obr. 6.1.2.10: Relativní srovnání změny podle kategorií vzdělanostní struktury mezi lety 1991 a 2001 vzhledem k celkové změně v Praze, rezidenční typy Prahy

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.

Tab. 6.1.2.2: Relativní pokles/nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných vzhledem k průměrné změně Prahy celkem, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991 – 2001

	<i>Celkem UO¹</i>	<i>UO s absolut. nárůsem, ale relativ. poklesem</i>	<i>UO s absolut. i relativ. poklesem</i>	<i>UO s absolut. i relativ. nárůstem</i>
Kompakt.městského typu	77	23	0	54
Vilová městského typu	86	12	2	72
Sídliště	115	47	34	34
Z toho: 1. generace	33	15	2	16
2. generace	29	13	4	12
3. generace	53	19	28	6
Kompakt.venkov. typu	54	15	3	36

¹pouze UO s více než 50 obyvateli v roce 2001

Zdroj: SLDB 1991, 2001, ČSÚ. Vlastní výpočet.

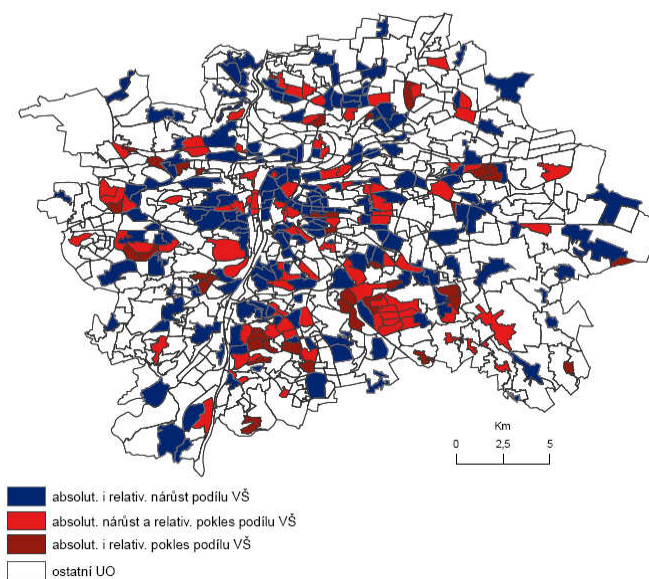
Postavení sídlišť z hlediska vzdělanostních charakteristik v porovnání s ostatními rezidenčními typy ve městě dokumentuje obr. 6.1.2.12a - d, který znázorňuje relativní pokles nebo nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva vzhledem k nárůstu podílu vysokoškoláků, který zaznamenala Praha (2,8 %).

Naprostá většina sídlišť se vzdělanostně propadla, a to především sídliště novější v okrajových lokalitách (Černý Most, Řepy, Libuš, Modřany) a velké obytné celky (Jižní Město). V některých urbanistických obvodech těchto sídlištních celků došlo dokonce k absolutnímu poklesu podílu vysokoškolsky vzdělaných (Písnice, Modřany, Chodov, Horní Měcholupy). U sídlišť starších v lepších polohách vůči centru nebyl propad tak významný, i když se týkal více než poloviny urbanistických obvodů. Naopak, mezi sídliště, která

vzdělanostně rostla, můžeme zařadit část sídliště Petřiny, Novodvorská, Pankrác, Rybníčky, Zahradní Město, Prosek, Ďáblice a Bohnice.

K relativnímu nárůstu došlo také ve většině urbanistických obvodů kompaktní zástavby městského typu, a to i v oblastech dále od centra (rozvíjející se Karlín a Palmovka, Žižkov, Vršovice). Vilové čtvrti si také již tradičně udržují nadprůměrně vzdělané obyvatelstvo. Kompaktní venkovská zástavba je z tohoto pohledu asi nejdiferenciovanějším rezidenčním typem. Některé urbanistické obvody tohoto typu vzdělanostně rostly nadprůměrně, jedná se především o místa s významnou suburbánní zástavbou (Březiněves, Nebušice, Koloděje, Vinoř, Kolovraty) a také některá jádra původních obcí (Staré Kyje, Staré Ďáblice, Stodůlky, Velká Chuchle). Ovšem část urbanistických obvodů se relativně vzdělanostně propadala a dokonce některé i absolutně (Újezd, Nedvězí, Točná).

Obr. 6.1.2.11: Absolutní a relativní pokles/nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných vzhledem k průměrné změně v Praze, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991 – 2001

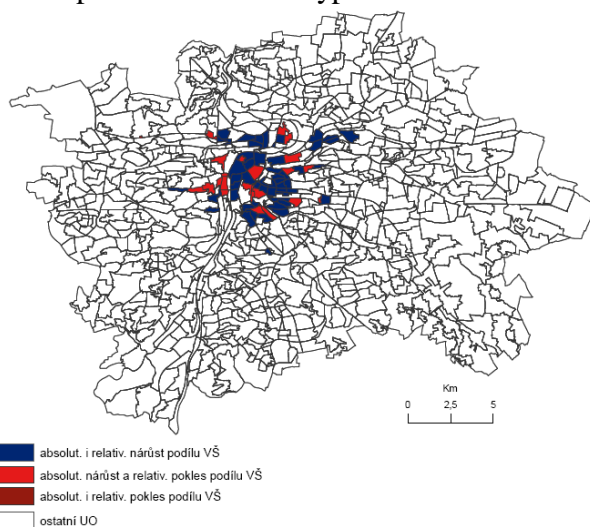

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.

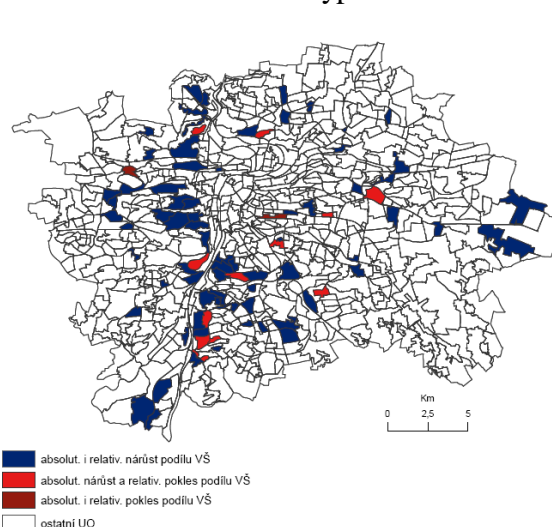
Zpracování: Autorka

Obr. 6.1.2.12a - d: Absolutní a relativní pokles/nárůst podílu vysokoškolsky vzdělaných vzhledem k průměrné změně v Praze, rezidenční typy Prahy, 1991 – 2001

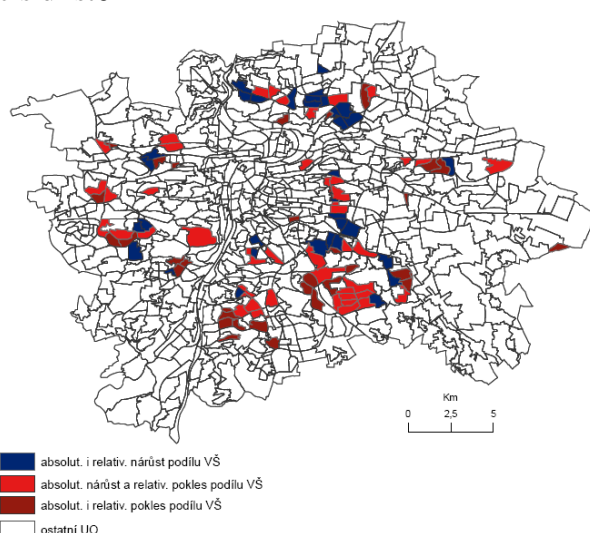
a kompaktní městského typu

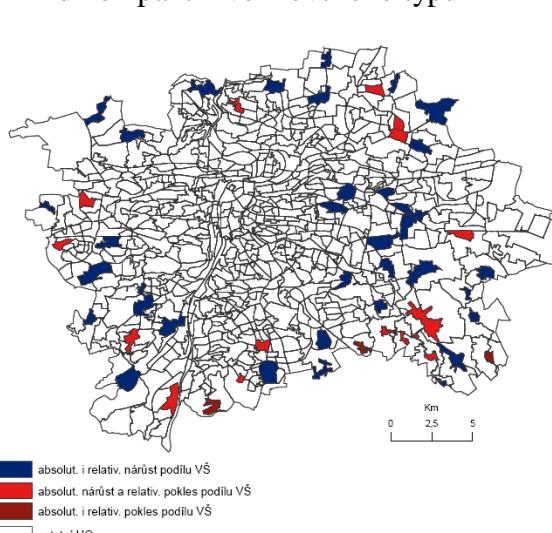
b vilová městského typu

c sídliště

d kompaktní venkovského typu

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

Analýza úrovně vzdělání jako důležité charakteristiky sociálního statusu potvrdila změny sociálně prostorové diferenciaci ve městě. Sídlíště ztratila pozici rezidenčního typu s obyvatelstvem nadprůměrného sociálního statusu z relativního pohledu v porovnání s ostatními částmi města. Za hlavní mechanismus můžeme označit odchod sociálně silnějších obyvatel do atraktivnějších oblastí ve městě, především do lokalit nové výstavby. Naopak můžeme předpokládat, že na sídlíště se momentálně stěhují obyvatelé z lokalit, které prošly regenerací a pro které se bydlení blíže centru stalo již nadále finančně neúnosné. Pravděpodobně na sídlíštích nachází bydlení i mnoho imigrantů přicházejících za prací, ať již

z ostatních částí Česka, ale i ze zahraničí. Oblasti s nejvyšší úrovní vzdělání a předpokládejme i s nejvyšším sociální statusem zůstávají ve městě stabilní a tradičně mezi ně řadíme oblasti vilové městské zástavby blízko centra a kompaktní zástavbu městského typu. Procesem změny prochází především lokality nové výstavby. Limitující pro podchycení všech změn je ovšem zkoumání na úrovni urbanistických obvodů. Zatímco lokality nové výstavby v okrajových částech města patří téměř výhradně do typu kompaktní venkovské zástavby a vývoj sociální struktury se dá tedy částečně vysledovat, nové rezidenční komplexy uvnitř města jsou často na území již zastavěných urbanistických obvodů navíc populačně velice silných, a proto jsou změny v sociální struktuře hůře postižitelné. Ovšem předpokládám, že právě do těchto lokalit se stěhuje obyvatelstvo s nejvyšším sociální statusem. Pořízení bytu či domu v Praze je i přes širokou nabídku úvěrových produktů stále ještě záležitostí obyvatelstva s vyššími příjmy. Zvyšující se podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel byl jasně prokázán v okrajových lokalitách s novou suburbánní výstavbou.

6.2 Profesní struktura

Dalším krokem ke zhodnocení socioekonomického statusu je pohled přes profesní zařazení, a to podle druhu ekonomické aktivity a podle odvětví. Bohužel data ze Sčítání lidu, domů a bytů 1991 a 2001 mají odlišné třídění, proto je porovnatelnost obtížná.

Data o ekonomicky aktivních, podle druhu ekonomické aktivity, jsou v roce 1991 tříděna do 3 základních kategorií (zaměstnanci, členové družstev, samostatně činní). V analýze jsem pro větší přehlednost opomenula kategorii ostatní, nezjištěno. Ve třídění dat z roku 2001 přibyla kategorie zaměstnavatelé. Byla opět vynechána kategorie ostatní, nezjištěno a také členové družstev, která má jen minimální zastoupení (0,1 %).

Podobně jak se v období transformace měnilo zaměření české ekonomiky a odvětvové struktury, došlo i ke změnám kategorií, podle kterých Český statistický úřad třídil data o ekonomicky aktivních podle odvětví v hospodářství. V roce 2001 byla pro potřeby SLDB vytvořena nová odvětvová kategorizace. Pro potřeby mé analýzy jsem názvy skupin odvětví v obou letech ponechala stejné, ale je třeba zdůraznit, že v roce 1991 a 2001 vznikala sloučením odlišných kategorií (viz poznámka pod obrázky 6.2.1.3, 6.2.1.4, 6.2.2.3, 6.2.2.4).

Analýza je po obecnějším úvodu podpořena hodnocením vybraného odvětví z roku 1991 a 2001, ve kterém vyšší podíl zaměstnaných může poukazovat na vyšší socioekonomický status obyvatel. Jak již bylo zmíněno i pohled na socioekonomický status z hlediska profesního zaměření se mezi lety 1991 a 2001 změnil. V roce 1991 jsem zvolila odvětví věda, výzkum a vývoj jako odvětví s nejvyšším sociálním statusem zaměstnanců. Zaměstnání v této oblasti mělo a stále nepochybně má vysokou prestiž a předpokládá i vyšší úroveň vzdělání pro jeho vykonávání. V roce 2001 již tato kategorie chybí. Navíc na socioekonomický status je pohlíženo více z hlediska příjmové stránky a již méně z hlediska prestiže povolání. Proto jsem jako nevhodnější kategorii zvolila peněžnictví a pojišťovnictví, která v roce 2001 podle dat ČSÚ o průměrné hrubé měsíční mzdě zaměstnanců podle odvětví dosahuje jednoznačně nejvyšších hodnot (Tab. 6.2.1). Navíc se jedná o odvětví spojené s odvětvím progresivního terciéru, který zažíval po revoluci obrovskou expanzi.

Není sice možné zachytit díky odlišným kategoriím vývojovou tendenci mezi sledovanými lety, ale změny v postavení jednotlivých sídlišť podle generací a sídlišť v porovnání s ostatními rezidenčními typy ve městě mohou být pro jednotlivé roky také cenné.

Tab. 6.2.1: Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru národního hospodářství (bez podlimitních ekonomických subjektů) podle odvětví, 2001

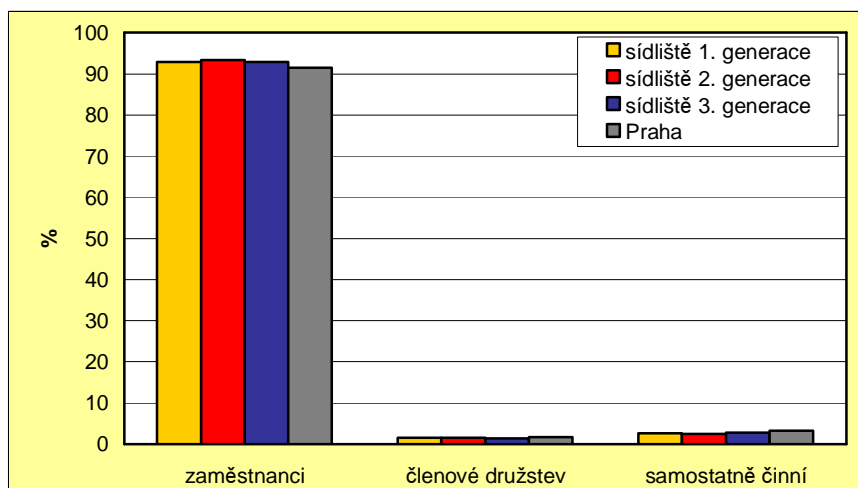
Odvětví NH podle OKEČ	2001
Ú h r n e m	14 669
v tom:	
Zemědělství a myslivost, lesnictví	11 247
z toho:	
zemědělství, myslivost a související činnosti	11 152
Rybolov a chov ryb	12 786
Průmysl celkem	14 543
Stavebnictví	14 666
Obchod; opravy motorových, vozidel a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost	15 354
Ubytování a stravování	11 539
Doprava, skladování a spoje	16 052
Peněžnictví a pojišťovnictví	29 136
Činnosti v oblasti nemovitostí a pronájmu; podnikatelské činnosti	16 349
Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení	15 336
Vzdělávání	12 447
Zdravotní a sociální péče; veterinární činnosti	13 356
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	12 234

Zdroj: Převzato z publikace Časové řady základních ukazatelů statistiky práce 1948 – 2007, ČSÚ, http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/kapitola/3107-08-1948__2007-2000, 16.5.2009.

6.2.1 Profesní struktura na sídlištích

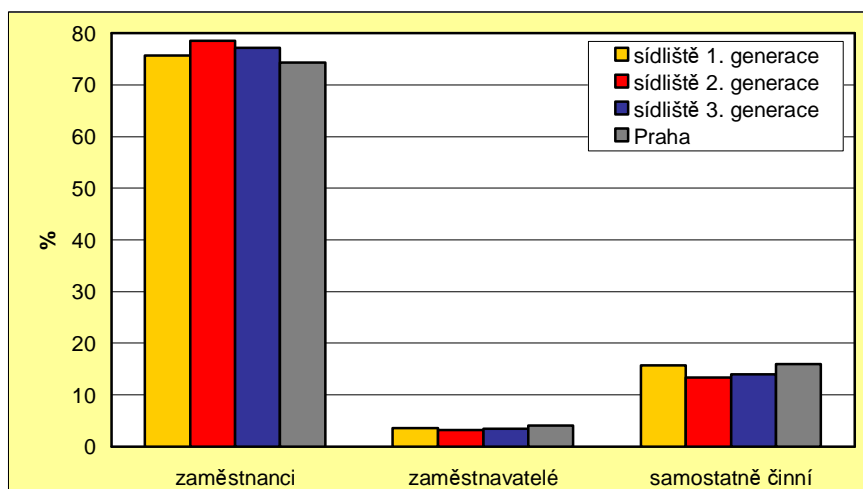
Z hlediska druhu ekonomické aktivity je v obou sledovaných letech situace ve všech generacích sídlišť téměř totožná s výraznou převahou podílu zaměstnanců (Obr. 6.2.1.1, 6.2.1.2). Skupina zaměstnanců pochopitelně tvoří velice heterogenní skupinu. Ostatní kategorie jsou zastoupeny zanedbatelně. Bohužel v roce 1991 nebyla zvlášť vyčleněna skupina zaměstnavatelů, jak tomu je v roce 2001, která s jistou mírou zjednodušení může představovat obyvatelstvo s vyšším socioekonomickým statutem. Mírně vyšší podíl zaměstnavatelů ze všech ekonomicky aktivních mají sídliště 1. a také 3. generace, zatímco na sídlištích 2. generace žije více zaměstnanců.

Obr. 6.2.1.1: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, sídliště, 1991

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ

Obr. 6.2.1.2: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, sídliště, 2001

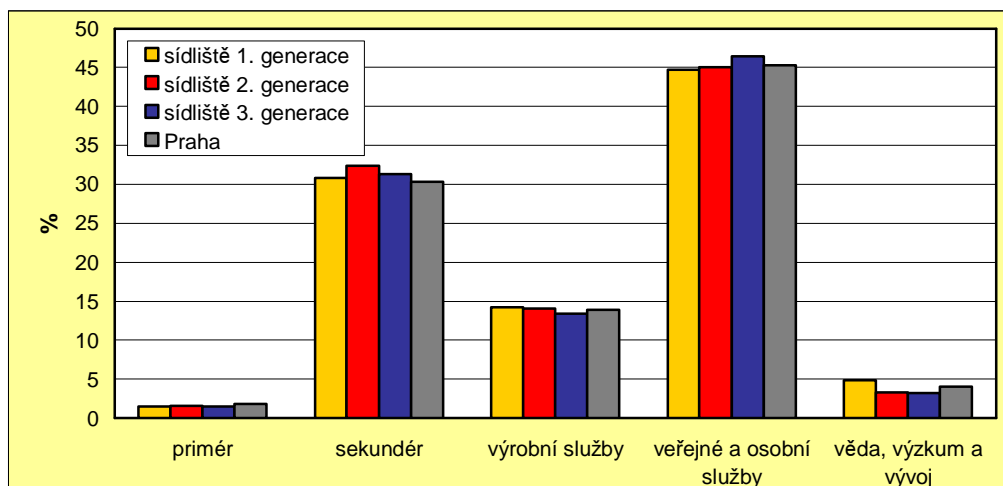

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ

Struktura zaměstnanosti na sídlištích podle generací se v roce 1991 jen nepatrně lišila od struktury zaměstnanosti podle odvětví v Praze (Obr. 6.2.1.3). Významnější je jen vyšší podíl zaměstnaných v sekundéru na sídlištích, a to především 2. generace. Některá sídliště byla stavěna přímo pro potřeby průmyslových závodů k ubytování nově příchozí pracovní síly. Zaměstnanost ve vědě, výzkumu a vývoji je výrazně vyšší na sídlištích 1. generace, a to jak v porovnání s ostatními sídlišti, tak s Prahou celkem. Jak již bylo řečeno, předpokládám, že zaměstnanost právě v tomto odvětví může indikovat vyšší sociální status obyvatel. Podobně jako u analýzy vzdělanosti se tedy potvrzuje, že právě tato nejstarší sídliště s dobou výstavby do roku 1970, která jsou tvořena menšími celky, většinou v kompaktním městském prostoru s dobrou dopravní dostupností, mají z pohledu sociální struktury kvalitnější obyvatelstvo.

Změny v třídění dat ekonomicky aktivních podle odvětví v hospodářství nedovolují podrobnější srovnání mezi lety 1991 a 2001. I přesto můžeme pozorovat strukturální změny, ke kterým v období transformace v hospodářství došlo, především ve smyslu dalšího propadu zaměstnaných v priméru, až na hodnoty okolo 0,5 % ze všech ekonomicky aktivních, a sekundéru (průmysl a stavebnictví) o více než 10 %. Naopak, nárůst zaměstnanosti zaznamenaly služby, a to především výrobní služby, jejichž pozice v současné ekonomice především v Praze je velice významná. Struktura zaměstnanosti na sídlištích podle generací se v roce 2001 téměř vůbec nelišila od struktury v Praze (Obr. 6.2.1.4). Malé rozdíly byly i mezi jednotlivými sídlišti podle generace. Tento pohled je ovšem velice hrubý. Pro odhalení případné diference mezi sídlišti lépe poslouží detailnější pohled přes vybraná odvětví v prostorovém porovnání relativních podílů vzhledem k průměru Prahy.

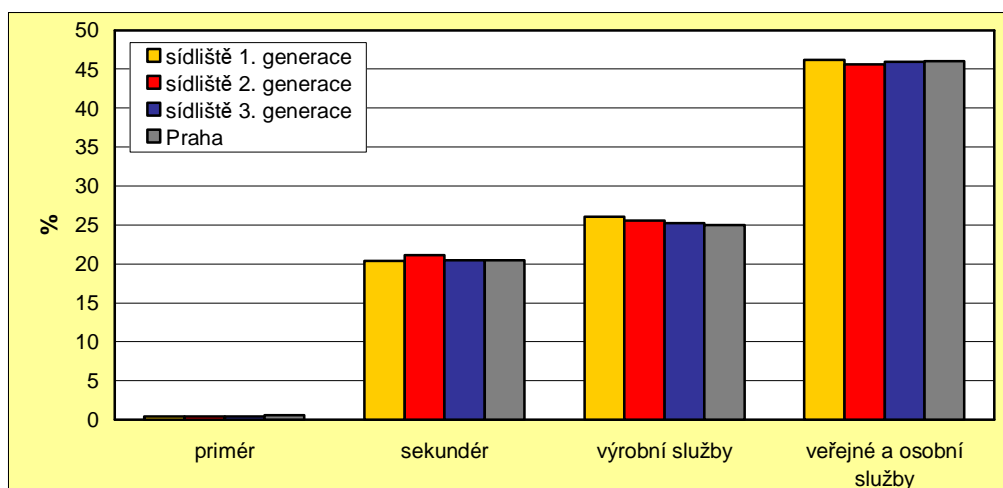
Obr. 6.2.1.3: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, sídliště, 1991

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ

Pozn.: *primér* - zemědělství, lesnictví, rybolov, *sekundér* - průmysl; stavebnictví, *výrobní služby* - doprava a spoje; bytové hospodářství, komunální služby, *veřejné a osobní služby* - školství, kultura, zdravotnictví; obchod; ostatní nevýrobní činnosti

Obr. 6.2.1.4: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, sídliště, 2001

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ

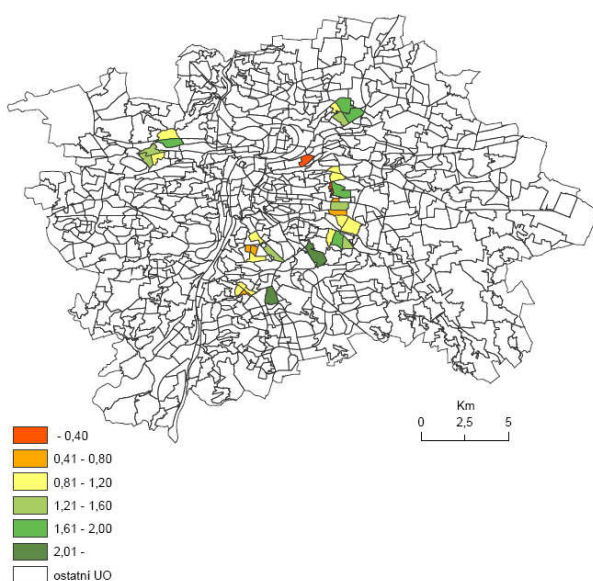
Pozn.: *primér* - zemědělství, lesnictví, rybolov, *sekundér* - průmysl; stavebnictví, *výrobní služby* - doprava, pošta, komunikace; peněžnictví, pojišťovnictví; činnosti v oblasti nemovitostí, služby pro podniky, výzkum, *veřejné a osobní služby* - obchod, opravy; pohostinství, ubytování; veřejná správa, obrana, sociální zabezpečení; školství, zdravotnictví; ostatní veřejné a osobní služby

Jak již bylo řečeno, pro detailnější analýzu byla zvolena zaměstnanost ve dvou odvětvích, představujících vyšší socioekonomický status. V roce 1991 byl hodnocen podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných ve vědě, výzkumu a vývoji. Podíl zaměstnaných v tomto odvětví byl v celé Praze 4,0 %. Sídliště podle generací jsou poměrně výrazně diferencována. Zatímco sídliště 1. generace měla vzhledem k Praze podíl zaměstnaných v kvartéru nadprůměrný (4,9 %), sídliště 2. a 3. generace měla podíl nižší (3,3 %, resp. 3,2 %). To dokumentují

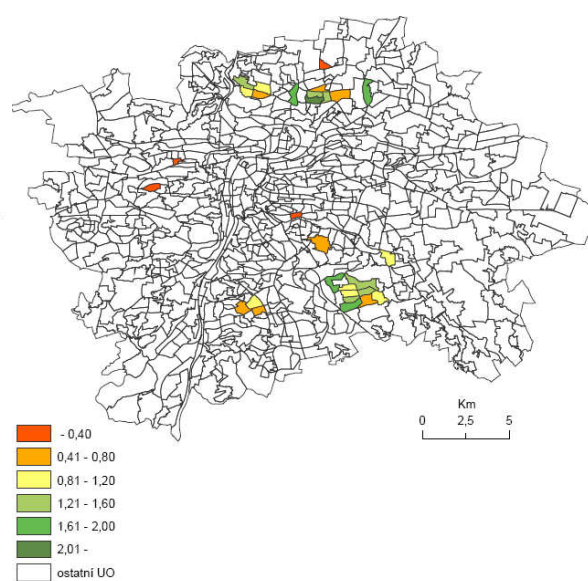
v prostorovém rozložení i obrázky 6.2.1.5a - c. Především sídliště 3. generace vycházejí v relativním pohledu jako velice podprůměrná, téměř polovina z nich nedosahuje ani 2 % ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru, tedy poloviny průměru Prahy. Svou roli může hrát i mladší věková struktura obyvatel na sídlištích 3. generace, kteří jsou teprve na počátku své profesní kariéry. Naopak nejstarší sídliště mají podíl zaměstnaných v kvartéru nadprůměrný, není výjimkou ani více než dvojnásobný vzhledem k průměru Prahy, konkrétně Sídlíště Krč, Spořilov II a části sídlišť Prosek a Střížkov. Sídlíště 2. generace jsou více diferencována, vyšší podíly můžeme najít v některých částech Jižního Města a Severního Města.

Obr. 6.2.1.5a - c: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru¹, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 1991

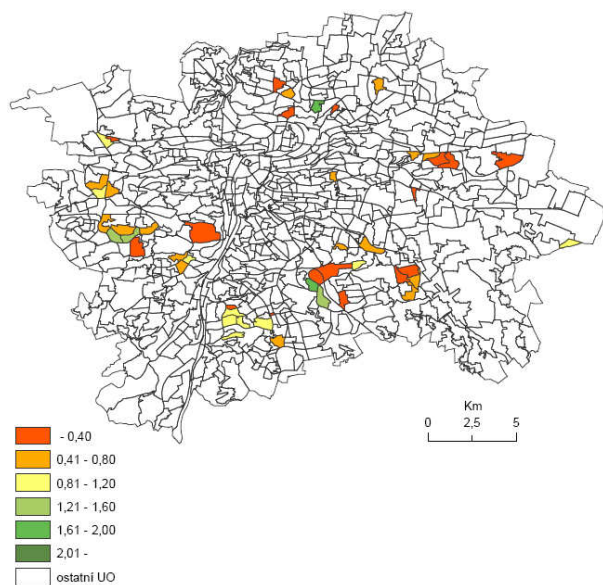
a sídliště 1. generace

b sídliště 2. generace

c sídliště 3. generace

¹odvětvová skupina věda, výzkum, vývoj

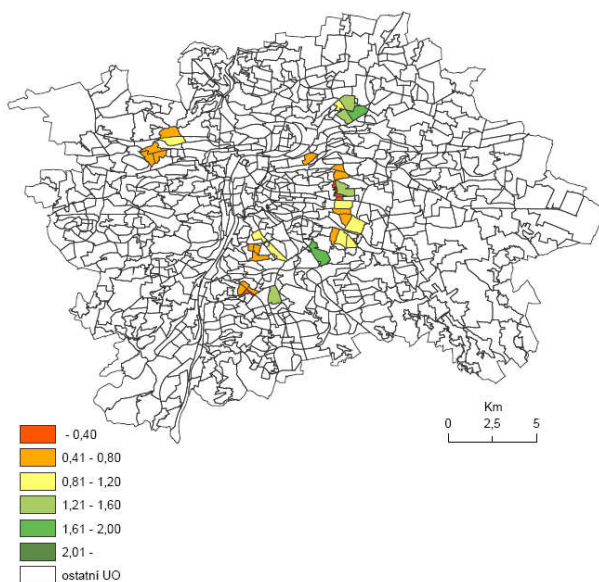
Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

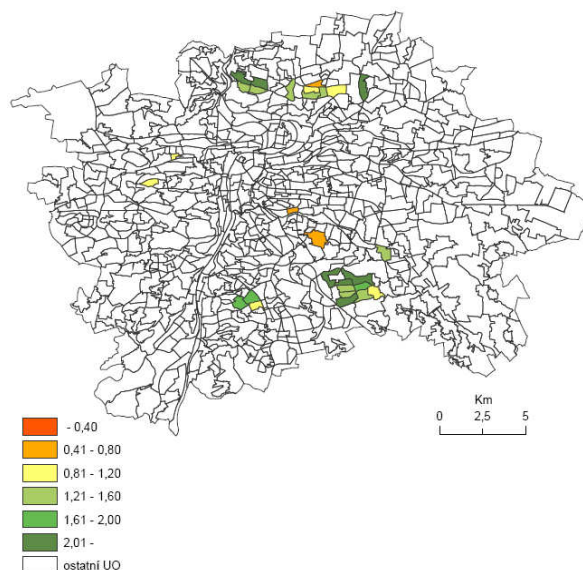
Pro rok 2001 byl pro analýzu zvolen podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v odvětví peněžnictví a pojišťovnictví. Celkový podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v tomto odvětví v Praze byl 4,6 %, na sídlištích 1. generace dosahoval hodnot 4,4%, sídliště 2. a 3. generace měla hodnotu podílu vyšší než pražský průměr (5,0 %, resp. 5,1 %). Nadprůměrný podíl zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví v relativním srovnání mají především urbanistické obvody sídlišť 2. a 3. generace (Obr. 6.2.1.6a – c). Jedná se především o sídliště Jižní Město, Bohnice a Letňany, Řepy, Modřany, Stodůlky. Naopak sídliště 1. generace mají podíl zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví až na několik výjimek podprůměrný. Vysvětlení pravděpodobně můžeme hledat v odlišné věkové struktuře. Vysoký podíl obyvatel na starších sídlištích se blíží ke konci své profesní kariéry, a proto pravděpodobně nenacházejí uplatnění ve spíše novějším odvětví peněžnictví a pojišťovnictví masivně se rozvíjejícím až po roce 1989. Naopak, pro střední a mladší populaci ekonomicky aktivních je toto odvětví žádané a nacházejí v něm lépe zaměstnání. Ukazuje se, že i na sídlištích žije obyvatelstvo zaměstnané v odvětví, které patří k příjmově nejvyšším v ekonomice.

Obr. 6.2.1.6a - c: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví, lokalizační kvocient, sídliště podle generace, 2001

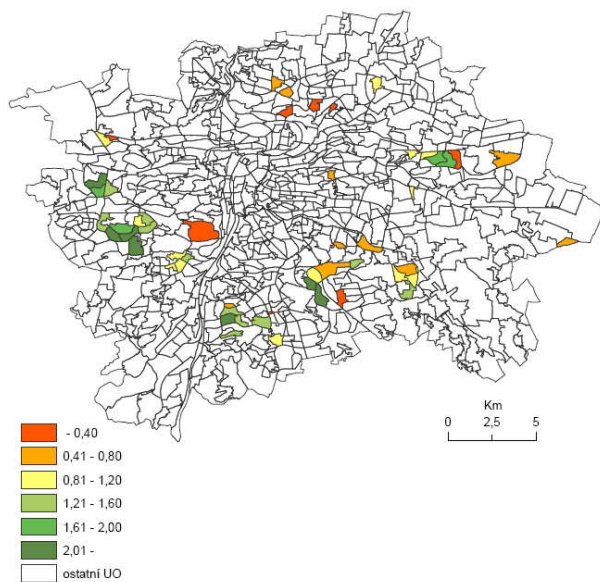
a sídliště 1. generace

b sídliště 2. generace

c sídliště 3. generace

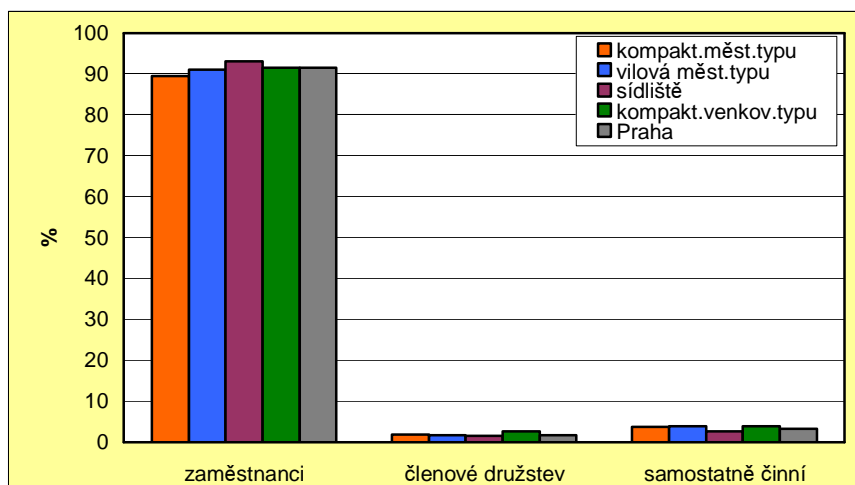

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

6.2.2 Profesní struktura podle jednotlivých rezidenčních typů

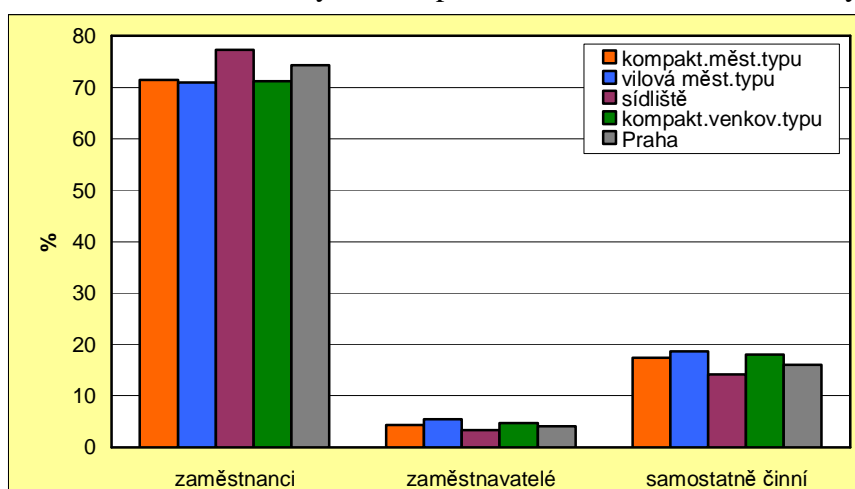
Struktura ekonomicky aktivních podle druhu ekonomické aktivity v jednotlivých rezidenčních typech byla v roce 1991 velice homogenní pouze s mírně zvýšeným podílem zaměstnanců na sídlištích (Obr. 6.2.2.1). V roce 2001 statistika umožňuje rozložení druhu ekonomické aktivity taktéž do 3 kategorií ovšem je již zařazena skupina zaměstnavatelů (Obr. 6.2.2.2). Naopak vyřazena byla skupina členové družstev, která měla jen minimální podíl okolo 0,5 %. Rozdíl mezi podílem zaměstnanců na sídlištích oproti ostatním rezidenčním typům se ještě prohloubil a potvrzuje fakt, že na sídlištích je vyšší podíl zaměstnanců. Nehledě na již zmíněný fakt, že některá sídliště byla přímo postavena pro potřeby zaměstnanců státních podniků. Naopak podíl zaměstnavatelů a samostatně činných je na sídlištích podprůměrný.

Obr. 6.2.2.1: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, rezidenční typy, 1991

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

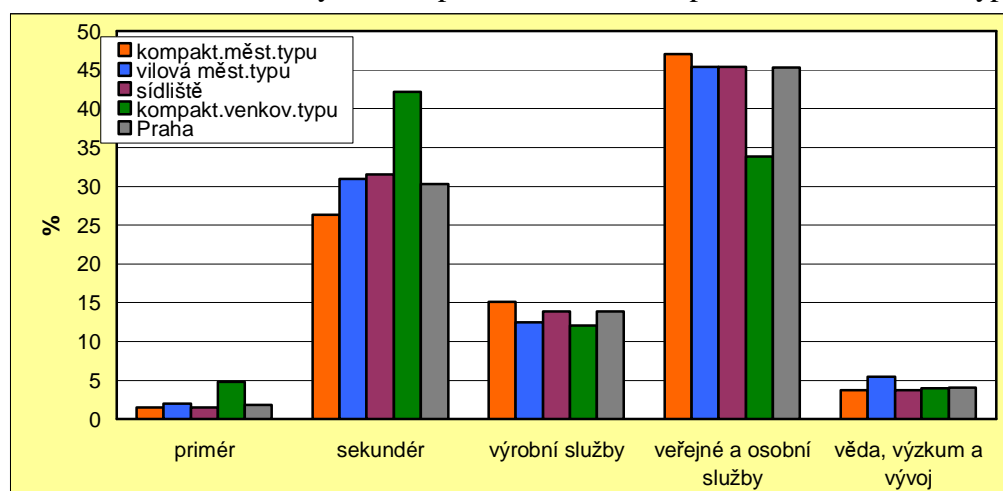
Obr. 6.2.2.2: Ekonomicky aktivní podle druhu ekonomické aktivity, rezidenční typy, 2001

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

Praha jako hlavní město má významné postavení z hlediska struktury hospodářství, a proto není překvapením, že nejvyšší podíly zaměstnaných byly, jak v roce 1991, tak v roce 2001, ve veřejných a osobních službách (Obr. 6.2.2.3, 6.2.2.4). V roce 1991 byla také významněji zastoupená zaměstnanost v průmyslu a stavebnictví (sekundér). Výrazně nadprůměrný podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v tomto odvětví byl, možná překvapivě, v rezidenčním typu kompaktní venkovské zástavby (Obr. 6.2.2.3). Tyto především okrajové části města se ve struktuře zaměstnanosti podle odvětví vymykají oproti ostatním rezidenčním typů poměrně významně. Sídliště mají z pohledu zaměstnanosti podle odvětví průměrnou strukturu vzhledem k Praze s nepatrně vyšším podíl zaměstnaných v sekundéru. Za odvětví značící nejvyšší sociální status z odvětvové struktury v roce 1991 můžeme pokládat vědu, výzkum a vývoj, pro které se vžil název kvartér. Není překvapením, že nejvyšší podíl zaměstnaných v kvartéru má rezidenční typ vilové zástavby městského typu, který i podle hodnocení úrovně vzdělanosti pokládám za rezidenční typ s obyvatelstvem nejvyššího sociálního statusu ve městě.

Obr. 6.2.2.3: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, rezidenční typy, 1991

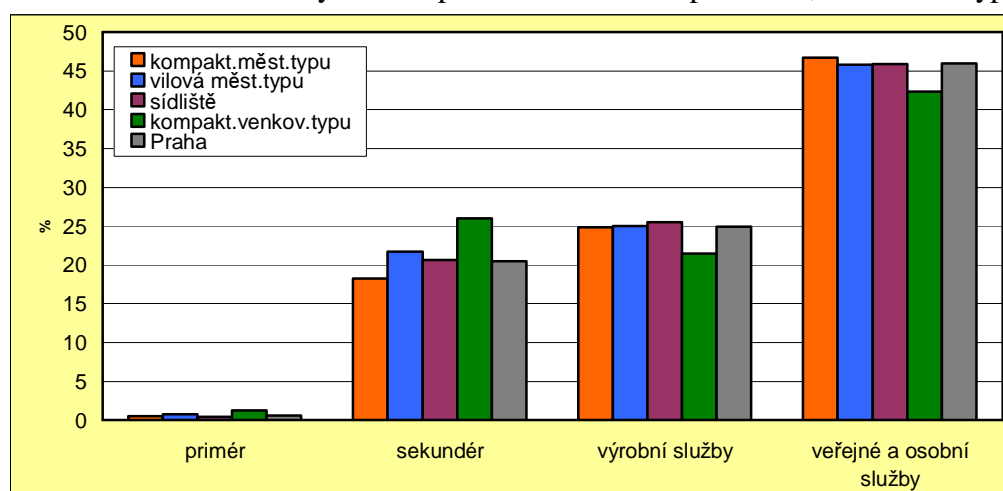
Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

Pozn.: *primér* - zemědělství, lesnictví, rybolov, *sekundér* - průmysl; stavebnictví, *výrobní služby* - doprava a spoje; bytové hospodářství, komunální služby, *veřejné a osobní služby* - školství, kultura, zdravotnictví; obchod; ostatní nevýrobní činnosti

V roce 2001 se zvýšila zaměstnanost v rychle se po revoluci rozvíjející odvětvové skupině výrobní služby, složené z odvětví činnosti v oblasti nemovitostí, služby pro podniky a výzkum, peněžnictví a pojišťovnictví a doprava, spoje, komunikace. Nejvýraznější propad zaměstnanosti byl pochopitelně zaznamenán v priméru a sekundéru, pro které máme srovnání i s rokem 1991. Pokles sekundéru byl zapříčiněn především poklesem průmyslu (v

rezidenčním typu kompaktní venkovské zástavby dokonce na polovinu podílu v roce 1991). Stavebnictví, které je také zařazeno do sekundéru, zaznamenalo pouze nepatrný pokles. Významná poptávka po stavebních pracích především v posledních 15 letech jen podpořila zaměstnanost v tomto odvětví. Obecný propad zaměstnanosti v sekundéru se projevil i na struktuře zaměstnanosti na sídlištích. Dá se říci, že se sídliště posunula k vyššímu podílu zaměstnaných v úřednických pozicích. Svědčí o tom nadprůměrné podíly v zaměstnanosti oproti Praze ve výrobních službách, a to především v peněžnictví a pojišťovnictví. V rezidenčním typu kompaktní městské zástavby mírně převyšuje zaměstnanost ve veřejných a osobních službách.

Obr. 6.2.2.4: Ekonomicky aktivní podle odvětví v hospodářství, rezidenční typy, 2001

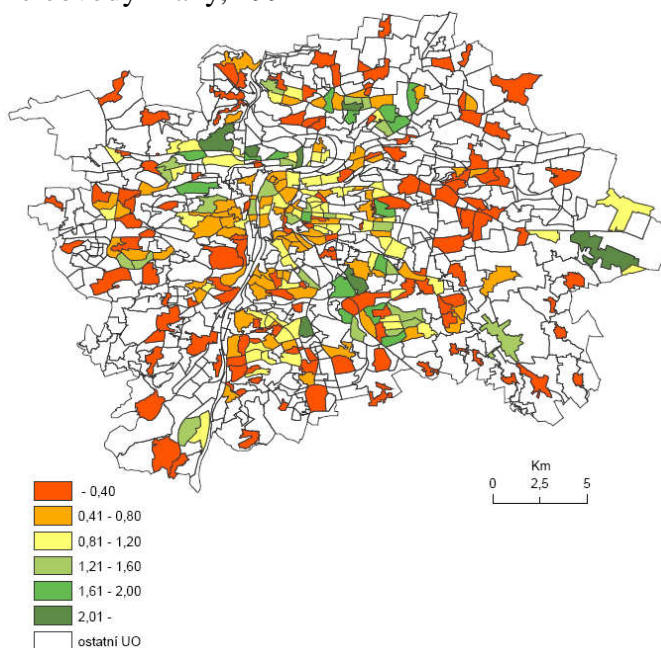
Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

Pozn.: *průměr* - zemědělství, lesnictví, rybolov, *sekundér* - průmysl; stavebnictví, *výrobní služby* - doprava, pošta, komunikace; peněžnictví, pojišťovnictví; činnosti v oblasti nemovitostí, služby pro podniky, výzkum, *veřejné a osobní služby* - obchod, opravy; pohostinství, ubytování; veřejná správa, obrana, sociální zabezpečení; školství, zdravotnictví; ostatní veřejné a osobní služby

V poslední části této kapitoly se budu věnovat postavení jednotlivých rezidenčních typů z pohledu dvou vybraných skupin odvětví. V roce 1991 (Obr. 6.2.2.5, 6.2.2.6a - d) byl relativní podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru značně diferencován, a to jak mezi jednotlivými rezidenčními typy, tak především i uvnitř jednotlivých typů rezidenční zástavby. Lokality s nejvyšším relativním podílem zaměstnaných ve vědě, výzkumu a vývoji najdeme ve všech rezidenčních typech snad kromě kompaktního venkovského typu. Obyvatelstvo žijící v urbanistických obvodech zařazených právě do typu kompaktní venkovské zástavby je z hlediska zaměstnanosti ve vědě, výzkumu a vývoji hluboko pod průměrem Prahy. Z předchozí analýzy již víme, že nadprůměrných hodnot zaměstnaných v kvartéru dosahují především starší sídliště (Krč, Spořilov, Prosek, Střížkov). Dále

nadprůměrný podíl byl také v již tradičně sociálně silných lokalitách kompaktní městské zástavby a vilových čtvrtích v Praze 6 (Náměstí Svobody, Bubny A, Břevnov, Hanspaulka). Na první pohled překvapivý se může zdát více než dvojnásobný podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných ve vědě, výzkumu a vývoji v periferním Újezdě nad Lesy. Pravděpodobným vysvětlením je vysoký podíl obyvatel dojíždějících za prací do areálu výzkumných ústavů v sousedních Běchovicích.

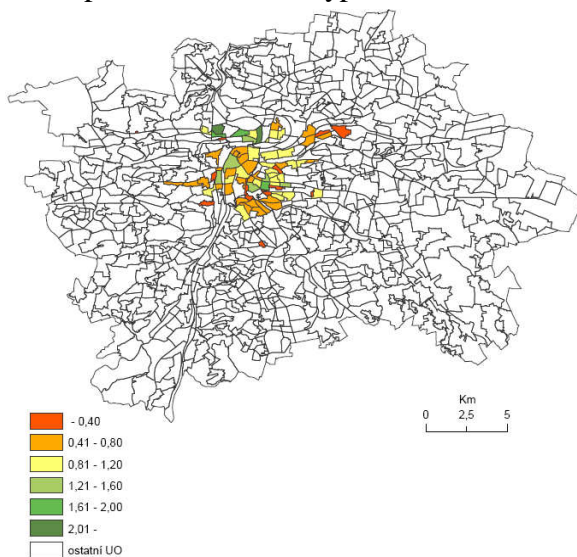
Obr. 6.2.2.5: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru¹, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991

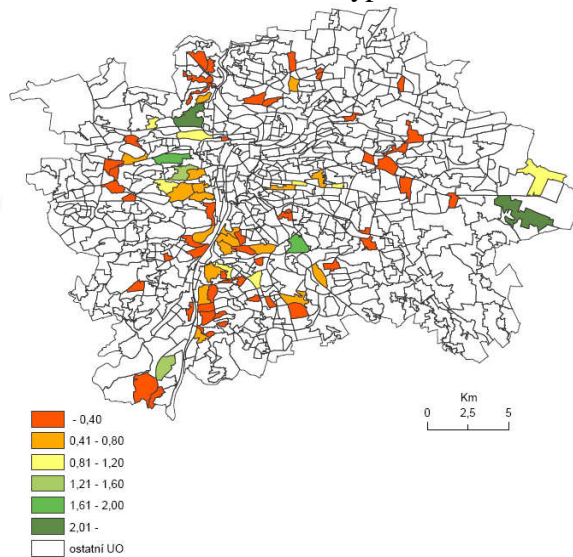
¹odvětvová skupina věda, výzkum, vývoj
Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Obr. 6.2.2.6a - d: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v kvartéru¹, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 1991

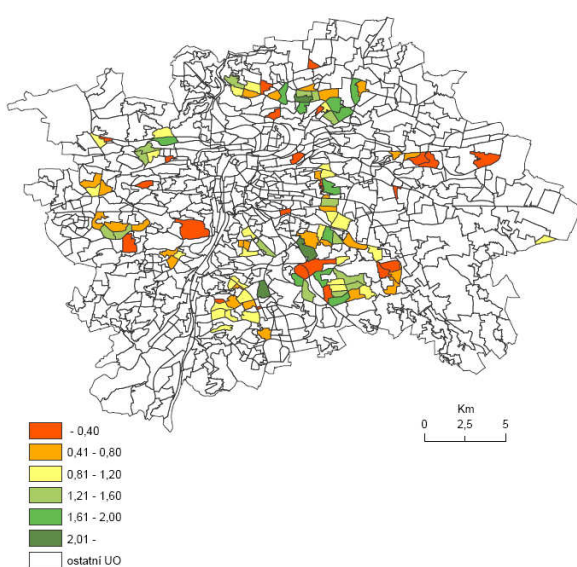
a kompaktní městského typu

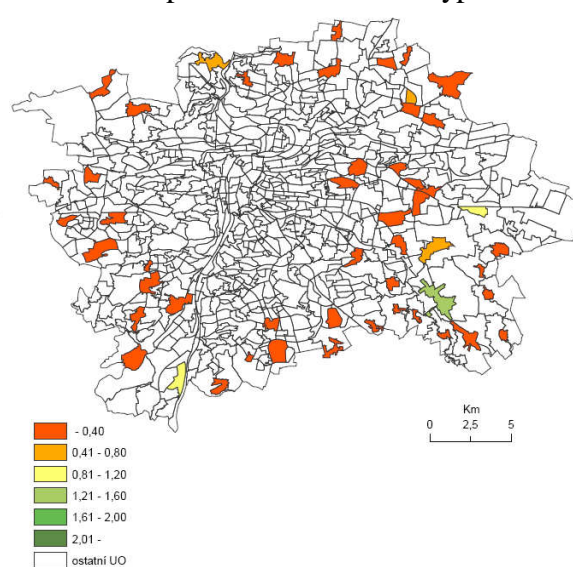
b vilová městského typu

c sídliště

d kompaktní venkovského typu

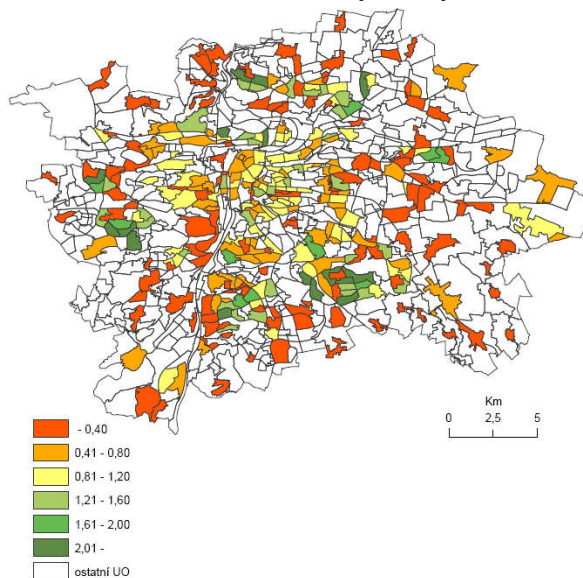

¹odvětvová skupina věda, výzkum, vývoj
Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Podíl zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví nevykazuje významné pravidelnosti v prostorovém vzorci Prahy ani větší rozdíly mezi jednotlivými rezidenčními typy (Obr. 6.2.2.7, 6.2.2.8a - d). Nejvyšší podíly můžeme najít především v urbanistických obvodech kompaktní zástavby městského typu, sídlišť a některých obvodech patřících do vilové městské zástavby.

Okrajové části kompaktní venkovské zástavby zůstávají opět výrazně podprůměrné podobně jako většina urbanistických obvodů vilových čtvrtí. Zaměstnanost v peněžnictví a pojišťovnictví na sídlištích vykazuje nadprůměrných hodnot. Z celkem 16 urbanistických obvodů s více než dvojnásobkem podílu zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví oproti Praze (podíl větší než 9 %) spadá 14 do sídlištního rezidenčního typu a pouze 2 do kompaktního městského typu (Náměstí Svobody, Bubny A). Jak bylo již zmíněno, u sídlišť se jedná především o mladší sídliště 2. a 3. generace. Právě na těchto sídlištích žije vysoký podíl ekonomicky aktivních relativně s vyšším vzděláním nacházející uplatnění v žádaných úřednických pozicích, ke kterým patří například i práce v bankách, pojišťovnách a jiných finančních ústavech.

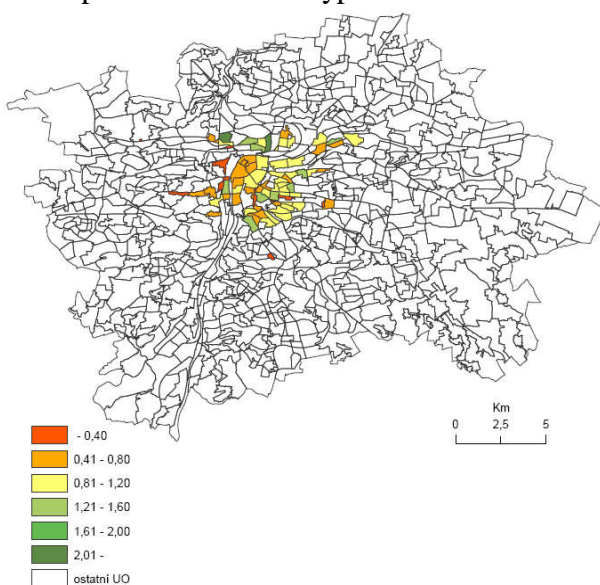
Obr. 6.2.2.7: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 2001

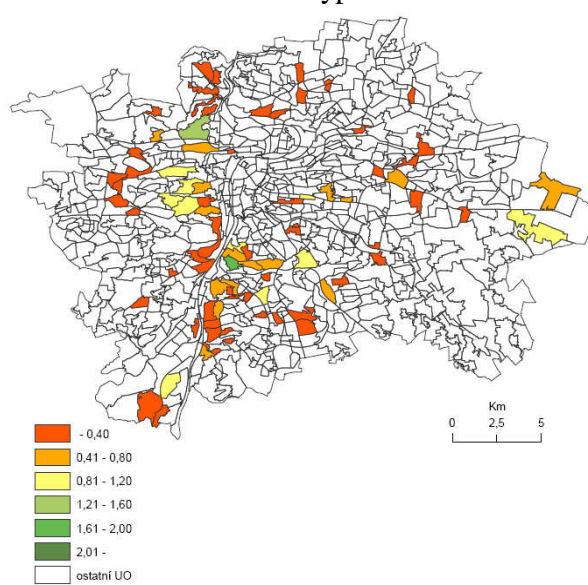
Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Obr. 6.2.2.8a - d: Podíl ekonomicky aktivních zaměstnaných v peněžnictví a pojišťovnictví, lokalizační kvocient, rezidenční typy Prahy, 2001

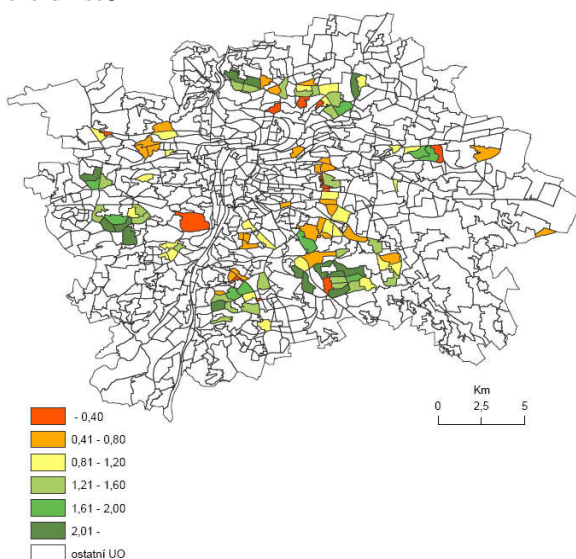
a kompaktní městského typu

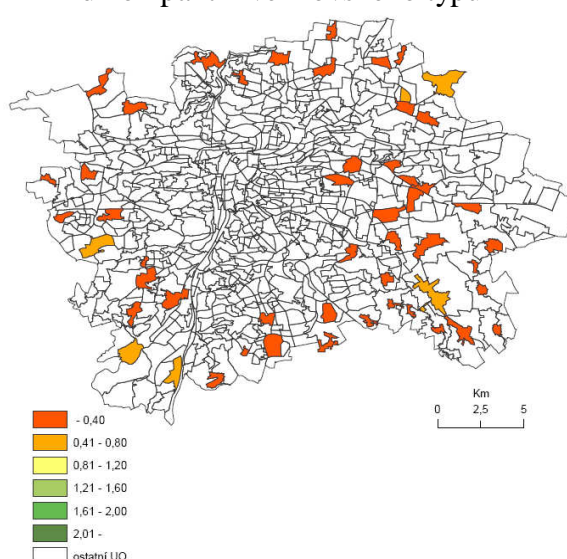
b vilová městského typu

c sídliště

d kompaktní venkovského typu

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

Analýza profesní struktury je dalším krokem k podchycení změn v sociální struktuře, které se nepochybně odehrály v transformačním období. Profesní struktura, stejně jako celá společnost, prodělala v tomto období řadu významných změn. Struktura hospodářství se výrazně proměnila, což mělo za následek i změny v profesní struktuře zaměstnanosti. Zaměstnanost podle základních odvětví hospodářství vedla k dalšímu snižování podílu zaměstnanosti v priméru a k výraznému poklesu zaměstnanosti v sekundéru. Naopak terciérní

sektor svůj podíl posiloval a v rámci služeb došlo také k významnému kvalitativnímu posunu části odvětví a výraznějšího vyčleňování kvartérních činností (věda, výzkum, vývoj). Právě podíl zaměstnanosti v těchto progresivních oborech byl určen jako indikátor vysokého sociálního statusu.

Struktura ekonomicky aktivních podle druhu ekonomické aktivity poukazuje na rozdíly mezi jednotlivými rezidenčními typy jen omezeně. Vyšší podíl zaměstnavatelů a samostatně činných vykazují vilové městské čtvrti, ale také kompaktní venkovská zástavba, ve které se pravděpodobně jedná o drobné podnikatele. Naopak sídliště se profilují jako oblasti s nadprůměrným podílem zaměstnanců.

Odvětvová struktura zaměstnanosti doznala mezi lety 1991 a 2001 obrovských změn, ovšem z hlediska jednotlivých typů zástavby významných rozdílů nedosahuje. Zřetelněji se oproti ostatním typům vyčleňuje pouze struktura zaměstnanosti podle odvětví lokalit venkovské zástavby ležící především na okrajích Prahy. Podrobnější analýza zkoumala prostorový vzorec vybraných odvětví (věda, výzkum a vývoj v roce 1991, resp. peněžnictví, pojišťovnictví v roce 2001), u kterých se předpokládalo, že jejich nadprůměrné podíly mohou poukazovat na vysoký sociální status. Nadprůměrných hodnot dosahují již dříve jmenované oblasti tradičně vyššího sociálního statusu, ale stejně tak i některé sídlištní urbanistické obvody, které z hlediska vzdělanostních charakteristik byly podprůměrné. Hlavním úskalím zvolené charakteristiky je poměrně heterogenní skupina zaměstnaných z hlediska postavení v rámci zvolených odvětví. Možnou alternativou pro pozdější výzkumu by mohl být například podíl řídicích a vedoucích pracovníků v rámci postavení v zaměstnání, tato kategorie se ovšem v datech z SLDB 1991 nevyskytuje vůbec a za rok 2001 jen v individuálním členění.

6.3 Národnostní struktura

Analýza národnostní struktury dokreslí sociální obraz zkoumaných územních jednotek. Nelze pochopitelně jednoznačně říci, že národnostní homogennost či heterogennost poukazuje na sociální obraz lokality. I když jsou absolutní čísla obyvatel jiné než české (resp. moravské a slezské) národnosti zanedbatelná a zdaleka nedosahují podílů, které jsou běžné ve městech západní Evropy, odhalení tendencí koncentrací národnostních menšin může být přínosné a může ukazovat na případný budoucí vývoj. Navíc národnostní menšiny zahrnuté ve statistice pocházejí vesměs ze zemí na východ od Česka, dá se tedy předpokládat, že mají nižší sociální status než většinová populace. Bohužel data ze sčítání neposkytují informace o obyvatelstvu přicházejícímu ze západní Evropy a USA (ve statistice jsou zahrnuti do kategorie ostatní), jejich možná místa vyšší koncentrace by naopak mohla ukazovat na lokality s vyšším sociálním statusem.

I když stále mluvíme o Česku jako o národnostně homogenním státu, došlo po roce 1989 k významným změnám z pohledu národnostní struktury ve smyslu neustálého zvyšování počtů imigrantů. Jedná se především o pracovní migranty ze zemí bývalého socialistického bloku a jihovýchodní Asie, ale neustále také rostou počty přistěhovalých ze zemí Evropské unie a USA. Dá se odhadovat, že význam faktoru národnostní struktury i nadále poroste.

Při analýze národnostní struktury je vždy problémem dostupnost kvalitních dat a statistické podchycení vůbec. Je na subjektivním posouzení každého obyvatele, k jaké národnosti se přihlásí, proto je potřeba data o národnosti ze Sčítání lidu, domů a bytů brát s určitou rezervou. Navíc je zde opět problém srovnatelnosti dat mezi lety 1991 a 2001.

Byly sledovány národnosti, jejichž příslušníci tvoří specifickou sociální skupinu s předpokládaným odlišným socioekonomickým statusem. Mohou proto ovlivňovat i sociální obraz lokality, ve kterých je zaznamenána jejich vyšší míra koncentrace. Větší pozornost byla dále věnována národnostem, jejichž lokalizační kvocient podílu obyvatel určité národnosti v rezidenčních typech dosahuje hodnot vyšších než 1,4. Hodnoty lokalizačních kvocientů podílu obyvatel vybraných národností v jednotlivých rezidenčních typech ukazuje následující tabulka (Tab. 6.3.1).

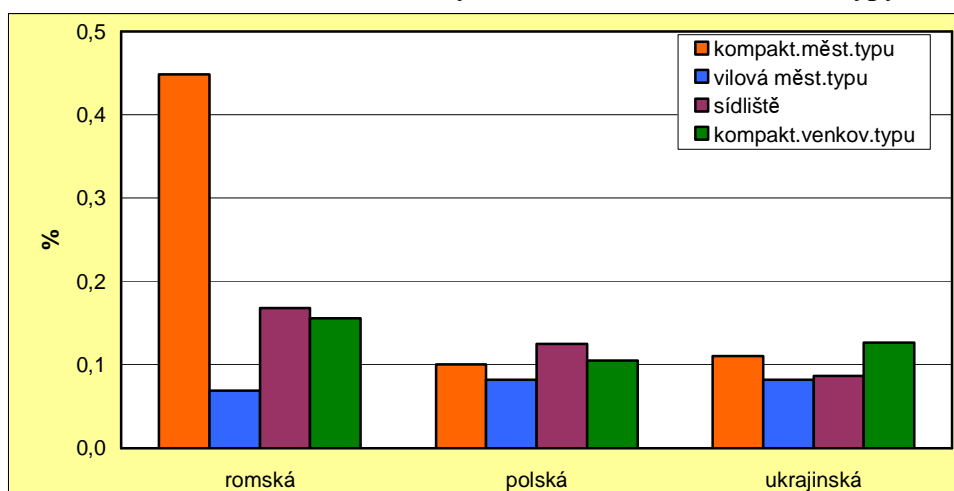
Tab. 6.3.1: Podíl obyvatel vybraných národností, lokalizační kvocient, rezidenční typy, 1991, 2001

	1991			2001				
	romská	polská	ukrajinská	romská	polská	ruská	ukrajinská	vietnamská
Kompakt.měst.typu	1,92	0,91	1,15	1,96	0,83	0,75	0,92	0,32
Vilová měst. typu	0,29	0,74	0,86	0,51	0,83	1,06	0,85	1,64
Sídliště	0,72	1,13	0,90	0,76	1,17	1,16	0,86	1,22
Z toho: 1. generace	0,24	0,88	0,97	0,70	0,83	1,10	0,95	0,65
2. generace	1,29	1,24	0,98	0,58	1,25	0,82	0,72	1,06
3. generace	1,30	1,23	0,78	0,93	1,34	1,44	0,91	1,70
Kompakt.venkov.typu	0,66	0,95	1,32	0,19	0,92	0,69	1,51	2,18

Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ. Vlastní výpočet

V roce 1991 nejvýznamnější minoritou (při opomenutí moravské, slezské a slovenské národnosti tvořící tehdejší federaci) byli obyvatelé hlásící se k národnosti romské. Výrazná koncentrace obyvatel romské národnosti byla především v rezidenčním typu kompaktní městské zástavby, téměř dvakrát vyšší než v Praze celkem (Obr. 6.3.1).

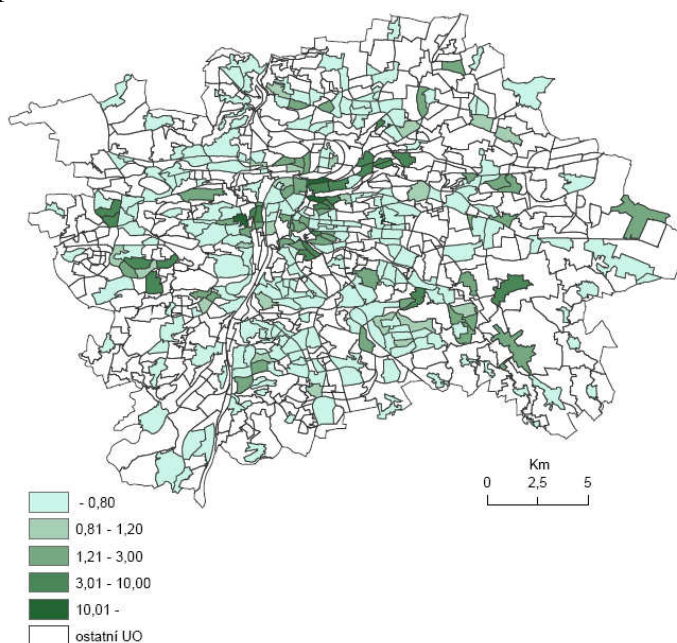
Obr. 6.3.1: Národnostní struktura, vybrané národnosti, rezidenční typy, 1991

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

Lokality s nejvyšší koncentrací obyvatel romské národnosti (lokalizační kvocient vyšší než 3) najdeme v kompaktní zástavbě městského typu (Obr. 6.3.2). Jedná se o urbanistické obvody Žižkova (Kostnické náměstí, Havlíčkovo náměstí, Komenského náměstí), Smíchova (Arbesovo náměstí, Pod zahradou Kinských, U malostranského hřbitova) a Karlína (Karlín-východ, Karlín-západ). Vyšší hodnoty vykazují také některá sídliště, především 3. generace (Nové Butovice, Ohrada, Řepy).

Obr. 6.3.2: Podíl obyvatel romské národnosti, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody, Prahy, 1991

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

Data ze Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 týkající se národnostní struktury doznala oproti předešlému roku sčítání určitých změn. Nově byli evidováni obyvatelé hlásící se k ruské a vietnamské národnosti. Obecně lze říci, že podíl národnostních menšin žijících na území Prahy se zvýšil, což koresponduje s faktem, že Praha v tomto období získávala obyvatelstvo především migrací. Mezi nejpočetnější národností menšiny patřily ruská, ukrajinská a vietnamská (Obr. 6.3.3).

Rozdíly v zastoupení jednotlivých národností mezi rezidenčními typy ve městě se zvýšily. Na sídlištích je obecně nadprůměrný podíl ruské a vietnamské národnosti. Mezi jednotlivými sídlišti jsou ovšem velké rozdíly v národnostním složení. Konkrétní lokality s nejvyššími koncentracemi ukazují obrázky 6.3.4a - d.

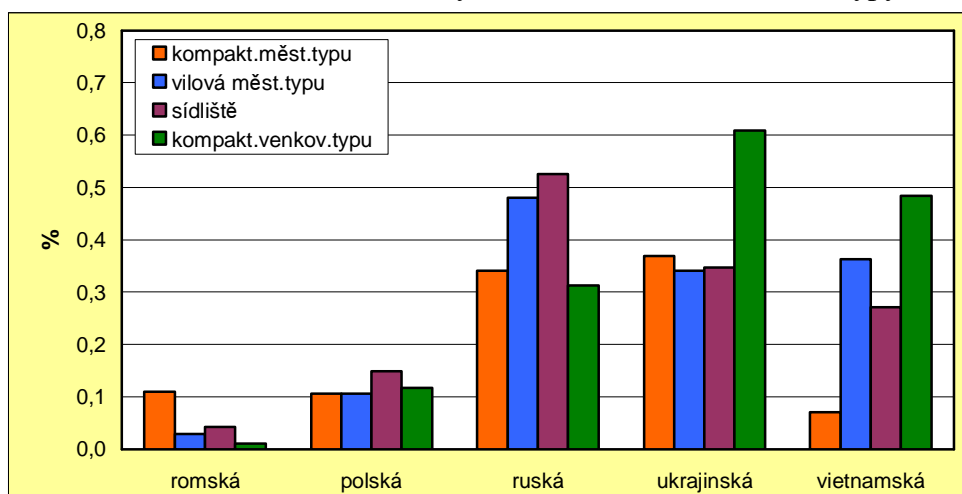
Jmenované lokality koncentrace romského obyvatelstva v kompaktní zástavbě městského typu v roce 1991 přetrvaly, v některých byl ovšem zaznamenán relativní pokles (urbanistický obvod Kostnické náměstí na Žižkově). Vyšší podíl romského obyvatelstva byl nově zaznamenán na některých sídlištích (Invalidovna, Lehovce, Hornoměcholupská).

Obyvatelstvo vietnamské národnosti se významně koncentruje v jižní části města v blízkosti velké vietnamské tržnice v Libuši. Vyšší koncentrace vietnamské národnosti v této lokalitě vykazuje především rezidenční typ kompaktní venkovské zástavby (Písnice, Libuš-střed, Šeberov, Hrnčáře) a vilové čtvrti, některé dokonce dosahují hodnot lokalizačního kvocientu vyšší než 15 (Libuš-Na Skalce, Libuš-sever I, Lhotka-střed). Ze sídlištních urbanistických obvodů mají zvýšený podíl opět sídliště 3. generace (Nové Butovice, Černý Most).

Do lokalit s nejvyšším sociálním statusem se z vybraných národností koncentrují obyvatelé ruské národnosti, jak potvrzuje i Sýkora (2009, s. 12). Mimo některých sídlišť, především mladších (Nové Butovice, Černý Most), ale i Petřin, se ve zvýšené míře koncentrují v lokalitě rezidenčního typu vilové městské zástavby Prahy 6 (Břevnov, Vokovice) a i v lokalitách nové výstavby (Nebušice-východ, Na Fialce).

Lokality s nejvyšší koncentrací ukrajinské národnosti se nacházejí především v okrajových částech Prahy v rezidenčním typu kompaktní venkovské zástavby. Hodnot lokalizačního kvocientu v tomto rezidenčním typu vyšší než 10 dosahují urbanistické obvody Kbely-jih, Staré Kyje a na národnostně poměrně heterogenním sídlišti Nové Butovice. Podobně jako u ruské národnosti je zvýšený podíl obyvatel ukrajinské národnosti také v urbanistických obvodech s novou zástavbou Nebušice-východ a Na Fialce. Z toho se dá usuzovat, že do Česka nepřicházejí obyvatelé ukrajinské národnosti pouze jako manuální pracovníci nižšího sociálního statusu, ale i bohatší, kteří si mohou dovolit bydlení v nové výstavbě.

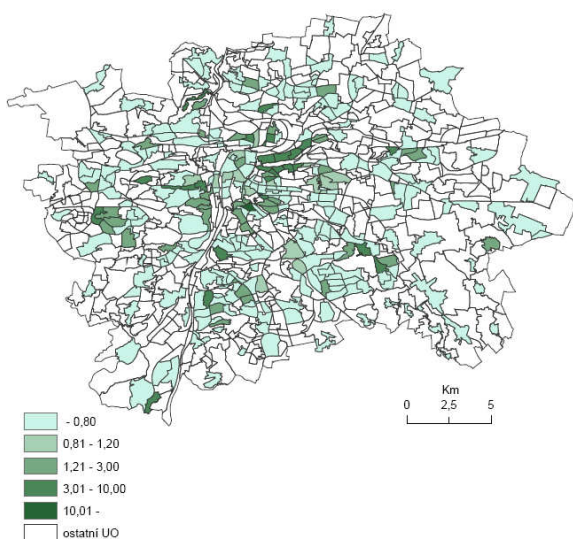
Obr. 6.3.3: Národnostní struktura, vybrané národnosti, rezidenční typy, 2001

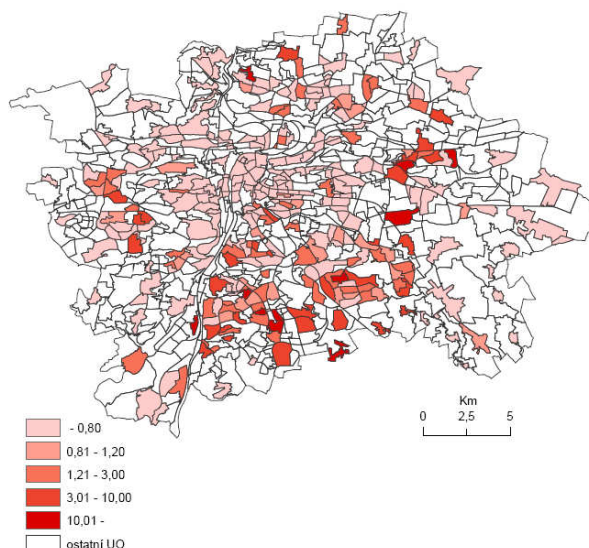
Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

Obr. 6.3.4a - d: Podíl obyvatel vybraných národností, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody, Prahy, 2001

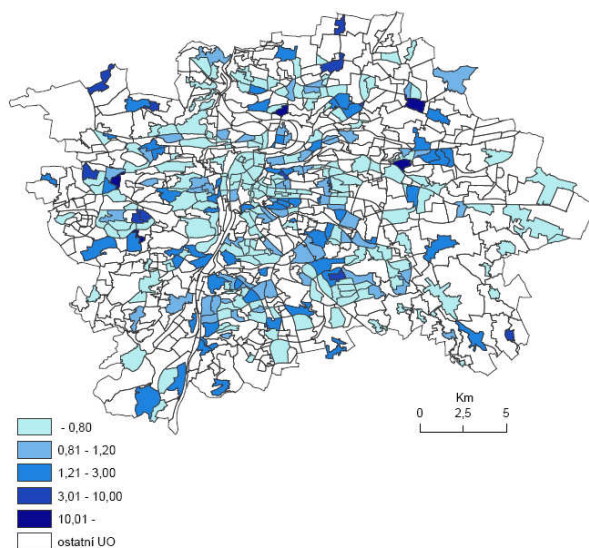
a romská

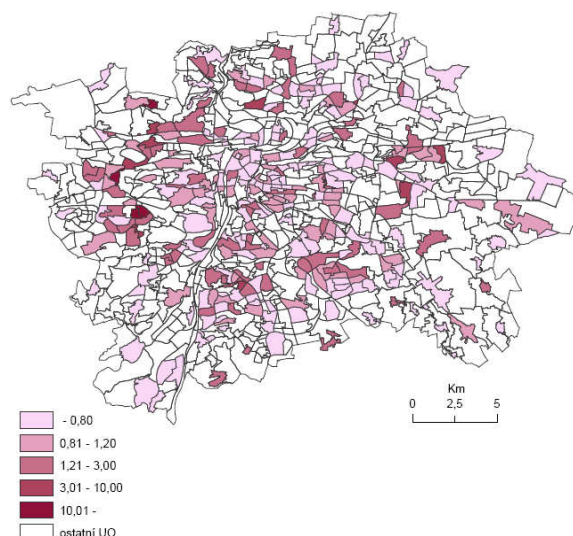
b vietnamská

c ukrajinská

d ruská

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

Analýza národnostní struktury příliš neukazuje rozdíly v sociální struktuře jednotlivých typů v porovnání se sídlišti. Cenné jsou informace o prostorovém rozmístění vybraných národnostních menšin v urbanistických obvodech Prahy ukazující na některá výrazně národnostně smíšená sídliště oproti ostatním, jak sídlištím, tak i rezidenčním typům. Z tohoto pohledu zdůrazňuji především nejmladší sídliště 3. generace Nové Butovice a Černý Most,

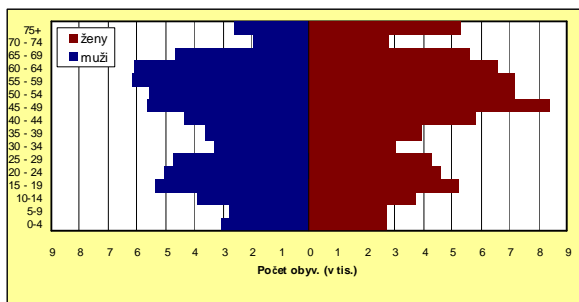
jejichž obyvatelstvo má nadprůměrně heterogenní národnostní strukturu. Problémem samozřejmě zůstává nelegální migrace a mnoho obyvatel nezachycených ve statistice.

6.4 Věková struktura

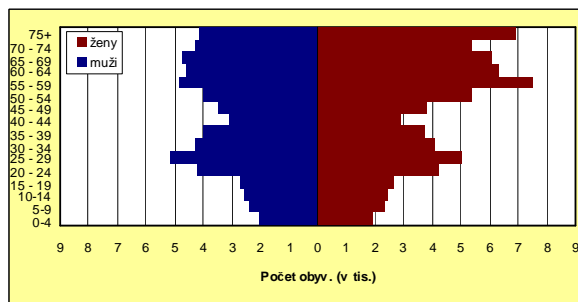
Sociální struktura je ovlivněna také demografickou skladbou obyvatelstva, především strukturou věkovou. Asi největší vliv má věková struktura na strukturu vzdělanostní. Proto je zde na místě stručné zhodnocení vývoje a změn ve věkové struktuře obyvatel Prahy v jednotlivých rezidenčních typech městské zástavby s důrazem na sídliště, jejichž demografická struktura je velice odlišná od ostatních částí města. Díky mimořádnému rozsahu výstavby a jednostrannosti zaměření na cílovou skupinu mladých rodin s dětmi byla základním rysem demografické struktury tzv. dvougenerační skladba (Musil a kol. 1985, s. 62). Hlavní charakteristikou byl v době výstavby vyšší podíl osob ve věkové skupině 20 – 34 let a dětí ve věku 0 – 14 let, naopak podprůměrně bylo zastoupeno obyvatelstvo ve věkové skupině 40 – 59 let a starších než 60 let. Tato anomální věková struktura sídlišť stále přetrvává, jak ukazují obrázky 6.4.1a – f, ovšem s tím, že se jednotlivé generace posouvají, jak dochází ke stárnutí sídliště. Sídliště 1. generace s nejstarší věkovou strukturou procházely již v roce 2001 fází výměny obyvatel. Původní obyvatelé z doby výstavby odcházejí a jsou nahrazováni buď mladými rodinami svých dětí, nebo úplně nově příchozími. Dvougenerační skladba zůstává stále velice patrná u sídlišť 2. a 3. generace. Musil a kol. (1985, s. 66) jmenuje hlavní faktory, které způsobily výrazné zastoupení mladých rodin mezi novými obyvateli sídlišť. Patří mezi ně preferování rodinných domácností v bytové politice, nízkého věku při odchodu od rodičů, sňatku a zakládání rodiny, zájem o stabilizaci osob v ekonomicky nejproduktivnějším věku. Nemalou roli hrál také účel, pro který se nové obytné soubory stavěly (ubytování nových zaměstnanců průmyslového závodu, zlepšení bytové situace v oblasti, náhradní bydlení pro osoby nucené vystěhovat se z místa, kde probíhá přestavba nebo demolice) a také omezená druhovost bytových domů určených hlavně pro rodinné domácnosti. Většinou úplně schází typy bytů, které by sloužily například pro jednotlivě žijící osoby, byty upravené pro starší nebo handicapované osoby, obecně pro tzv. specifické skupiny obyvatelstva (Musila a kol. 1985, s. 103).

Obr. 6.4.1a - f: Věková struktura, sídliště 1., 2. a 3. generace¹, 1991, 2001

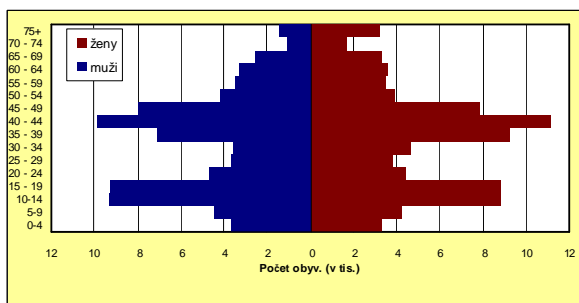
a sídliště 1. generace, 1991

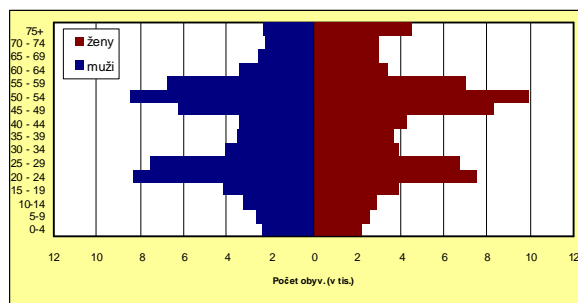
b sídliště 1. generace, 2001

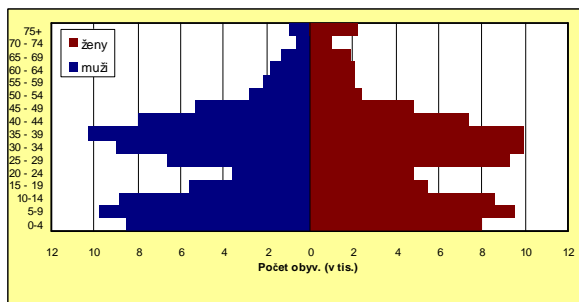
c sídliště 2. generace, 1991

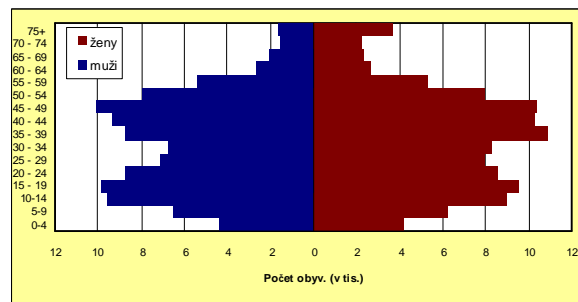
d sídliště 2. generace, 2001

e sídliště 3. generace, 1991

f sídliště 3. generace, 2001

¹ sídliště 1. generace – doba výstavby 1946 – 1970
 sídliště 2. generace – doba výstavby 1971 – 1980
 sídliště 3. generace – doba výstavby po roce 1980
 Zdroj: SLDB 1991, 2001. ČSÚ.

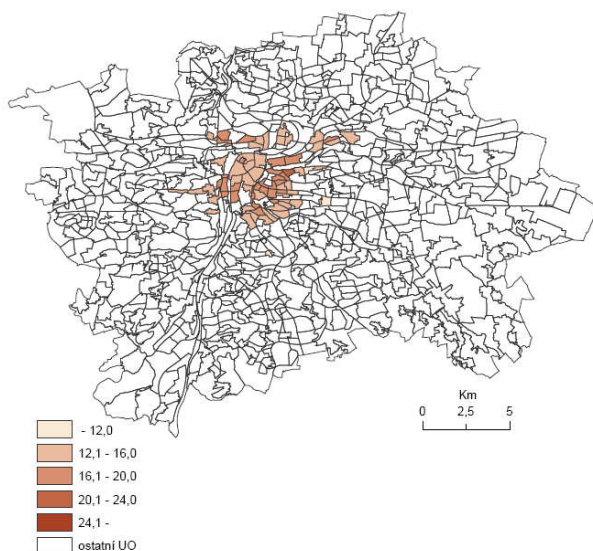
Věková struktura ve městě zděděná z dob socialismu měla obecný vzorec s klesajícím věkem směrem od centra s nejmladší věkovou strukturou na sídlištích. Jak poukazuje Musil (1987) prostorová diference demografické struktury byla dokonce významnější než diference sociální. Tento fakt může být pokládán za výrazný rozdíl mezi socialistickým a kapitalistickým městem.

Výrazně podprůměrný podíl mladé věkové složky (0-14) a naopak vyšší zastoupení obyvatel starších 65 let dokládá, že urbanistické obvody rezidenčního typu kompaktní městské

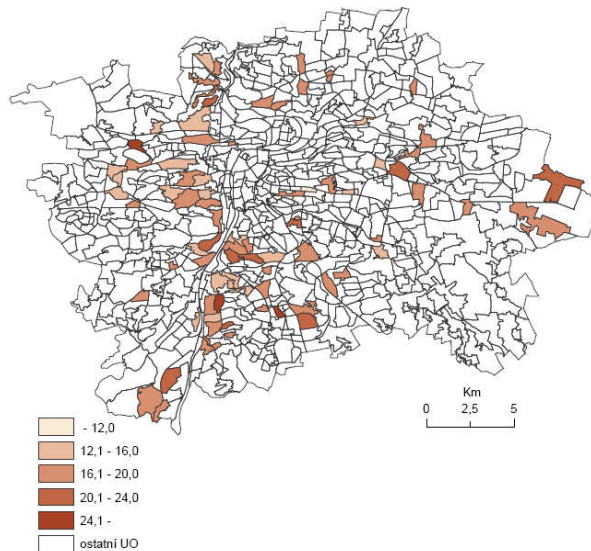
zástavby byly v roce 1991 částmi s nejstarší populací ve městě (Obr. 6.4.2a – d, 6.4.3a – d). Naopak, nejmladší populaci najdeme na sídlištích, především 2. a 3. generace, kde se podíl obyvatelstva ve věku 0-14 let pohybuje okolo 30 %.

Obr. 6.4.2a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 let, rezidenční typy Prahy, 1991

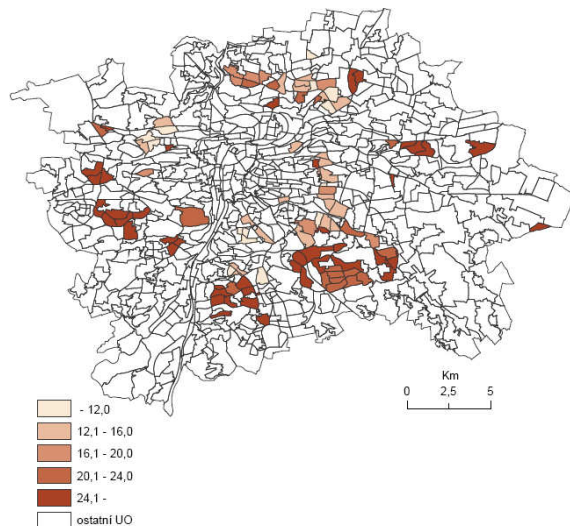
a kompaktní městského typu

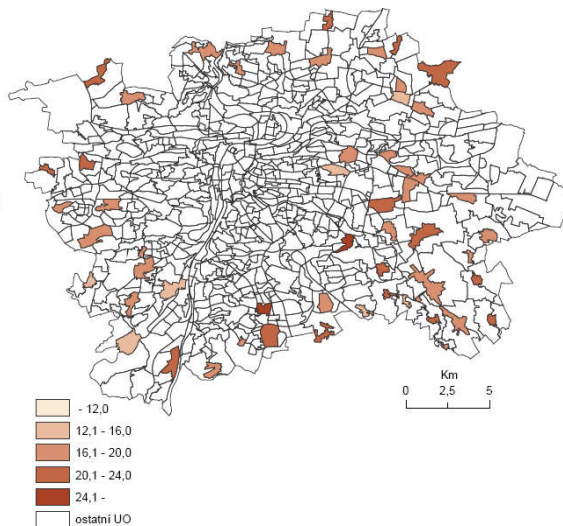
b vilová městského typu

c sídliště

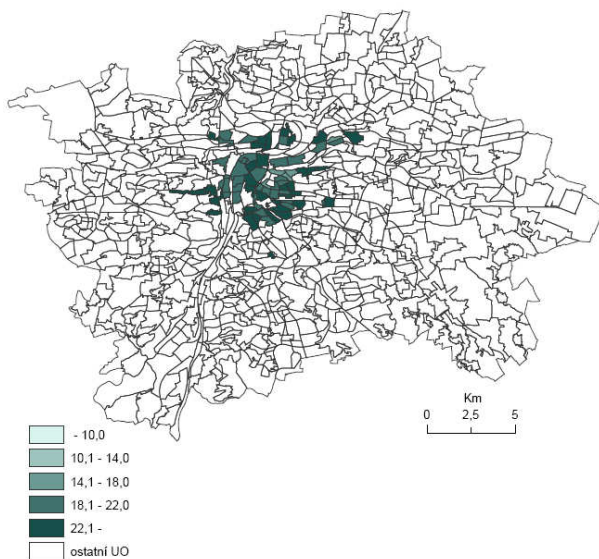
d kompaktní venkovského typu

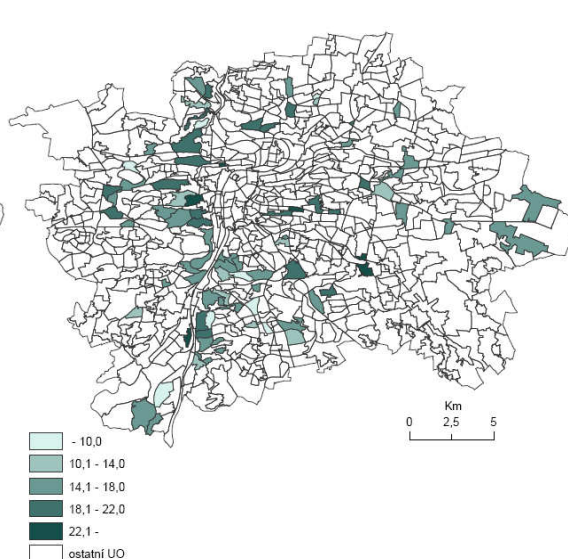
Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Obr. 6.4.3a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 65+, rezidenční typy Prahy, 1991

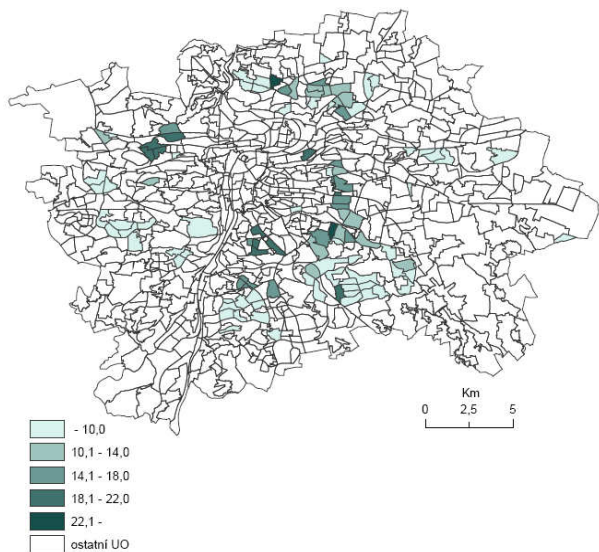
a kompaktní městského typu

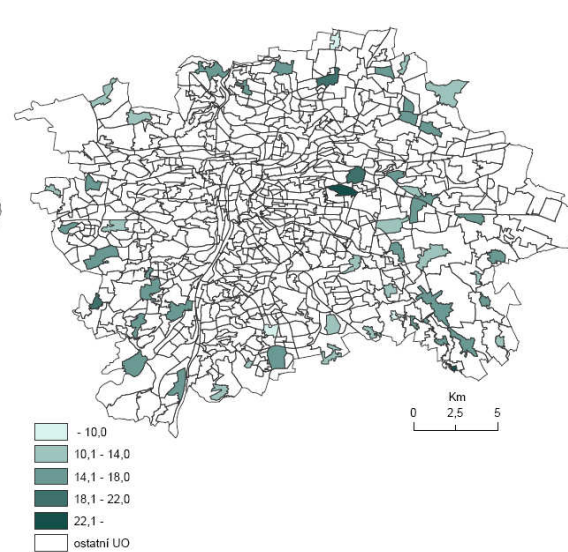
b vilová městského typu

c sídliště

d kompaktní venkovského typu

Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

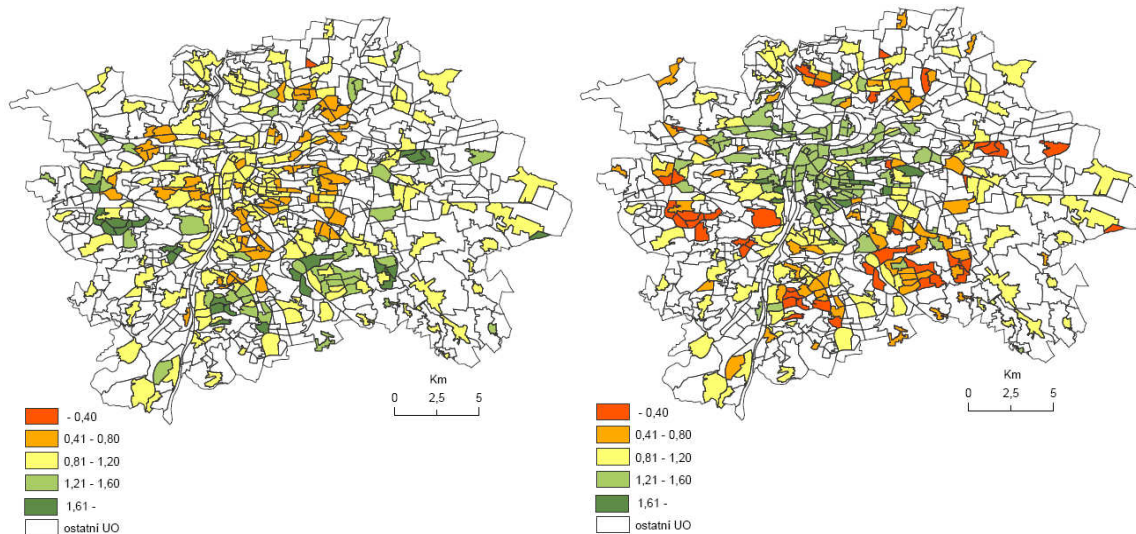
Zpracování: Autorka

Zrcadlovitý obraz relativních podílů nejmladší a nejstarší složky populace (Obr. 6.4.4a – b) dokazuje klesající věk směrem od centra s nejmladší populací na sídlištích. Okrajové oblasti kompaktní venkovské zástavby nebo vilových čtvrtí mají věkový obraz velice podobný průměru Prahy. Vilové čtvrti uvnitř kompaktního městského prostoru mají věkovou strukturu spíše starší.

Obr. 6.4.4a – b: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65+, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 1991

a věková skupina 0-14

b věková skupina 65+

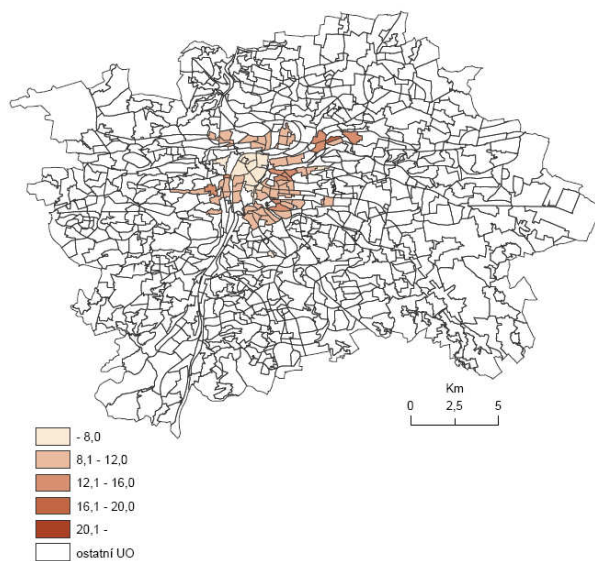
Zdroj: SLDB 1991. ČSÚ.

Zpracování: Autorka

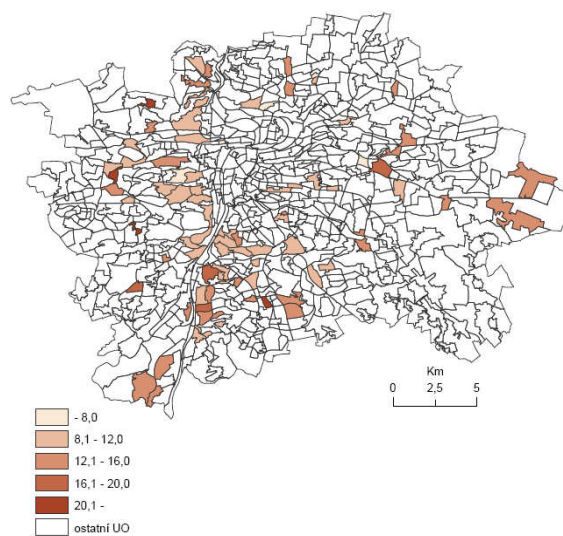
Prostorový vzorec věkové skladby obyvatelstva podle jednotlivých rezidenčních typů se v roce 2001 mírně proměnil (Obr. 6.4.5a – d, 6.4.6a – d). Nejvyšší podíl obyvatelstva nad 65 let stále zůstává v kompaktní zástavbě městského typu, nově mezi tyto oblasti můžeme řadit i nejstarší sídliště 1. generace a některé vilové čtvrti, především uvnitř kompaktního městského prostoru. Nadprůměrný podíl mladé věkové složky (0-14 let) zůstává na sídlištích 3. generace (Černý Most, Řepy, Stodůlky, Nové Butovice) a také v okrajových částech města, které získávají migrací mladé rodiny s dětmi. Jedná se jak o rezidenční typ kompaktní venkovské zástavby (Koloděje, Kolovraty, Lipany, Nebušice-střed), tak i vilové čtvrti nacházející se na okraji města (Hodkovičky, Nebušice-východ, Libuš-sever).

Obr. 6.4.5a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 let, rezidenční typy Prahy, 2001

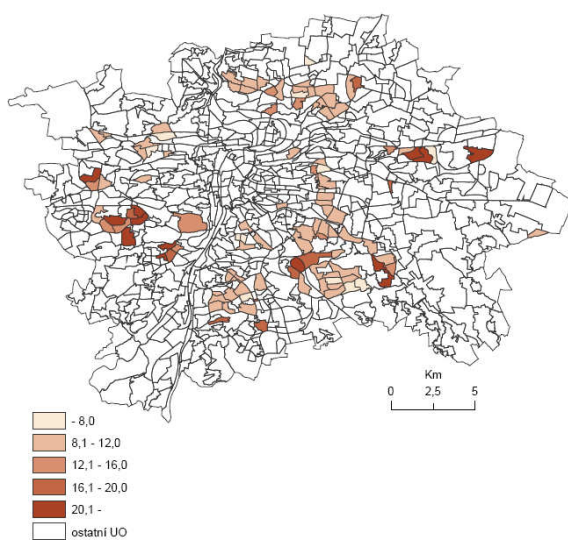
a kompaktní městského typu

b vilová městského typu

c sídliště

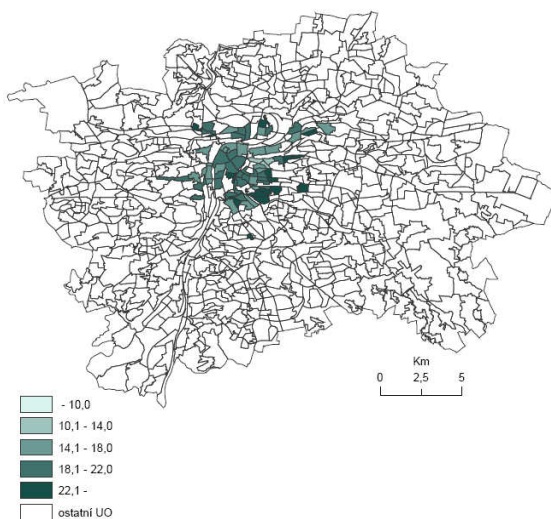
d kompaktní venkovského typu

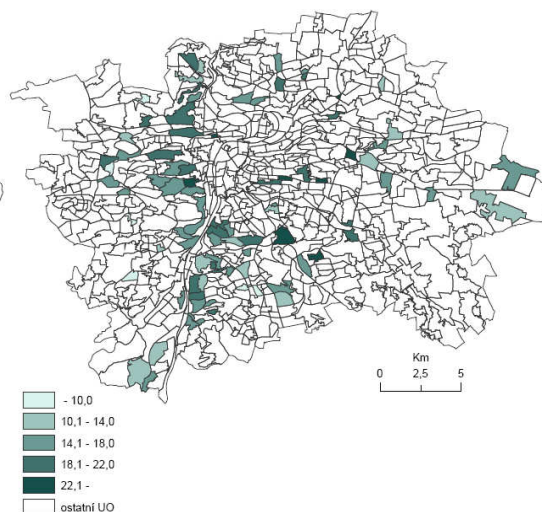
Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

Obr. 6.4.6a – d: Podíl obyvatel ve věkové skupině 65+, rezidenční typy Prahy, 2001

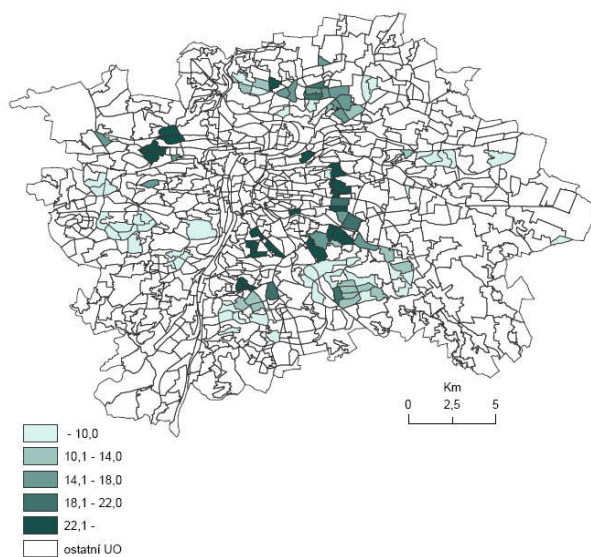
a kompaktní městského typu

b vilová městského typu

c sídliště

d kompaktní venkovského typu

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.

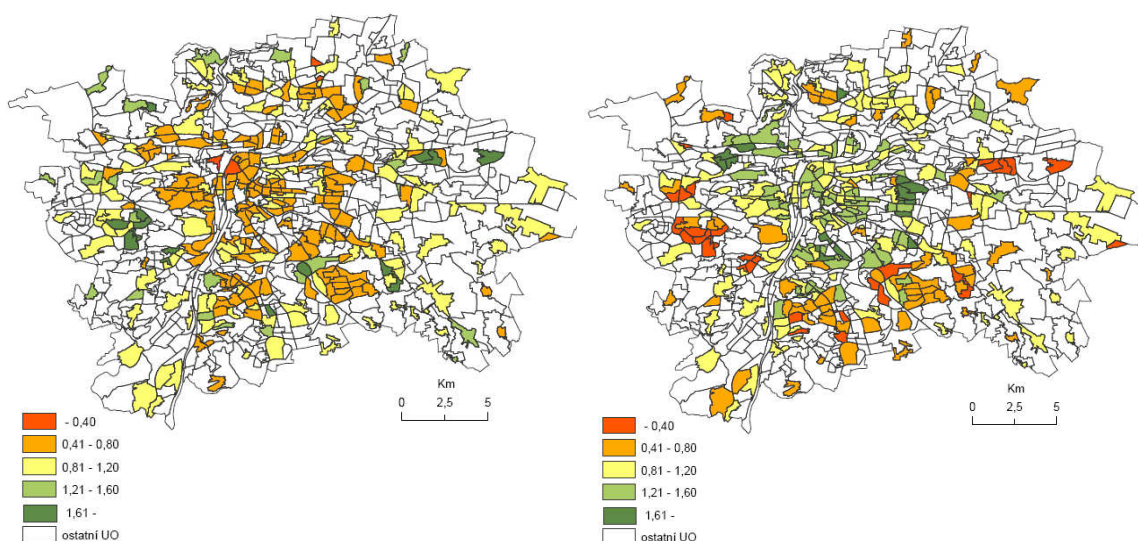
Zpracování: Autorka

Prostorově se urbanistické obvody s nejmladší věkovou strukturou posunuly dále od centra do oblastí nejmladších sídlišť ležících na okraji kompaktního města a kompaktní zástavby venkovského typu.

Obr. 6.4.7a – b: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65+, lokalizační kvocient, rezidenční urbanistické obvody Prahy, 2001

a věková skupina 0-14

b věková skupina 65+

Zdroj: SLDB 2001. ČSÚ.
Zpracování: Autorka

6.5 Závěr

V této kapitole bylo mým cílem na základě analýzy vzdělanostní, profesní a doplňkově národnostní a věkové struktury zhodnotit sociální strukturu na pražských sídlištích v porovnání s ostatními rezidenčními typy ve městě.

Hlavní hypotézou bylo, že sídliště by měla svoji heterogenní sociální strukturu ztrácet a relativně se propadat v porovnání s ostatními typy rezidenční zástavby v Praze. K potvrzení hypotézy došlo jen částečně. Relativní propad úrovně vzdělání zastoupený podílem vysokoškolsky vzdělaných jasně potvrdil snižující se sociální status obyvatelstva na pražských sídlištích vzhledem k ostatním částem města. Příznivější úroveň vzdělanosti, nad průměrem podílu vysokoškoláků celé Prahy, mají pouze sídliště 1. generace. Analýza profesní struktury propad sociálního statusu na sídlištích neprokázala. Naopak některá sídliště jsou z pohledu zaměstnanosti v odvětvích, u kterých byl předpoklad zařazení obyvatelstva vyššího sociálního statusu, výrazně nad průměrem Prahy. Z hlediska národnostní struktury nejsou sídliště nejheterogennějším rezidenčním typem, i přes to právě na některých sídlištích můžeme sledovat silné koncentrace některých národnostních menšin.

Na základě dostupnosti dat, porovnatelnosti v daném období a logického rámce se jako nejlepší pro zhodnocení sociální struktury jeví použití charakteristik vzdělanostní struktury. Zajímavý pohled na sociální status ovšem přinesla i profesní analýza, která poukázala na to, že na sídlištích žije nadprůměrný podíl obyvatel zaměstnaných v odvětví s nejvyššími příjmy v ekonomice (peněžnictví a pojišťovnictví). Sociální status je velice komplexní ukazatel a jsem si plně vědoma, že jeho postihnutí charakteristikami vzdělaností, profesní a národnostní struktury je neúplné.

7. ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zhodnocení sociální struktury pražských sídlišť a jejich postavení v rámci celého funkčního prostoru města z hlediska socioekonomického statusu jejich obyvatel. V souladu s teoretickými koncepty zabývajícími se sociální polarizací v současném městě (Marcuse 1993, Marcuse a van Kempen 2000, Sýkora 1999b) jsem předpokládala významné posuny v sociálně prostorovém obrazu města. Mou snahou bylo empiricky podpořit či vyvrátit možnou prohlubující se sociálně prostorovou diferenciaci v současném postsocialistickém městě na příkladu specifického rezidenčního typu – socialistických sídlišť, konkrétně na příkladu Prahy. Právě u sídlišť se totiž předpokládá, že se postupně stanou místy bydlišť sociálně slabšího obyvatelstva.

V úvodu práce jsem si stanovila dvě základní hypotézy, na které jsem se v empirické části snažila nalézt odpovědi. Hypotéza první předpokládala propad pražských sídlišť z hlediska sociálního statusu jejich obyvatel v porovnání s ostatními částmi města, a tím tedy výraznou změnu v postavení sídlišť v rámci města vzhledem ke stavu za socialismu. Z hlediska vzdělanostních charakteristik se propad na sídlištích jednoznačně prokázal. Ve zkoumaném období 1991 – 2001 došlo k relativnímu poklesu podílu vysokoškolsky vzdělaných u více jak 70 % sídlištních urbanistických obvodů, zatímco u ostatních rezidenčních typů byl podíl obvodů, které zaznamenaly pokles minimální. Alarmující zároveň je, že dvě pětiny ze sídlištních urbanistických obvodů, ve kterých byl relativní pokles vzdělanosti, zaznamenaly zároveň i absolutní snížení podílu vysokoškolsky vzdělaných. Socioekonomický status byl také dále hodnocen na základě zaměstnanosti ve vybraných odvětvích ekonomiky. Z tohoto pohledu propad sídlišť nemůžeme jednoznačně prokázat. Dostupná data mi neumožnila srovnání mezi lety 1991 a 2001 z důvodu změny kategorií třídění. Vybrané skupiny odvětví nevykazovaly významné rozdíly v zastoupení na sídlištích a v ostatních rezidenčních typech zástavby. V roce 2001 byl dokonce podíl zaměstnaných ve zkoumaném odvětví peněžnictví a pojišťovnictví na sídlištích v porovnání s ostatními typy nadprůměrný. Je třeba ovšem zmínit poměrně velkou heterogenitu mezi zaměstnanými v tomto odvětví. I přes to, lze konstatovat, že obyvatelé na sídlištích patří stále do tzv. střední třídy zaměstnanců. Tento na první pohled překvapivý rozpor mezi výrazným propadem z hlediska vzdělanosti a nepotvrzení se tohoto trendu z hlediska profesní struktury může být také vysvětlen tím, že se sídliště právě nacházejí

v přechodné fázi a teprve budoucnost ukáže, kam se současná sídliště z hlediska sociální struktury na pomyslném žebříčku posunou.

Druhá hypotéza se týkala vznikající diferenciaci mezi sídlišti z hlediska sociálního statusu. Tato hypotéza byla prokázána jednoznačně, a to nejen na úrovni jednotlivých generací sídlišť, ale i v rámci těchto generací. Z hlediska vzdělanosti se ukázalo, že nejméně příznivou vzdělanostní strukturu mají sídliště 3. generace, tedy ta postavena po roce 1980. Drtivá většina sídlištních urbanistických obvodů (28 z celkem 34) s absolutním propadem podílu vysokoškoláků spadá právě do této skupiny. Naopak nadprůměrnou vzdělanostní strukturu si udržují nejstarší sídliště postavená do roku 1970. Diferenciované jsou také urbanistické obvody z hlediska podílu národnostních menšin. Myslím si, že by pokračování výzkumu právě směrem vznikající diferenciaci sídlišť z hlediska sociálního statusu jejich obyvatel bylo velice přínosné i s ohledem na možnost nových dat ze Sčítání lidu, domů a bytů, které proběhne v roce 2011. Mezi sídlišti již v době jejich vzniku existovaly poměrně velké rozdíly, které se nyní budou pravděpodobně prohlubovat. Svou roli může hrát mnoho faktorů, mimo jiné také přístup samospráv městských částí ke spravování bytového fondu.

Můžeme jen odhadovat, jaká bude budoucnost pražských sídlišť. Myslím si, že masivní úpadek a vznik sociálně vyloučených lokalit pražským sídlištím nehrozí. Praha bude vždy pro život atraktivní a bydlení na sídlištích relativně dostupné pro nově příchozí, ale i mladé osoby, hledající vhodné bydlení pro určitou fázi života. Právě to ovšem může přinést problém do budoucna se stabilitou obyvatelstva na sídlištích. Stabilizace obyvatelstva je důležitá především k rozvoji spjatosti a identifikace s lokalitou, nelhostejnosti k prostředí, ve kterém žijí a v neposlední řadě přispívá k lepšímu společenskému životu v lokalitě. A jak poukazuje i Musil (1985, s. 293), mladší jsou obecně méně stabilizovanější. Z tohoto hlediska by mohlo hrozit, že by na sídlištích zůstávalo jako trvalé obyvatelstvo jen to, kterému se na dražší bydlení nepodaří dosáhnout (Maier 2003, s. 656). Se zvyšujícím se průměrným věkem na sídlištích a odchodem tamních obyvatel do důchodu klesá také kupní síla a zvyšuje se neschopnost financovat nutné opravy spojené se stárnutím bytového fondu na sídlištích. Do budoucna můžeme také očekávat tlak obyvatel s nižšími příjmy z atraktivních lokalit blíže centru na dostupnější bydlení jako odpověď na zvyšující se náklady na bydlení spojené s deregulací nájemného, jehož dokončení se stále odkládá.

8. SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ DAT

ANDRUSZ, G., HARLOE, M., SZELENYI, I., eds. (1996): *Cities after socialism: Urban and regional change and conflict in post-socialist societies*, Blackwell Publishers, Oxford, 340 s.

BEREY, K. (1997): *Utopia and Reality – The Example of two housing estates in Budapest*. In: Kovács, Z., Weißner, R.(eds): *Prozesse und Perspektiven der Stadtentwicklung in Ostmitteleuropa*. Münchener Geographische Hefte 76, L.I.S. Verlag, Passau. s. 203-215.

BOŠKA, B. (2001): *Výsledky sociologického průzkumu k regeneraci pražských sídlišť. Závěrečná studie pro návrh Celoměstské koncepce regenerace pražských sídlišť*. Praha: MHMP-SÚRM.

CLAPHAM, D. (1995): *Privatisation and the East European Housing Model*. *Urban Studies*, 32, č. 4, s. 679-694.

EGEDY, T. (2000): *The Situation of high-rise housing estates in Hungary*. In: Kovács, Z.(ed.): *Hungary Towards the 21st Century: The Human Geography of Transition*. *Studies in Geography in Hungary*, 31, Geographical Research Inst. HAS, Budapest. s. 169-185.

ENYEDI, G. (1998): *Transformation in Central Europe postsocialist cities*. In: Enyedi, G. (ed.): *Social change and urban restructuring in Central Europe*, Akadémiai Kiadó, Budapest, s. 9-34.

FOŘTOVÁ, B. (2007): *Vývoj věkové struktury Prahy s důrazem na stárnutí obyvatelstva na sídlištích*. Bakalářská práce. Katedra SGRR PřF UK, Praha, 51 s.

HAMNET, CH. (1996): *Social polarization, economic restructuring and welfare state regimes*. *Urban Studies*, 33, č. 8, s. 1407-1430.

HRŮZA, J. (1977): *Slovník soudobého urbanismu*, Odeon, Praha, 341 s.

KOVÁCS, Z. (1999): *Cities from state-socialism to global capitalism: and introduction*. *GeoJournal*, 49, č. 1, s. 1-6.

LUX, M. (2001): *Social housing in the Czech Republic, Poland and Slovakia*. *European Journal of Housing Policy*, 1, č. 2, s. 189-209.

LUX, M. a kol. (2005): *Standardy bydlení 2004/2005: financování bydlení a regenerace sídlišť*, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 185 s.

LUX, M. a kol. (2002): *Bydlení – věc veřejná*, Slon, Praha, 287 s.

MACHONIN, P., TUČEK, M. a kol. (1996): *Česká společnost v transformaci: k proměnám sociální struktury*, Slon, Praha, 364 s.

MAIER, K. (2003): *Sídliště: problém a multikriteriální analýza jako součást přípravy k jeho řešení*. *Sociologický časopis*, 39, č. 5, s. 653 – 666.

MAIER, K. (1997): Problemes of Housing Estates and the Case of Prague. In: Kováčz, Z., Weißner, R.(eds.): Prozesse und Perspektiven der Stadtenwicklung in Ostmitteleuropa. Münchener Geographische Hefte 76, L.I.S. Verlag, Passau. s. 231-243.

MAIER, K., GEBERT, J., G. (1998): Sídliště – díl první. Strašidla, mýty a realita. Umění a řemesla, 40, s. 2-6.

MARCUSE, P. (1993): What's so new about divided cities? International Journal of Urban and Regional Research, 17, č. 3, s. 355-365.

MARCUSE, P., KEMPEN, R. van (2000): Introduction. In: Marcuse, P., Kempen, R. van (eds.): Globalizing Cities: A New spatial order? Blackwell Publishers, Oxford, 318 s.

MASSEY, D. (1984): Spatial divisions of labour: Social structures and the geography of production, Macmillan, London, 339 s.

MOLLENKOPF, J. H., CASTELLS, M. (1991): Conclusion: Is New York a dual city?. In: Mollenkopf, J. H., Castells, M. (eds.): Dual City. Restructuring New York. Russell Sage Foundation, New York, 477 s.

MUSIL, J. a kol. (1985): Lidé a sídliště, Svoboda, Praha, 333 s.

MUSIL, J. (1987): Housing policy and the sociospatial structure of cities in a socialist country: the example of Prague. International Journal of Urban and Regional Research, 11, č. 1, s. 27-36.

PAHL, R. E. (1977): Managers, technical experts and the state: forms of mediation, manipulation and dominance in urban and regional development. In: Harloe, M. (ed.): Captive cities, John Wiley & Sons, London.

PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986): Základy demografie, Academia, Praha, 732 s.

RUOPPILA, S., KÄHRIK, A. (2003): Socio-economic residential differentiation in post-socialist Tallin. Journal of Housing and the Built Environment, 18, č. 1, s. 49-73.

SAILER, U. (2001): Residential mobility during transformation: Hungarian Cities in the 1990s. In: Meusburger, P., Hejle, J.(eds.): Transformations in Hungary. Essay in Economy and Society. Physica-Verlag, Heidelberg, s. 329-354.

SAILER-FLIEGE, U. (1999): Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. GeoJournal, 49, č. 1, s. 7-16.

SASSEN, S. (1991): The Global City: New York, London, Tokyo, Princeton University Press, New Jersey, 397 s.

SOJA, E. (1991): The Stimulus of a little confusion: A Contemporary comparison of Amsterdam and Los Angeles. In: Soja, E.: Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places. Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek, Amsterdam, 280 - 315.

STANILOV, K. (2007): Introduction. In: Stanilov, K. (ed.): *The Post-Socialist City. Urban form and space transformations in Central and Eastern Europe after socialism*. Springer, Dordrecht. 490 s.

SÝKORA, L. (2009): New Socio-spatial formations: Places of residential segregation and separation in Czechia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 100, č. 4, s. 1-19.

SÝKORA, L. (2008): Transformace současných měst, přednášky 18.2.2008 a 11.3.2008. Katedra SGRR, Přírodovědecká fakulta UK.

SÝKORA, L. (2007): The Czech case study – Social inequalities in urban areas and their relationships with competitiveness in the Czech Republic. In: Szirmai, V., (ed.): *Social Inequalities in Urban Areas and Globalization: The Case of Central Europe*. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Science, Pécs, s. 77-104.

SÝKORA, L. (2001a): Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis – Folia Geographica XXXV*, č. 4, s. 194-205.

SÝKORA, L. (2001b): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M. a kol.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, s. 127-166.

SÝKORA, L. (2000a): Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P., (eds.): *Stát, prostor, politika: vybrané otázky politické geografie*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, s. 59-79.

SÝKORA, L. (2000b): Post-communist city. In: Jazdewska, I. (ed.): *XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Miasto postsocjalistyczne-organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*. Łódź, Uniwersytet Łódzki, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe. s. 41-45

SÝKORA, L. (1999a): Changes in the internal spatial structure of post-communist Prague. *GeoJournal*, 49, č. 1, s. 79-89.

SÝKORA, L. (1999b): Processes of socio-spatial differentiation in post-communist Prague. *Housing Studies*, 14, č. 5, s. 679-701.

SÝKORA, L. (1996): Transformace fyzického a sociálního prostředí Prahy. In: Hampl, M. a kol.: *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, s. 361-394.

SÝKORA, L. (1994): Local urban restructuring as a mirror of globalization processes: Prague in the 1990s. *Urban Studies* 31, č. 7, s. 1149-1166.

SÝKORA, L., POSOVÁ, D. (2007): Specifika suburbanizace v post-socialistickém kontextu: nová bytová výstavba v metropolitní oblasti Prahy 1997-2005. *Geografie-Sborník ČGS*, č. 3, s. 334-356.

SÝKORA, L., KAMENICKÝ, J., HAUPTMANN, P. (2000): Changes in the spatial structure of Prague and Brno in the 1990s. *Acta Universitatis Carolinae Geographica* XXXV, č. 1, s. 61-76.

SZELENYI, I. (1996): Cities Under Socialism – And After. In: Andrusz, G., Harpie, M., Szelenyi, I.(eds.): *Cities After Socialism*. Blackwell Publishers, Oxford. s. 286-317.

SZELENYI, I. (1983): *Urban Inequalities under State Socialism*, Oxford University Press, New York, 134 s.

ŠUSTROVÁ, K. (2008): Vnitroměstská migrace v Praze v letech 1992-2006. Diplomová práce. Katedra SGRR. PřF UK, Praha, 137 s.

VOTRUBEC, C. (1980): *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*, Academia, Praha, 393 s.

WIESSNER, R. (1999): Urban development in East Germany – specific features of urban transformation processes. *GeoJournal* 49, č. 1, s. 43-51.

Zdroje dat

Časové řady základních ukazatelů statistiky práce 1948 – 2007, ČSÚ,
http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/kapitola/3107-08-1948___2007-2000, 16.5.2009.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991, ČSÚ.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – hl.m. Praha. ČSÚ, 2003.

Vývoj lidských zdrojů v hl. m. Praze v letech 2000 až 2005 za rok 2005. ČSÚ, 2006.

Ostatní

Bradová, E., Štědrá, T., Útvar rozvoje hlavního města Prahy, osobní konzultace, 19.6.2009.

9. PŘÍLOHA

9.1 Tabulková příloha

Tab. 9.1.1: Přehled urbanistických obvodů řazených podle typu zástavby vč. počtu obyvatel v roce 1991 a 2001

Název UO	Číslo UO (2001)	Rezidenční typ	Počet obyv. (1991)	Počet obyv. (2001)
Solidarita	1319540	sídlíště	5 011	4 344
Novodvorská \$01	1278090	sídlíště	3 092	2 922
Novodvorská \$02	1278170	sídlíště	3 564	3 046
Antala Staška	1276120	sídlíště	4 257	3 891
Pankrác \$01	1277010	sídlíště	2 657	2 239
Sídlíště Krč	1280580	sídlíště	8 980	7 890
Novodvorská \$02	1278250	sídlíště	2 160	1 821
Michelská	1276470	sídlíště	6 521	5 577
Pankrác \$02	1277280	sídlíště	5 964	4 428
Pankrác \$01	1277100	sídlíště	2 045	1 671
Spořilov \$02	1282010	sídlíště	11 003	9 335
Chmelnice	1274420	sídlíště	3 440	3 095
Jarov	1274510	sídlíště	3 981	3 533
Petřiny \$02	1293720	sídlíště	2 766	2 751
Petřiny \$03	1293810	sídlíště	3 404	3 133
Petřiny \$01	1293640	sídlíště	4 009	4 077
Kladenská	1292590	sídlíště	6 194	5 492
Červený vrch	1292670	sídlíště	3 230	2 953
Za Invalidovnou	1309400	sídlíště	2 684	2 479
Nový Prosek	1311480	sídlíště	8 760	7 395
Starý Prosek	1313850	sídlíště	5 620	5 294
Střížkov-východ	1313930	sídlíště	3 961	3 446
Střížkov-Lovosická	1314070	sídlíště	6 111	5 227
Nové Malešice	1324380	sídlíště	8 937	7 719
Strašnice-Na Skalce	1317920	sídlíště	5 240	4 500
Rybničky \$03	1319380	sídlíště	3 231	2 913
Rybničky \$01 - \$02	1319460	sídlíště	3 055	2 786
Květnická	1324200	sídlíště	1 877	1 634
Nové Malešice II A	1324461	sídlíště	1 381	936
Nové Malešice II B	1324462	sídlíště	0	412
Zahradní Město-východ	1318730	sídlíště	5 471	4 719
Zahradní Město-západ	1319030	sídlíště	3 863	3 617
Zahradní Město-střed	1318900	sídlíště	5 560	4 671
Nové Dvory	1284140	sídlíště	4 382	3 822
Lhotka-západ \$02	1284310	sídlíště	6 350	5 484
Kamýk-východ	3069080	sídlíště	6 093	5 391
Háje-střed	1282360	sídlíště	8 150	7 250
Milíčov	1282520	sídlíště	4 485	3 800
Jižní Město-Háje	3060530	sídlíště	6 968	6 018
Jižní Město-Na Větrníku	3060610	sídlíště	6 300	5 450
Jižní Město-Nad Šeberovem	3060700	sídlíště	10 431	9 318
Jižní Město-Na Hlinkách	3060880	sídlíště	6 844	6 109
Jižní Město-Hoření Opatov	3060960	sídlíště	5 576	4 822
Jižní Město-Dolení Opatov	3061000	sídlíště	7 323	6 395

U tvrže	3159580	sídliště	7 948	6 973
Homolka	1289530	sídliště	3 233	3 057
Pod nemocnicí	3062820	sídliště	2 665	2 369
Bohnice-jih	1305320	sídliště	8 526	7 436
Bendovka	3063550	sídliště	8 372	7 687
Za stělnicí	1304430	sídliště	7 022	5 881
Pod kobyliškou vozovnou	1305080	sídliště	5 631	5 167
Nové Dáblice	3063630	sídliště	3 918	3 303
Ďáblice-východ	3063710	sídliště	5 450	4 947
Pod Ládvím	3063800	sídliště	3 143	2 653
Střížkov-Na Dlouhých	1308510	sídliště	3 275	2 877
Bohnice-jihovýchod	1307450	sídliště	4 482	4 185
Na Farkách	3063470	sídliště	5 328	4 540
Ďáblice-cihelna	1306050	sídliště	85	70
Nové Letňany	3063980	sídliště	11 393	10 379
Hornoměřcholupská	1320470	sídliště	5 842	5 002
Strašnice-východ	3060290	sídliště	29	46
U stadiónu	3065680	sídliště	2 473	2 247
Záběhllice-západ	1321100	sídliště	3 406	3 194
Libuš-sever \$02	3160320	sídliště	958	832
Pisnice-sídliště	3161640	sídliště	2 812	2 893
Libuš-západ	1284060	sídliště	5 787	4 967
Na Beránku-sever	1284810	sídliště	6 131	5 524
V Pišovicích	3160590	sídliště	1 388	1 211
Modřany-Na Kamýku	1284650	sídliště	6 897	6 547
V Pišovicích	3068430	sídliště	6 041	5 307
Nad roklí	3160670	sídliště	5 222	4 468
Chodovec	1282100	sídliště	1 138	1 642
Chodov-jih	1282610	sídliště	982	877
U Chodova	1282870	sídliště	8 000	7 078
V Hájku	3061180	sídliště	928	3 108
U lesa	1282950	sídliště	7 735	7 189
Vackov	1274690	sídliště	2 685	2 345
Barrandov \$02	3164820	sídliště	4 512	4 085
Barrandov \$03	3164910	sídliště	2 929	4 014
Barrandov \$04	3165040	sídliště	3 106	3 433
Barrandov \$05	3165120	sídliště	0	4 018
Dívčí hrady	1287160	sídliště	661	578
Nové Butovice-jih	1288810	sídliště	2 870	4 316
Nové Butovice-západ	3058630	sídliště	0	2 330
Nové Butovice-východ	3164400	sídliště	0	4 345
Ohrada	1452460	sídliště	1 311	9 914
Za příkopy	3062230	sídliště	6 122	6 691
Za humny	3062310	sídliště	8 262	7 430
Stodůlky-jih	3168310	sídliště	7 692	6 881
Stodůlky-západ	3168570	sídliště	6 462	5 812
Na dědině	1297630	sídliště	844	724
Na dědině	1298100	sídliště	4 708	4 483
U Bílého Beránka	1296660	sídliště	4 891	5 580
Řepy - sídliště	1296740	sídliště	4 718	7 510
Bílý Beránek	3063120	sídliště	7 725	7 025
Za Čimickým hájem	1303710	sídliště	2 130	2 045
Pod Čimickým hájem	1305160	sídliště	2 467	2 211
Nad Mazankou	1306720	sídliště	1 073	926

Kuchyňka	1307110	sídliště	621	817
Starý Střížkov	1308690	sídliště	397	328
Černý Most \$01	1316790	sídliště	4 841	4 284
Černý Most \$02-západ	3064790	sídliště	331	6 910
Černý Most \$02-střed	3064870	sídliště	1 711	6 907
Černý Most \$02-východ	3064610	sídliště	26	326
Lehovec	3171360	sídliště	4 458	4 079
Ve Žlibku	3172250	sídliště	2 052	2 906
Jahodnice	3170630	sídliště	1 080	1 477
Staré Letňany	1314310	sídliště	2 855	3 422
Rohožník	3173310	sídliště	2 751	2 487
U hostivařského nádraží	1318490	sídliště	2 894	2 638
Hostivař-Na Košíku	1320710	sídliště	4 715	3 998
Záběhlice-východ	1321010	sídliště	2 158	2 201
Horní Měcholupy-střed	1325860	sídliště	2 590	2 551
Horní Měcholupy-jih	1325940	sídliště	4 380	4 606
Sídliště Hornoměcholupská	3174710	sídliště	3 120	4 603
Petrovice-za hřbitovem	1326080	sídliště	4 346	4 775
Betlémský obvod	1269930	kompaktní městského typu	5 721	4 137
Josefov	1270010	kompaktní městského typu	2 354	1 867
Haštalský obvod	1270190	kompaktní městského typu	3 996	3 225
Jakubský obvod	1270270	kompaktní městského typu	3 323	2 624
Petrský obvod	1270350	kompaktní městského typu	5 251	4 082
Jindřišský obvod A	1270510	kompaktní městského typu	3 412	2 439
Vodičkova A	1270780	kompaktní městského typu	7 118	5 370
Vojtěšský obvod	1270860	kompaktní městského typu	3 827	3 147
Horní malostranský obvod	1270940	kompaktní městského typu	2 242	1 760
Náměstí Míru	1271670	kompaktní městského typu	4 623	3 698
Londýnská	1271750	kompaktní městského typu	7 794	6 222
Štěpánský obvod A	1271910	kompaktní městského typu	4 098	3 146
Nad muzeem A	1272050	kompaktní městského typu	3 398	2 522
Na Smetance	1272210	kompaktní městského typu	3 467	2 974
U Riegrových sadů	1272480	kompaktní městského typu	6 091	5 017
U Čechových sadů	1272560	kompaktní městského typu	6 689	5 312
Folimanka A	1272810	kompaktní městského typu	2 199	1 833
Nuselské údolí A	1272990	kompaktní městského typu	4 739	4 177
Podskalí	1273110	kompaktní městského typu	3 642	2 994
Zderaz	1273290	kompaktní městského typu	4 654	3 636
Na Ohradě	1273370	kompaktní městského typu	6 171	5 526
Vápenka	1273450	kompaktní městského typu	2 508	2 224
Havlíčkovo náměstí	1273880	kompaktní městského typu	3 099	2 395
Komenského náměstí	1273960	kompaktní městského typu	3 910	3 904
Pod Pražačkou	1274180	kompaktní městského typu	6 749	6 098
Flora	1275150	kompaktní městského typu	5 875	5 013
Řípská	1275230	kompaktní městského typu	5 491	4 367
U Olšan	1275310	kompaktní městského typu	6 769	6 227
Náměstí Jiřího z Poděbrad	1275400	kompaktní městského typu	5 634	4 477
Škroupovo náměstí	1275580	kompaktní městského typu	5 102	4 151
Sladkovského náměstí	1275660	kompaktní městského typu	6 651	5 591
Kostnické náměstí	1275820	kompaktní městského typu	5 541	4 441
Na Pankráci	1279310	kompaktní městského typu	5 767	5 511
U Jezerky	1279570	kompaktní městského typu	5 169	4 392
Pankrácké předmostí	1281630	kompaktní městského typu	2 800	2 431
Fidlovačka A	1281710	kompaktní městského typu	2 656	2 215

Nuselský obvod	1281980	kompaktní městského typu	6 417	5 295
Smíchov-jihní Radlická	1286940	kompaktní městského typu	2 317	2 174
Kavalírka	1287750	kompaktní městského typu	2 529	2 326
Vrchlického	1287830	kompaktní městského typu	3 075	2 765
U malostranského hřbitova	1287910	kompaktní městského typu	3 936	3 230
Na Skalce	1288130	kompaktní městského typu	5 115	4 291
Na Újezdě	1290380	kompaktní městského typu	2 047	1 528
Pod zahradou Kinských	1290460	kompaktní městského typu	1 782	1 510
Arbesovo náměstí A	1290540	kompaktní městského typu	6 016	4 839
Na bělidle A	1290620	kompaktní městského typu	3 952	3 203
Nový Veleslavín B	1294020	kompaktní městského typu	150	115
Úřednická kolonie	1295260	kompaktní městského typu	2 959	2 707
Náměstí Svobody	1300870	kompaktní městského typu	10 965	9 449
Dejvická	1300950	kompaktní městského typu	5 162	4 415
Bubny A	1301250	kompaktní městského typu	10 083	8 488
Veletržní palác	1301330	kompaktní městského typu	5 408	4 636
U Sparty	1301410	kompaktní městského typu	7 871	6 480
Ortenovo náměstí	1302570	kompaktní městského typu	4 199	3 809
Dělnická	1302650	kompaktní městského typu	5 402	5 038
Na Maninách	1302730	kompaktní městského typu	5 453	4 747
Nad letenským tunelem	1303110	kompaktní městského typu	6 751	5 830
Stará Libeň	1309070	kompaktní městského typu	4 638	4 130
Na Palmovce	1309150	kompaktní městského typu	3 921	3 416
Karlín-východ	1309580	kompaktní městského typu	5 327	4 524
Karlín-západ	1309660	kompaktní městského typu	6 174	5 014
Staré Vysočany	1312880	kompaktní městského typu	4 100	4 516
U svobodárny	1313340	kompaktní městského typu	3 821	3 247
Na Balabence	1313420	kompaktní městského typu	3 174	3 562
Vršovice-u Botiče	1322250	kompaktní městského typu	4 869	4 634
Staré Vršovice	1322410	kompaktní městského typu	6 132	5 470
Vršovice-střed	1322500	kompaktní městského typu	4 578	3 927
Vršovice-západ A	1322680	kompaktní městského typu	3 229	2 550
Vršovice-západ B	1322760	kompaktní městského typu	641	521
Vršovice-sever	1322840	kompaktní městského typu	4 735	4 002
Vršovice-východ	1322920	kompaktní městského typu	5 536	4 901
U Orionky	1323140	kompaktní městského typu	2 039	1 587
U Primasky A	1323730	kompaktní městského typu	4 589	3 993
U Primasky B	1323810	kompaktní městského typu	1 194	1 083
Štěpánský obvod B	3057740	kompaktní městského typu	2 065	1 547
U Písecké brány B	3059280	kompaktní městského typu	1 222	977
U krčské polikliniky A	3158770	kompaktní městského typu	144	227
Běchovice	0015200	kompaktní venkovského typu	986	934
Benice	0025850	kompaktní venkovského typu	256	269
Březiněves	0141330	kompaktní venkovského typu	556	666
Dolní Počernice	0299550	kompaktní venkovského typu	917	886
Dubeč	0333320	kompaktní venkovského typu	1 843	1 928
Cholupice	0523960	kompaktní venkovského typu	277	340
Točná	0524000	kompaktní venkovského typu	778	520
Koloděje	0685010	kompaktní venkovského typu	602	787
Kolovraty	0685940	kompaktní venkovského typu	1 359	1 640
Lipany	0686080	kompaktní venkovského typu	89	92
Královice	0726210	kompaktní venkovského typu	290	249
Křeslice	0760740	kompaktní venkovského typu	235	278
Lochkov	0864280	kompaktní venkovského typu	565	568

Nedvězí	1023260	kompaktní venkovského typu	218	221
Písnice	1209870	kompaktní venkovského typu	909	1 031
Libuš-střed	1283920	kompaktní venkovského typu	2 110	2 048
Velká Chuchle-střed	1292160	kompaktní venkovského typu	1 326	1 367
Staré Řepy	1297040	kompaktní venkovského typu	653	625
Nebušice-střed	1298790	kompaktní venkovského typu	1 789	1 891
Starý Suchdol	1300280	kompaktní venkovského typu	1 514	1 644
Staré Bohnice	1305590	kompaktní venkovského typu	1 048	1 022
Chabry	1305910	kompaktní venkovského typu	993	1 125
Staré Ďáblice	1306210	kompaktní venkovského typu	1 945	1 993
Miškovice	1315550	kompaktní venkovského typu	636	962
Čakovice-střed	1315630	kompaktní venkovského typu	1 999	1 791
Kbely-sever	1316100	kompaktní venkovského typu	2 258	2 178
Kbely-jih	1316440	kompaktní venkovského typu	1 439	1 479
Staré Kyje	1316870	kompaktní venkovského typu	218	210
Hostavice-střed A	1317090	kompaktní venkovského typu	582	566
Hrdlořezy-východ	1317680	kompaktní venkovského typu	427	341
Hostivař-střed	1320550	kompaktní venkovského typu	1 273	1 158
Staré Malešice	1324540	kompaktní venkovského typu	1 912	1 614
Štěrboholy-střed	1325190	kompaktní venkovského typu	799	901
Dolní Měcholupy-střed	1325430	kompaktní venkovského typu	1 013	992
Petrovice-střed	1326160	kompaktní venkovského typu	959	1 001
Přední Kopanina	1343760	kompaktní venkovského typu	319	430
Řeporyje	1452540	kompaktní venkovského typu	2 077	2 087
Zadní Kopanina	1452710	kompaktní venkovského typu	60	66
Satalice	1461370	kompaktní venkovského typu	1 304	1 239
Holyně	1505760	kompaktní venkovského typu	299	304
Slivenec	1505920	kompaktní venkovského typu	1 396	1 438
Stodůlky-střed	1555430	kompaktní venkovského typu	1 582	1 745
Hrnčiče	1621240	kompaktní venkovského typu	579	786
Šeberov	1621320	kompaktní venkovského typu	661	813
Třebonice	1703560	kompaktní venkovského typu	336	357
Hájek	1733980	kompaktní venkovského typu	245	287
Pitkovice	1734100	kompaktní venkovského typu	157	140
Uhříněves	1734280	kompaktní venkovského typu	3 648	3 855
Újezd	1739910	kompaktní venkovského typu	164	356
Vinoř	1823710	kompaktní venkovského typu	1 813	2 462
Zbraslav-Záběhlice	1917360	kompaktní venkovského typu	2 892	3 111
Sobín	1932590	kompaktní venkovského typu	277	322
Hostavice-střed B	3060020	kompaktní venkovského typu	456	443
Radotín	3061690	kompaktní venkovského typu	2 314	2 325
Nová Dubeč	0015380	vilová městského typu	580	519
Klánovice	0654470	vilová městského typu	2 329	2 535
Lipence	0839760	vilová městského typu	561	623
Stromky	1275070	vilová městského typu	3 636	3 223
Horní Krč	1275910	vilová městského typu	2 669	2 421
Dolní Krč-Ryšánka	1276040	vilová městského typu	2 911	2 497
U krčského nádraží	1276630	vilová městského typu	869	720
Horní Jeremenkova	1276980	vilová městského typu	1 446	1 974
Jiráskova čtvrť A	1278330	vilová městského typu	2 708	2 379
Jiráskova čtvrť B	1278410	vilová městského typu	917	811
Hodkovičky-východ	1278500	vilová městského typu	1 402	2 424
Braník-Na křížku	1278760	vilová městského typu	3 366	2 992
Braník-Nad lomem	1278840	vilová městského typu	2 437	2 320

Dvorce	1278920	vilová městského typu	2 959	2 793
Spořilov I A	1279900	vilová městského typu	5 258	4 401
Kolonie Tempo	1280660	vilová městského typu	3 488	3 016
Lhotka-střed	1280740	vilová městského typu	307	335
Chodov-východ	1282280	vilová městského typu	1 702	1 692
Chodov-západ	1282790	vilová městského typu	1 808	1 791
Kunratice-sever	1283170	vilová městského typu	1 645	1 753
Kunratice-střed	1283250	vilová městského typu	1 331	1 450
Libuš-Na Skalce	1284220	vilová městského typu	279	431
Na Beránku	1284900	vilová městského typu	260	280
Komořany-sever A	1285110	vilová městského typu	2 077	1 704
Komořany-sever B	1285200	vilová městského typu	290	472
Modřany-Na Babě	1285710	vilová městského typu	1 476	1 625
Modřany-střed	1285890	vilová městského typu	1 148	1 259
Modřany-východ	1286010	vilová městského typu	2 144	2 154
Modřany-sever	1286190	vilová městského typu	2 276	1 970
Jinonická	1286600	vilová městského typu	3 148	2 928
Na Černém vrchu	1286780	vilová městského typu	2 286	1 992
Malvazinka	1286860	vilová městského typu	2 937	2 342
Kesnerka	1287080	vilová městského typu	1 674	1 481
Košíře-střed	1287670	vilová městského typu	4 582	4 200
Staré Hlubočepy	1288300	vilová městského typu	1 533	1 346
Klamovka	1290030	vilová městského typu	4 371	3 795
Na Hřebenkách	1290110	vilová městského typu	2 580	2 109
Hlubočepy-nad nádražím	1291190	vilová městského typu	497	571
Pražská čtvrť-Na Žernovkách	1291430	vilová městského typu	269	283
Barrandov	1291510	vilová městského typu	842	735
Lahovičky	1292320	vilová městského typu	257	280
Hanspaulka	1292750	vilová městského typu	8 451	7 125
Ořechovka	1292910	vilová městského typu	3 130	2 561
Staré Vokovice	1294110	vilová městského typu	2 275	2 267
Šárecké údolí	1294610	vilová městského typu	483	262
Baba	1294700	vilová městského typu	1 531	1 493
U Písecké brány A	1295420	vilová městského typu	398	260
Velký Břevnov	1295930	vilová městského typu	6 065	5 143
Malý Břevnov	1296310	vilová městského typu	1 508	1 393
Nové Řepy	1296580	vilová městského typu	1 544	1 596
Horní Liboc	1297800	vilová městského typu	1 486	1 474
Nebušice-východ	1298870	vilová městského typu	0	279
Lysolaje-údolí	1299330	vilová městského typu	722	749
Suchdol-Výhledy	1299840	vilová městského typu	1 074	1 027
Budovec	1300360	vilová městského typu	369	350
Trojský obvod	1302060	vilová městského typu	470	481
Horní Chabry	1304010	vilová městského typu	1 226	1 272
Horní Kobylisy	1304780	vilová městského typu	2 213	2 004
Ďáblice-u hvězdárny A	1306300	vilová městského typu	344	311
Ďáblice-u hřbitova	1306480	vilová městského typu	725	662
Na Dlážďence	1307290	vilová městského typu	384	366
Krocínka	1311130	vilová městského typu	878	824
Nový Prosek B	1311560	vilová městského typu	75	67
Na hutích A	1312110	vilová městského typu	1 176	1 356
Aloisov	1312290	vilová městského typu	1 089	1 081
Kbely-západ	1316280	vilová městského typu	654	616
Jahodnice A	1317250	vilová městského typu	633	641

Kyje-západ	1317410	vilová městského typu	1 639	2 017
Za horou A	1317500	vilová městského typu	489	281
Hostivař-Štěrboholská	1318310	vilová městského typu	457	443
Zborov	1319620	vilová městského typu	2 924	2 379
Hostivař-východ	1320390	vilová městského typu	1 949	1 706
Bohdalec A	1321870	vilová městského typu	305	270
Bohdalec B	1321950	vilová městského typu	1 685	1 389
Hradešínská	1323060	vilová městského typu	1 602	1 236
Třebešín	1324110	vilová městského typu	2 169	1 975
U jezírka	1506060	vilová městského typu	131	179
Dvůr Háje	1555270	vilová městského typu	580	586
Za Vidoulí	1555350	vilová městského typu	478	459
Újezd nad Lesy	1737710	vilová městského typu	3 356	4 393
Žabovřesky	1917520	vilová městského typu	3 760	3 680
Baně	1917610	vilová městského typu	331	335
Na Fialce	3068270	vilová městského typu	181	191
Libuš-sever I	3160160	vilová městského typu	623	652
Baba II	3160750	vilová městského typu	417	431
Prokopské údolí B	3163340	vilová městského typu	0	74

Zdroj: SLDB 1991, 2001